

Intervju: Vesna Rakić-Vodinelić

BELIVUK JE VUČIĆEV PRETORIJANAC

Škola i pandemija

NORMALIZACIJA NA TALASU KORONE

BiH 4,70 BAM; Hrvatska 25 HRK; Makedonija 175 MKD; Crna Gora 2,50 EUR; Slovenija 3,50 EUR

cena 250 RSD

VREME

broj
1601

9. septembar 2021.

CRNA GORA, PODELJENA ZEMLJA

SUZAVAC, TAMJAN I ODMERAVANJE SNAGA

- **Kome su trebali neredi na Cetinju zbog ustoličenja mitropolita Joanikija i zašto nisu izbegnuti**
- **Kakva je sada pozicija crnogorske vlade, a kakva Mila Đukanovića**
- **Ko je Veselin Veljović, bivši direktor policije Crne Gore**

ADRIATICA

GENERALNI POKROVITELJ

WEEKEND 14

#živioživot

ROVINJ / 23.-26.9.2021.

www.weekend.hr

DRAGOLJUB ŽARKOVIĆ (1951–2020),
glavni urednik od 1991. do 2020.

ZORAN JELIČIĆ (1945–2018),
glavni urednik od 1990. do 1991.

izdavač

NP "VREME" d.o.o.
Kosovska 17, Beograd

direktor

Stevan Ristić

pomoćnik direktora

Vojislav Milošević

finansijski direktor

Daniela Vesić

glavni i odgovorni urednik

Filip Švarn

pomoćnici glavnog urednika

Jovana Gligorijević, Momir Turudić

redakcija

Slobodan Bubnjević, Sonja Čirić (mozaik),
Zora Drčelić, Slobodan Georgijević,
Andrej Ivanji (svet), Marija Janković (foto),
Jelena Jorgačević, Slobodan Kostić,
Radmilo Marković, Saša Marković,
Ivana Milanović Hrašovec, Milan Milošević,
Uroš Mitrović, Vukašin Obradović,
Teofil Pančić (kultura), Saša Rakezić,
Nemanja Rujević, Nedim Sejdinović,
Tamara Skrozza, Zoran Stanojević,
Bojan Stekić, Dragan Todorović,
Tanja Topić, Biljana Vasić, Miloš Vasić

dokumentacija

Dragoslav Grujić (arhiva),
Jelena Mrđa (foto)

tehnička redakcija:

Ivan Hrašovec (ur.),
Tanja Stanković, Slobodan Tasić;
lektori: Olga Babić, Živana Rašković,
Ivana Stanković;

korektori: Nikola Dragomirović,
Ana Čuk Dragomirović, Stanica Milošević

internet izdanje

www.vreme.com

Marjana Hrašovec

prodaja i pretplata

Nikola Čulafić, Milan Radović

računovodstvo

Slavica Spasojević

marketing

Aleksandar Aleksić (direktor)

e-mail: redakcija@vreme.com

telefon redakcije: 011/3234-774

telefaks: 011/3238-662

štampa: Rotografika, Subotica

ISSN 0353-8028

COBISS.SR-ID 16907266

Prenošenje, preuzimanje ili korišćenje tekstova objavljenih u Nedeljniku "Vreme" je zabranjeno.

Za svako eventualno korišćenje potrebna je posebna dozvola autora i NP VREME, kao nosioca isključivih imovinskih prava na iskorišćavanje autorskih dela koje su stvorili zaposleni u NP VREME.

04 Crna Gora, podeljena zemlja:

Suzavac, tamjan i odmeravanje snaga

09 Lični stav: Vladimir Pavićević

11 TV Manijak: CG vikend u nekoliko slika

12 Škola i pandemija:

Normalizacija na talasu korone

16 Korona virus: Novi crni talas

19 Nuspojave: Rolšue, tištosi, promaje i Đilasi

20 Intervju:

Vesna Rakić-Vodinić

24 Klimatske promene:

Cena prelaska na zelenu ekonomiju

28 Rudarenje kriptovaluta:

Posla ima, ko hoće da radi

KULTURA

34 Jedan život, jedna epoha:

Žan-Pol Belmondo (1933-2021)

37 Serije: The Chair

38 Poezija, i šire: Alergična na banalnost

40 Novi albumi: The Chills – Scatterbrain

SVET

44 Globalizacija džihada:

Rađanje svetih ratnika iz hladnog rata

48 Avganistanci u izbeglištvu:

Od nemila do nedraga

MOZAIK

51 Povodom knjige: Koliko košta rat?

52 Razglednica: Ako se Jerko vrati...

57 Biciklizam: Vuelta d'Espanja

59 Navigator: Pažnja pod kontrolom

60 Strip: Nepravolinijski

62 Vreme uživanja: Mediteran

Namera Evropske komisije je da se u EU do 2030. godine smanji emisija gasova koji podstiču efekat staklene bašte za 55 odsto u odnosu na nivo iz 1990. godine, da bi se do 2050. godine postigla nulta emisija tih gasova. Plan, za sada, nailazi na veliki otpor

BOGDAN PETROVIĆ

Bitcoin je otporan na inflaciju, s obzirom da je unapred određen broj bitkoina koji će biti emitovan (21 milion i nijedan više). Ne treba zaboraviti ni sigurnost: učesnici u transakciji ne ostavljaju za sobom nijedan podatak koji bi kasnije mogao da bude zloupotrebjen

DR SAŠA MARKOVIĆ

Američko neslavno povlačenje iz Avganistana i prepuštanje vlasti talibanima pred dvadesetu godišnjicu napada na Svetski trgovinski centar u Njujorku 11. septembra 2001. posledica je pola veka duge evolucije "globalnog džihada" koji se prilagođava promenama u svetu i čiji se kraj ne nazire

PIŠE: DRAGAN BIŠENIĆ

Na naslovnoj strani: Dolazak Joanikija na Cetinje
Fotografija: Tanjug

SUZAVAC, I ODMERAVA

TAMJAN NJE SNAGA

Da li se proteklog vikenda na Cetinju dogodila kulminaciju sukoba dva podeljena "sveta" ili je to bio tek test sposobnosti nove vlasti da reaguje u kriznim situacijama, a prema scenariju potencijalne masovne pobune zarad zaštite Đukanovićeve identitetske platforme? Ili su ti događaji provera granica implementacije radikalnih poruka Aleksandra Vučića upućenih njegovom crnogorskom kolegi kako "nećete uspjeti da pokorite Srbiju i nećete je više pokoravati kao što ste činili prethodnih 30 godina"? To su otvorena pitanja koja će nadalje biti glavno jelo na crnogorskoj političkoj trpezi

VIŠESATNI NEREDI: Cetinje, 5. septembar

Foto: AP Photo

Dok se čin itronizacije novog mitropolita crnogorsko-primorskog Joanikija događao u Cetinjskom manastiru, dva sata su se na cetinjskim ulicama odvijali intenzivni sukobi policije i protivnika njegovog ustoličenja. Gotovo nestvarna scena sletanja vojnog helikoptera na travnjak ispred manastira, izlazak patrijarha SPC Porfirija i Joanikija okruženih specijalcima i njihov odlazak u verske odaje pod pancirnim čebetom samo je metafora podela koje su posledica uskih interesa političkih elita koje decenijama kontrolišu crnogorsku stvarnost.

Nakon potpune blokade prilaza Cetinju tokom prethodne subote, te nedeljnog sukoba policije i protivnika ustoličenja Joanikija u cetinjskom manastiru, jedino što je nesporno jeste da je obavljen itronizacija novog mitropolita crnogorsko-primorskog Joanikija. Pedesetak povređenih građana, dvadesetak policajaca koji su zatražili lekarsku pomoć, grad pun suzavca i podele koje su postojale i pre ovog događaja, dakako politički instrumentalizovane i permanentno podsticane od strane nacionalnih mitomana biće i nadalje predmet sporenja, političkih konflikata i preispitivanja. A činjenice će doživljavati svoju transformaciju u zavisnosti od političkih naočara "analitičara".

Tenzije su se podgrevale danima, a atmosfera koja je postajala sve eksplozivnija je i kod običnih građana u susret vikendu izazivala osećaj da se približava "rizičan događaj sa mogućim nesagledivim posledicama", upravo onako kako su ga procenjivale bezbednosne strukture.

ŠTA SE DEŠAVALO U NEDELJU

Nakon konačne odluke da će se ustoličenje Joanikija obaviti u Cetinjskom manastiru počeli su prvi sukobi. Prema tvrdnjama v.d. pomoćnika direktora za Sektor opšte nadležnosti Uprave policije Dragana Gorovića, savetnik predsednika Crne Gore Veselin Veljović je u 4.30 časova imao prvi kontakt sa bivšim kolegama obrativši im se rečima: "Vi ste kolege Crnogorci, skinite taj grb, skinite uniformu i budite s narodom." Nekoliko minuta kasnije telom se zaletao na policajce predvodeći grupu koja je probila prvi kordon. Nakon nekoliko upozorenja i posle konsultacija sa direktorom Uprave policije

Operativni štab je odobrio primenu sile.

Iako su se u subotu oko podneva stekli svi zakonski uslovi da policija upotrebi sredstva prinude, iz policije tvrde da je procenjeno kako je manja šteta da u tom trenutku građane puste da probiju kordon policije i da izađu na magistralu i naprave blokadu. Tako se i dogodilo da su demonstranti prvo blokirali put Cetinje-Podgorica na Kruševom ždrijelu (Belvedere) zaprečivši saobraćajnicu kamenjem, kontejnerom i automobilskim gumama. Blokirani su bili i prilaz Cetinju iz pravca Budve kako bi, po tvrdnjama demonstranata, sprečili ljude iz Herceg Novog i Tivta da autobusima odu na svečani doček patrijarha ispred Sabornog hrama u Podgorici. S druge strane, policija je blokirala saobraćajnicu u Donjoj Gorici (Podgorica) na kružnom toku. Nakon rasprave sa policijom, grupa građana je na toj lokaciji ostala i blokirala vezu prestonice i glavnog grada. Negodovanje Cetinjana zbog ograde koje su postavljene po gradu i uklanjanje zaštitne ograde postavljene na Dvorskom trgu, ispred Cetinjskog manastira, prošli su tokom subote bez ozbiljnijeg sukoba.

Sve se promenilo u ranim jutarnjim časovima. Odluka da policija probije blokadu kod Belvedera i kod Auto-moto centra na ulazu kod Budve doneta je kada je potvrđeno da patrijarh i mitropolit dolaze u manastir. U akciji razbijanja blokade specijalnim vozilima došlo je do jakog otpora grupe građana, koji su kamenicama, šipkama, pračkama s brda zasuli službenike policije. Posebno je jak otpor bio kod Auto-moto centra, dok na Belvederu nije bilo previše sukoba osim što su zapaljane automobilske gume i čitava scena je delovala izuzetno dramatično.

Kada se oko 9 časova čulo kako helikopter sleće pred Cetinjski manastir, demonstranti su krenuli ka centru grada, kako bi pokušali da probiju policijske blokade. Sukobi demonstranata i policije događali su se na 15-ak lokacija, a prema tvrdnji policije broj nasilnih demonstranata bio je znatno manji od broja građana koji su mirno prisustvovali na skupu i nisu napadali policiju.

Kako je policija pomerala položaj od Studentskog trga ka Njegoševoj ulici, odlučeno je i da se isprazni Gradska kafana u kojoj su bili Veselin Veljović, nekoliko posla-

NA BRISANOM PROSTORU: Predsednik Crne Gore M. Đukanović

Foto: print skrin

Poruka međunarodne zajednice

Ambasade velike petorke (Francuska, Nemačka, Italija, Velika Britanija i SAD) i delegacija Evropske unije u Podgorici osudile su u zajedničkom saopštenju za javnost sve oblike nasilja i poručile da će "pojedinci morati da odgovaraju za svoje postupke". Oni su naveli da bi prioritet u narednom periodu trebalo da bude uspostavljanje demokratskog, inkluzivnog i konstruktivnog političkog dijaloga, uključujući sve strane koje su iskreno opredeljene za svetlu evropsku budućnost ove zemlje članice NATO-a i pozvale na poštovanje osnovnih sloboda, posebno slobodu izražavanja, slobodu mirnog okupljanja i slobodu veroispovedi. "Svi koji na osnovu ovih principa rade na pomirenju društva imaju našu kontinuiranu podršku", navodi se u zajedničkom saopštenju.

Udar, puč ili politički spin

Na konferenciji za novinare održanoj nakon intronizacije mitropolita Joanikija jedan od lidera DF-a Andrija Mandić je rekao da ga je, u noći između subote i nedjelje, zajedno sa Milanom Kneževićem pozvao premijer i saopštio da je "u toku državni udar i to ne samo tamo gdje se odigrava neprijavljeni skup, nego da se državni udar dešava i u samoj vladi, jer ljudi koji su zaduženi da sprovedu zakon ne žele to da rade".

Mandić je pojasnio da je "postojao problem u vladi i u menadžmentu policije, gdje neki nisu htjeli da rade svoj posao", objašnjavajući da misli na omogućavanje ustoličenja Joanikija. No, ovu tvrdnju je donekle demantovao sam premijer Krivokapić kada je na konferenciji za novinare, održanoj kasnije istog dana, odgovarajući na pitanja novinara o državnom udaru rekao: "U tom trenutku smo imali različite informacije. Ja tu riječ sigurno nisam upotrijebio. Znam šta to znači i znam kako se to može desiti."

Premijer Crne Gore je u tom kontekstu dodao da će biti preispitan čin svakog pojedinca koji je delovao ili ne i da će u sledećih sedam dana javnost biti informisana o tome. "Niko neće biti pošteđen, bez obzira koju funkciju ima i koja ga politička partija štiti", rekao je on.

U medijima se istog dana pojavila i poruka bivše ambasadorke Nemačke u Crnoj Gori Gudrun Štajnaker: "Sloboda vere je vrlo važna, ali sam uvijek bila kritična prema Srpskoj pravoslavnoj crkvi. Ono što se sad radi od strane bivše vlasti je pokušaj državnog udara. Evropska unija (EU) mora da reaguje."

Iz Uprave policije nisu komentarisali ove navode, dok predsednik skupštinskog Odbora za međunarodne odnose i lider Demosa Miodrag Lekić tvrdi da je očigledno da su Đukanović i Veljović bili sasvim kompatibilni organizaciono-pučistički na Cetinju i da je "ovaj pokušaj rušenja ustavnih principa radi ostvarivanja političkih ciljeva bliži pojmu državnog puča nego udara, jer je puč neustavna promjena vlasti političkih snaga koje su dio samog sistema. Đukanović u statusu predsjednika države to bez sumnje jeste, kao uostalom i njegov savjetnik za bezbjednost."

SVEČANI RUČAK PRE USTOLIČENJA: Vladika Joanikije, crnogorski premijer Z. Krivokapić i Patrijarh Porfirije

Foto: Zoran Žestić/Tanjug

Vicepremijer Dritan Abazović je u intervjuu na televiziji Vijesti rekao da je postojao plan destabilizacije čitave države, a ne samo Cetinja, i da se uvede "saoizacija", odnosno da počnu blokade i protesti. Tvrdi da je DPS postao "grupacija koju, osim što prati kriminalni bekground koga ne mogu nikako da se oslobode, sada prati i ekstremizam sa elementima terorizma". Abazović je pojasnio da je scenario koji je bio na delu trebalo da "ima fatalne posledice ne samo po Cetinje, nego je to bio pokušaj da se Crna Gora uvede u trajnu destabilizaciju sa elementima disolucije".

Komentarišući navode DF-a o "državnom udaru u vladi" i informacijama o smeni šefa policije, Abazović je potvrdio da su postojala različita mišljenja o "operativno taktičkom delovanju" i da je on tražio garancije da će se ustoličenje sprovesti bez ikakvih posledica. "Najmanje ko je pozvan da priča o puču je DF. Mi smo ovdje da zaštitimo interese Crne Gore", rekao je Abazović.

Šef poslaničkog kluba "Mir je naša nacija" Momo Koprivica je na pres-konferenciji rekao da "bivši režim želi da zaštiti svoje bogatstvo" i dodao da je DPS izvršio napad na ustavni poredak države i da čini nešto što su klasične terorističke akcije. On je naveo da je, prema zakonima i Krivičnom zakoniku, a i zbog činjenice da je Veljović i službeno lice, "jasan zaključak da se radi o pokušaju državnog udara u koji je uključen i dio vlasti".

nika DPS-a i najmanje 50 građana. Dugogodišnji šef policije mirno je sačekao kolege i prihvatio da ga bez lisica privedu u prostorije cetinjske policije zbog "napada na službeno lice u vršenju službene radnje".

Mir je stigao na Cetinje posle 11 časova kada je helikopter s patrijarhom Porfirijem i vladikom odleteo za Podgoricu.

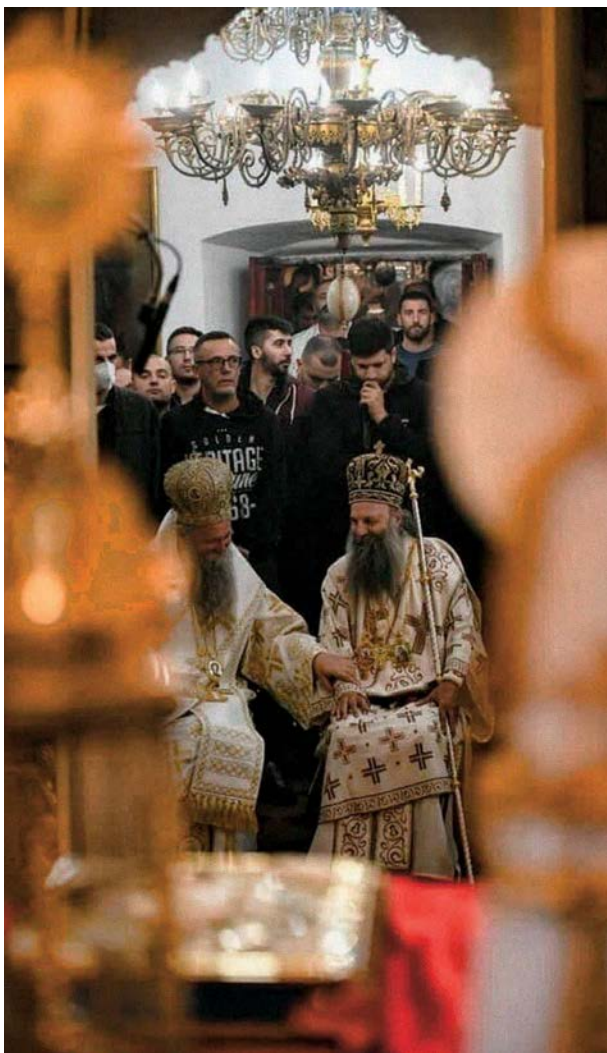
PREMIJER O POLICIJI

Premijer Zdravko Krivokapić je na konferenciji za novinare kazao da se prelo-

mnio trenutak desio u 4.30 sati ujutro "kada sam rekao idem, ne interesuje me ko će da me štiti. Moj život ne vredi ni pare ako Crna Gora bude uvedena u građanski rat. Rekao sam ja idem u helikopter, idem na Cetinje i biću sa patrijarhom i mitropolitom. Tek tada je deo Uprave policije ili, pošteno rečeno, jedinstveno se pokazalo djelovanje komandnog sistema, krenuo komandni proces koji je trajao negdje do 11 časova ujutro. Tada je komandni sistem prepušten profesionalcima."

No ova izjava svakako dobija i poseban kontekst sa premijerovom tvrdnjom vezanom za organizatore protesta, a koja je prošla gotovo bez komentara u javnosti. Krivokapić je rekao da su "ti stratezi imali informacije o tome što se sprema na Cetinju od strane Uprave policije" i izrazio sumnju da postoji "ne jedan, nego dva sistema koji bi trebalo da ima samo sektor bezbjednosti".

Premijer je rekao da za to zna od oktobra 2020. godine i da traga gde se nalazi.

USTOLIČENJE: Vladika Joanikije i patrijarh Porfirije u Cetinjskom manastiru; skup SPC u Podgorici (5. septembar); demonstranti oko Cetinja

Foto: Zoran Žestić / Tanjug

Foto: Risto Božović / AP

Foto: Tanjug

» "Niko to nije još otkrio jer nemamo tehnologiju koja to može da uradi", rekao je Krivokapić.

Drugim rečima, premijer je izrazio sumnju da Upravu policije prisluškuju paradržavne strukture. U tom kontekstu je zanimljiv tajming njegove izjave o odlasku na Cetinje i prvog kontakta Veselina Veljovića sa policijom i pokušaj proboja kordona. Ova dva događaja su se odvijala istovremeno. Otuda i verovatna nervoza i određeni stepen tenzije koji je rastao u noći između subote i nedelje. Pa i izrečene sumnje u rad bezbednosnih struktura.

Inače, premijer je uprkos najavi istrage o ponašanju svakog pojedinca tokom ovih događaja izrazio zadovoljstvo načinom na koji su se događaji na Cetinju priveli svom kraju.

ŠTA KAŽU STRANKE

Iz Građanskog pokreta URA su reagovali tvrdnjom da pojedinci koji su bili inicijatori nemira i pokušaja rušenja ustav-

nog poretka moraju biti procesuirani i odgovarati za svoje postupke. "Veljović i DPS nisu branili ni državu ni njene interese, nego milijarde pokradene od građana, tone kokaina i cigareta, i to pokušajem rušenja ustavnog poretka. DPS i zlonamerni pojedinci moraju prestati da manipulišu iskrenim osećanjima i emocijama građana Crne Gore gurajući ih u sukobe, nemire i kršenje zakona", rekao je šef poslaničkog kluba GP URA Miloš Konatar. On je dodao da kriminalne organizacije moraju biti sankcionisane, a za to su potrebne nezavisne institucije, u prvom redu Tužilački savet i Tužilaštvo.

Na pravosuđe se osvrnuo i premijer Krivokapić, koji je puštanje na slobodu savetnika predsednika države Veselina Veljovića prokomentarisao rečima "ne može se čudu načuditi šta se dešava u pravosuđu". On je ocenio da je pravosuđe ostalo jedina zarobljena institucija.

"Ne mogu sve da otkrivam šta se dešavalo ovih dana. Tužilaštvo nije doživelo smjene, u okviru sudstva ne radi se punim kapacitetom. Ovdje se govori o selektivnosti i pokušaju da se demon-

strira nečija moć. Vrijeme će pokazati zašto neko nije uradio svoj posao. Nije policija kriva da na nju nasrću i da radi ono što je u njenoj nadležnosti", kazao je Krivokapić.

Iz SNP-a dodaju da Veljović već duže vreme stavovima uzbuđuje crnogorsku javnost i da je njegovo prisustvo na Cetinju bilo očekivano, a predsednik Prave Marko Milačić poručio je da je šef države sa Cetinja "otišao politički podvijenog repa ostavivši svoje 'komite' na cjedilu, a svog savjetnika Veljovića sa lisicama na rukama".

Izuzimajući mnogobrojne poruke na društvenim mrežama, među prvim reakcijama iz opozicije bila je ona predsednika Crne Gore Mila Đukanovića. On je poručio da bi "samo čovjek bez dostojanstva" sebi dozvolio da "helikopterskim desantom na crnogorsku prijestonicu i pod zaštitom pancirskih čebadi bude uveden u Cetinjski manastir, i da na taj način osramoti tron Sv. Petra Cetinjskog".

"Danas smo na Cetinju svjedočili velikoj sramoti SPC i Vlade Crne Gore,

Baj baj, Milo

Građani Crne Gore nisu masovno izašli na ulice kako bi podržali Mila Đukanovića u još jednom njegovom napadu na Srpsku pravoslavnu crkvu. Mali broj sledbenika praćen je pojačanim nasiljem, što je direktna posledica daljeg radikalizovanja njegove politike u prvoj opozicionoj godini Demokratske partije socijalista. Druga posledica je da Đukanovića napušta ona najbrojnija grupa, a to su umereni birači.

Godinu dana nakon što je njegova partija razvlašćena na parlamentarnim izborima, Milo Đukanović je protekle nedelje doživeo još jedan, i to teži poraz. Uprkos njegovoj najavi da ustoličenja na Cetinju neće biti, mitropolit crnogorsko-primorski gospodin Joanikije jeste ustoličen na Cetinju gde se i nalazi sedište Mitropolije. Tako je za godinu dana u svojim neracionalnim i autodestruktivnim pokušajima da se obračuna sa Srpskom pravoslavnom crkvom Milo Đukanović dva puta teško poražen, i više niko u Crnoj Gori ne veruje u njegovu snagu.

Da Milu nestaje političke snage, videlo se prvo po mitingu koji je protiv ustoličenja na Cetinju održan 22. avgusta. Na skupu koji je najavljen kao presudan, nije se pojavilo više od 3000 ljudi. Ko god pamti litije koje je Crkva organizovala krajem 2019. i tokom 2020. godine, taj ne može a da se ne seti da je na ulicama crnogorskih gradova u jednom trenutku bilo i preko 100.000 građana svih vera i nacija koji su nenasilno i dostojanstveno protestovali protiv neustavnog i diskriminatorskog Milovog zakona o slobodi veroispovesti.

Ovi brojevi pokazuju da je Milo ostao bez svog najvažnijeg uporišta, a to je volja građana Crne Gore.

Oko Mila je još jedna stvar jasna kao sunce. Ako izuzmemo nekoliko pojedinaca iz regiona, Milo je ostao i bez uporišta van Crne Gore. Ambasadori zapadnih država u Crnoj Gori bili su jasni: sloboda veroispovesti mora biti poštovana. Predstavnici demokratskih država čije tradicije počivaju i na poštovanju verskih zajednica, verske tolerancije i prava i sloboda vernika zaprepašćeni su napadima Mila Đukanovića na jednu versku zajednicu, koja je uzgred najbrojnija u Crnoj Gori i uz koju stoje pravoslavni vernici.

Milo je, dakle, zreo za političku penziju. Ostao je bez uporišta kako u Crnoj Gori tako i van nje. Povlačenjem iz politike učinio bi uslugu i svojoj partiji, koja bi bez njega dobila šansu da se reformiše i tako pokuša da zaustavi dalji pad podrške u biračkom telu.

Posebno zanimljiv slučaj u crnogorskoj politici danas je Zdravko Krivokapić. Niko u Crnoj Gori nema dilemu da su slabosti koje je sam Krivokapić pokazao kao pred-

Piše: **Vladimir Pavićević**

Direktor Društva za istraživanje politike i političke teorije

sednik vlade bile jedan od motiva Mila Đukanovića da pokuša destabilizaciju Crne Gore i da ustoličenje gospodina Joanikije iskoristi kao povod za taj naum. Opšti je, dakle, utisak da je neisporučivanjem ozbiljnijih rezultata gospodin Krivokapić u ovih godinu dana pokazao da je slaba politička ličnost i da nije format koji odgovara potrebama premijera prve postđukanovićevske vlade.

Ipak, epilog čitavog procesa oko svečanog čina ustoličenja mitropolita crnogorsko-primorskog je takav da i Zdravku Krivokapiću otvara novu šansu. Mitropolit je ustoličen, Milo je poražen, a Krivokapić je na novom početku.

Nije mali broj ljudi danas u Crnoj Gori koji glasno poručuju gospodinu Krivokapiću da su spremni da mu oprostite sve pogreške do sada, pod uslovom da okrene novi list, te da pokaže čvrstinu i odlučnost u upravljanju vladom i da sprovede reforme.

Reformski put je jasan. On najpre podrazumeva eliminisanje konstrukcionih grešaka Krivokapićeve vlade i uvođenje u njen rad onih političkih autoriteta koji predstavljaju pobedničke saveze na izborima prošle godine. Ekspertska vlada bila je promašaj, to svi vide i to tako treba i da se kaže. Umesto eksperimentisanja u pogledu strukture vlade i personalnih rešenja u njoj, od gospodina Krivokapića se očekuje da kaže da je vlada politička institucija i da jasno navede elemente reformske politike njegove vlade u naredne tri godine do sledećih izbora.

Promene za koje smo se izborili u Crnoj Gori prošle godine po značaju jesu uporedive sa petooktobarskim promenama u Srbiji. Zoran Đinđić je sa pozicije prvog demokratski izabranog premijera Srbije insistirao na važnoj političkoj poruci – vladavina prava, pa sve ostalo. Đinđićeva vizija osavremenjivanja Srbije mogla bi danas Zdravku Krivokapiću da bude putokaz za njegov novi početak u crnogorskoj politici. Građani očekuju upravo to.

Ukoliko iskoristi novu šansu, Krivokapić će moći da se podiči svojim državnničkim pristupom u izazovnom vremenu, a građanima će se omogućiti normalnost. Ukoliko šansu propusti, Krivokapiću ostaje da se političkim penzionisanjem pridruži Milu, a građanima da reforme sačekaju od prve vlade nakon Krivokapićeve.

Ko je Veselin Veljović

Veselin Veljović je postao savetnik predsednika Crne Gore Mila Đukanovića nakon što je napustio mesto direktora Uprave policije krajem protekle godine. Pre nego što je DPS izgubio izbore, smatrali su ga jednim od najuticajnijih ljudi u sektoru bezbednosti i veruje se da je njegov uticaj i dalje prisutan. Od 2005. do 2011. godine bio je direktor Uprave policije, potom savetnik Filipa Vujanovića za oblast bezbednosti i odbrane, a u vladi Mila Đukanovića je od 2014. godine bio sekretar Veća za nacionalnu bezbednost. Direktor Uprave policije postao je ponovo 2018. godine.

Foto: print skrin

Tokom njegovog angažmana ostalo je niz nerešenih ubistava i slučajeva napada na novinare: ubistvo policijskog inspektora Slavoljuba Ščekića (2005), direktora dnevnog lista "Dan" Duška Jovanovića (2004), napad na novinara Tufika Softića (2007), direktora Vijesti Željka Ivanovića (2007). Nekoliko godina kasnije (2013) bivši službenik policije Brajuško Brajušković optužio je Veljovića da je organizovao batinaške grupe – "crne trojke" – koje su navodno napadale i zastrašivale nepodobne novinare i pripadnike opozicije. Iste godine Veljović je, pred izbore u Mojkovcu, optuživan da je vodio političku agitaciju unutar policije a u korist vladajuće Demokratske partije socijalista. On je tom prilikom tvrdio da je držao predavanje o NATO integracijama, a oštro ga je demantovao tadašnji ministar policije Raško Konjević (SDP).

Za njegovo ime se vezuje i niz štetnih ugovora koji se tiču imovine u vlasništvu policije i MUP-a. Tako je afera "Limenka" koštala državu više od 10 miliona evra nakon što je, na osnovu sudske presude, bratu predsednika Crne Gore Acu Đukanoviću ovaj iznos isplaćen zbog neispunjenog ugovora

o ustupanju zemljišta koje je bilo u vlasništvu Uprave policije.

Veljović se sumnjiči i za sklapanje štetnog ugovora kada je, za potrebe obuke Specijalne antiterorističke jedinice, 2011. godine od biznismena Žarka Burića kupljen kamp-hotel Zlatica za 8,3 miliona evra. Prethodno je Vlada Crne Gore taj isti objekat i dva hotela, "Crna Gora" i "Ljubović", prodala istom biznismenu za 4,7 miliona evra.

U vreme tenzičnih političkih previranja u Crnoj Gori 1998. i latentnih sukoba između Vojske Jugoslavije koja je bila lojalna Momiru

Bulatoviću i crnogorske policije koju je kontrolisao Milo Đukanović, Veljović je bio komandant Antiterorističke jedinice. Upravo ta jedinica je tokom januarskih nasilnih demonstracija u Podgorici odbranila poziciju tada izabranog predsednika Crne Gore od eventualnog svrgavanja. Od tada Veljović nikada nije izgubio status čoveka od poverenja tadašnjeg i sadašnjeg predsednika Mila Đukanovića.

Inače, vlasti su i u aprilu Veljovića sumnjičile za organizaciju i podsticanje protesta takozvanih komita. Tada su u više crnogorskih gradova održani protesti zbog najave da će Vlada pojednostaviti dobijanje državljanstva.

Nakon što je uhapšen tokom protesta zbog napada na dojučerašnje kolege, Veljović je pušten da se brani sa slobode, jer sudija za istragu cetinjskog Osnovnog suda nije prihvatio predlog tamošnjeg tužilaštva da mu se odredi pritvor do 30 dana. Prilikom izlaska iz zgrade Osnovnog suda vladu je nazvao izdajničkom, i dodao da bi čelnici obaveštajno-bezbednosnog sektora "ukoliko imaju imalo časti, morala i obraza podnijeli ostavku zbog svega što su učinili Crnoj Gori kao članici NATO-a i sutra kao porodici evropskih naroda".

» sramoti nezapamćenoj u dugoj istoriji crnogorske države, i jednako tako u istoriji ukupnog pravoslavlja. Brutalnom zloupotrebom državnih resursa, prije svega vojske i policije, i potpuno neprimjerenom upotrebom sile protiv mirno okupljenih građana u crnogorskoj prijestonici, Vlada je obezbjedila nasilnu intronizaciju mitropolita Joanikija, protivno volji ogromne većine građana Cetinja i značajnog broja građana Crne Gore", rekao je Đukanović. Ovo obraćanje bilo je samo nastavak ratne retorike koja je prethodnih meseci dolazila iz njegovog okruženja i kojim je veći deo crnogorskog medijskog prostora već mesecima okupiran.

U jednom od bezbroj saopštenja i poruka na Tviteru, DPS je naveo i da se

"vlast koja je napala svoje građane sakrila u mišiju rupu i sa društvenih mreža raspaljuje mržnju", a njihov potpredsednik Jevto Eraković je napisao da su "korišćenje nedozvoljenih sredstava, prekomjerna upotreba sile, svjesno provociranje i brutalnost nezabeleženi do sada", dodavši da "izmišljeni Molotovljevi kokteli i medijski pritisak jasno govore o namjerama vlasti".

Navodnu bezrazložnu i prekomernu upotrebu policijske sile koju je, kako tvrde, "Vučićeva marionetska vlast sprovele na do tada potpuno mirne proteste na Cetinju", osudio je SDP, čiji je počasni predsednik Ranko Krivokapić lakše povređen tokom protesta. Oni su u saopštenju naveli da je "Desantom na Cetinje

NATO helikopterom otkrivena srž političkih podela, sahranjeno i ljudsko i versko, a lažima ugroženoj navodnoj religioznosti Vučićeve posluge u Crnoj Gori ovakvom službom održano je opelo".

Nesporno je da navode o prekomernoj upotrebi hemijskih sredstava treba ispitati u skladu sa zakonskim procedurama, kao što treba procesuirati i počinioce napada na policijske službenike. Nedelja koja sledi biće ispunjena upravo analizama svih činjenica koje će ukazati na individualne odgovornosti.

Ko je u svemu ovome profitirao tek će se videti, u svakom slučaju na najvećem su gubitku svi građani Crne Gore. Bez obzira na nacionalnu ili versku pripadnost. ¶

VOISLAV BULATOVIĆ

CG vikend u nekoliko slika

Foto: AP Photo

Kao da je važno da li je neko bacio flašu benzina na kordon policije pre ili nakon odluke Vlade o probijanju barikada, u oba slučaja se radi o prekršaju

Svaki važan politički događaj prethodnih decenija ostao je u medijima i našem sećanju sačuvan kao kratak snimak ili fotografija. Nekada je sećanje referisalo na naslovne stranice novina, televizija nas je naučila da pamtimo vizuelno, što se nastavilo sa internetom i društvenim mrežama.

Protekli vikend je u medijskom smislu bio potencijalno zanimljiv jer smo imali najavu ustoličenja novog mitropolita crnogorsko-primorskog. Milo Đukanović je preko svojih sledbenika želeo da spreči održavanje verske ceremonije na Cetinju, gde je sedište Mitropolije, uz čudno objašnjenje da to vređa osećanja političkih protivnika aktuelne vlade Crne Gore. Time je postavljena medijska kulisa za ispitivanje snage i odlučnosti aktuelne vlasti, a promovisan je i novi politički akter – komite, koji su paravojna organizacija Milovih sledbenika. U toj atmosferi se desio obračun vlasti i opozicije, uz nekoliko antologijskih scena koje će ostati u medijskoj arhivi i našem sećanju.

Slika 1. Snajper i helikopter

Patrijarh SPC dolazi sa vladikom Joanikijem na ustoličenje helikopterom pošto su komite postavile barikade na putu od Podgorice do Cetinja. Ulazak u manastir sa policijskom pratnjom, sa pancirnim čebadima raširenim zbog opasnosti od snajperske vatre. Iako je u pitanju sekularna država, SPC i Mitropolija imaju veliki značaj, komite je vide kao eksponenta velikosrpske hegemonije, što je Milova teza još od Miloševićevog vremena. Sveštenici postaju meta.

Slika 2. Autogol

Barikade na putevima, ljudi sa oznakama i znamenjima Crne Gore postavljaju kamenje i automobilske gume. Gume su zapaljene i crn, gust dim počinje da guši upravo demonstrante, koji pokušavaju da se spuste kroz vrletni krš. Trenutak apsurdna u napetoj situaciji, nalik na čuveni video gde policajci u Bugarskoj ispaljuju suzavac ka demonstrantima, a vetar vraća dim na njih. U oba slučaja vidi se element autodestrukcije.

Slika 3. VAR za Veljovića i Molotovljev koktel

Video-snimak postaje ne samo dokument, već i dokaz za utvrđivanje toka događaja. Zabeleženo je hapšenje bivšeg direktora policije Veljovića, koji je sada savetnik Mila Đukanovića za bezbednosna pitanja. Takođe, tokom ceremonije ustoličenja na Cetinju trajali su sukobi komita sa policijom, a na osnovu snimka stručnjaci treba da utvrde kada je tačno bačen prvi Molotovljev koktel na kordon policije. Video-snimak tako dobija ulogu VAR tehnologije na fudbalskim utakmicama. Kao da je važno da li je neko bacio flašu benzina pre ili nakon odluke Vlade o probijanju barikada, u oba slučaja se radi o prekršaju.

Slika 4. Kao u igrici

Umesto priloga sa sednice Vlade Crne Gore, objavljen je post sa naloga predsednika Vlade Krivokapića o hapšenju Veljovića. Fotografija koja prati objavu prikazuje Krivokapića koji događaje prati

na ekranu televizora. Od gledaoca do kreatora programa, Krivokapić postaje akter, izlazi iz uloge pasivnog gledaoca, što mu oponenti često zameraju. Počinje da utiče na sliku i na stvarnost. Slično je sa postovima Dritana Abazovića, koji postaju zvanični dokumenti.

Slika 5. Novinarska petlja

Reporter Euronews Srbija Marko Subotić u dimu suzavca, između policijskog kordona i demonstranata, gađaju ga kamenjem tokom uključanja, a on ne gubi misao ni koncentraciju. Sličan napad i na reporterku N1, rasprava sa demonstrantima uživo.

Ovaj haos prate dva karakteristična i potpuno oprečna uzvika. Vernici i sveštenstvo na kraju ceremonije uzvikuju "Dostojani!" novom mitropolitu, demonstranti na Cetinju policiji i sveštenicima skandiraju "Cigani", kao pogrdnu zamenu za Srbe. To je deo ikonografije mržnje koja je obeležila hrvatski nacionalizam, naročito u Dalmaciji, od kraja osamdesetih godina do danas, gde je cigansko ono što je srpsko. Déjà vu.

Slika 6. Milo u civilu

Milo Đukanović u kaficu na Cetinju, na kvazispontanoj kafi sa pristalicama. Političar u civilu, uz još neke zvaničnike iz njegovog režima. Skupo odelo kao uniforma političara, kožna jakna kao civilka. Nakon svega, izjava za medije i društvene mreže ispred panoa gde piše Predsednik Crne Gore, kao neka vrsta identifikacije. Ta slika gubitka insignija moći na Balkanu praćena je neobično suzdržanim porukama iz američke ambasade i Komisije EU. Nema bezrezervne podrške koju je do sada Milo uživao, pa je time utisak poraza još izraženiji iako je prehodni vikend samo pokazao dubinu podele u Crnoj Gori i rovitost celog regiona.

Slika 7. Guslanje uživo

Jutarnji programi u subotu i nedelju na televizijama Pink i Happy prštali su od poziva na obračun sa Milom. Mučna medijska propaganda koja je podizala temperaturu, bez ideje da se čuju stavovi druge strane. Političari, analitičari, Crnogorci u Beogradu i konačno guslar u odelu sa nastupom uživo. Bila je to histerična parada kvazipatriotizma, od koje se u svom obračanju pred Hramom Vaskrsenja u Podgorici ogradio čak i patrijarh SPC Porfirije opisivši ceo skup kao isključivo crkveni i duhovni.

Slika 8. Za kraj i početak

Kraj vikenda, nedelja u 21 sat, kraj svih sukoba na Balkanu i simboličan početak nove sezone najvećeg rijalitija u regionu – Zadruga 5. Cirkus sa vatrometom, karnevalom, ljudima na štulama, renesansnim vilama i Željkom Mitrovićem koji polaže cvetić pred spomenikom Kozima Medičija, svog uzora, koji stoluje u njegovom imaginarijumu u Šimanovcima. Mitrović, uprkos protivnicima nekulture i primitivizma, proglašava početak Zadruga 5 gde, baš kao i na političkoj sceni Balkana, opet imamo iste aktere, čijim budućim svađama se publika unapred raduje. Početak novog pada!

Normalizacija na talasu korone

Koliko će trajati normalna nastava? Ko će i kako kontrolisati sprovođenje mera koje se odnose na prevenciju i kontrolu pandemije? Koliko će se učenici i nastavnici snaći u preporučenom “stavi–spusti” modelu nošenja maski, s distancom od “najmanje metar, bolje više, al’ može i manje”? Kako će funkcionisati tzv. sistem semafora i prelazak s klasične (zelena) na kombinovanu (narandžastu) i onlajn (crvenu) nastavu?

U utorak 7. septembra, pozitivnih na koronavirus bilo je 5069. To je čak 140 puta više nego u istom

danu prošle 2020. godine, makar prema zvaničnim podacima Ministarstva zdravlja. Tog 7. septembra prošle godine bilo je

36 novozaraženih u Srbiji, a u to vreme, tek dvocifrenog broja pozitivnih slučajeva na koronu, u škole su deca krenula

ZA SADA BEZ DRASTIČNIH MERA:

Većina đaka na klasičnoj nastavi

Foto: Jadranka Ilić/ Tanjug

skim kafićima, ali ne zbog korone, nego zbog buke. Ipak, za svega nekoliko dana koliko traje nova školska godina povećao se i broj opština u kojima deca nastavu slušaju po kombinovanom (žutom) modelu: na listu od 15 lokalnih samouprava u kojima se nastava prati po tom modelu, upisane su još dve: Kragujevac i Veliko Gradište, makar do zaključenja ovog broja "Vremena" (utorak 7. septembra). Treći model nastave, onlajn, zasad je primenjen samo u Tutinu.

Tako je u drugoj nedelji nove školske godine i dalje najveći broj đaka koji su seli u svoje školske klupe.

Koliko će dugo svako od njih pratiti klasičnu nastavu? Epidemiolozi kažu, zavisi od vakcinacije i poštovanja preporuka i mera za prevenciju i kontrolu pandemije u školama: nošenja maski, dezinfekcije ruku, distance među učenicima i nastavnicima... Statistika, pak, kaže da je samo polovina nastavnika u Srbiji vakcinisana, a broj vakcinisane dece starije od 12 godina je ispod jedan odsto.

Ko će i kako kontrolisati sprovođenje mera koje se odnose na prevenciju i kontrolu pandemije? Koliko će se učenici i nastavnici snaći u preporučenom "stavi-spusti" modelu nošenja maski, s distancom od "najmanje metar, bolje više, a može i manje"? Kako će funkcionisati tzv. sistem semafora i prelazak s klasične (zelena) na kombinovanu (žutu) i onlajn (crvenu) nastavu?

35 SITNO KUCANIH STRANA

Oba sagovornika nedeljnika "Vreme", Jasna Janković, predsednica Unije sindikata prosvetnih radnika Srbije i profesor dr Zoran Radovanović, epidemiolog, uvereni su da bolje alternative nije moglo biti pošto su đaci u pandemiji izgubili tri polugođa, odnosno tri semestra.

Jasna Janković kaže da smo, za to vreme, u prethodne dve školske godine, oprobali jedina dva moguća modela osim interaktivne nastave: "Prvi je potpuni onlajn, na kojem smo bili od marta do juna 2020, a drugi kombinovani, hibridni koji je primenjen u prethodnoj školskoj godini. Čini mi se da se ne zna šta je gore i gde smo više i gore pogrešili i podbacili."

Zoran Radovanović nema sumnju da je to, obrazovno gledano, ogroman gubitak: "Moralo se ići na redovnu nastavu, makar na početku. Dobro je što su napravili trostepeni sistem, tzv. semafora, nevolja je što su odluku doneli u poslednjem trenutku. Škole se nisu pripremile, kako će to sve da funkcioniše posebno je pitanje."

Osnovne i srednje škole nisu ni imale vremena da se sprema jer su im "Preporuke za početak obrazovno-vaspitnog rada u školskoj 2021/2022" Tima za praćenje i koordinisanje primene preventivnih mera u radu škola (u daljem tekstu: Tima za škole), stigle u sredu 25. avgusta, zajedno sa stručnim uputstvima o organizaciji nastave u osnovnim i srednjim školama Ministarstva prosvete. Samo nedelju dana pre početka nastave.

I to zato što je Krizni štab doneo zaključke o stručnim uputstvima Ministarstva na sednici održanoj dan pre, 24. avgusta. Ova dokumenta (stručna uputstva za organizaciju rada u osnovnim i srednjim školama, zajedno sa dva priloga: 1) Indikatori i granične vrednosti za procenu rizika od prenošenja SARS-CoV-2 virusa u populaciji i 2) Preporuke za početak obrazovno-vaspitnog rada u školskoj 2021/2022. godini), dostupna su na sajtu Ministarstva prosvete u odeljku *Raspo-red emitovanja obrazovnih sadržaja*.

Preporuke Tima za škole, koji je Krizni štab osnovao pre godinu dana, date su na 35 strana, i kako je epidemiolog Predrag Đukić zapazio u svom osvrtu za list "Danas" ("Tajming i ostali problemi preporuka za početak školske godine", 30. avgust), 23 strane su originalan dokument nepoznatih autora Tima, dok su preostalih 12 strana izdvojenih pod naslovom "Preporuke za prevenciju kovida 19 u školama" zapravo prošlogodišnje preporuke Instituta za javno zdravlje Srbije "Dr Milan Jovanović Batut".

ZLATNA ČETIRI KVADRATA

To su, zapravo, one preporuke Instituta "Batut" u kojim stoji da u učionici ne sme da bude više od 15 učenika uz obezbeđenja 4 m² po detetu, da je potrebno održavanje rastojanja tokom svih aktivnosti, uključujući sedenje u klupama, te da se raspored klupa uskladi s kapacitetom učionice kako bi se obezbedio minimum jedan metar rastojanja između učenika u svim

po tzv. kombinovanom modelu, odeljenja su prepolovljena na dve grupe (po 15 đaka), nastava se odvijala što neposredno na časovima od 30 minuta, što onlajn.

Sada je drugačije.

Na svakodnevni četvorocifreni broj novozaaraženih, od 1. septembra u Srbiji je ove godine krenula tzv. normalna nastava, ona koju pamtimo pre korone: čas od 45 minuta, po dvoje u klupi, celo odeljenje zajedno. I nije to jedini apsurd. Po slikama iz gradskog prevoza, beogradske Arene, kafića, školskih dvorišta, parkova, slikama s koncerata, pred nama je još jedno opušteno, kasno leto, uglavnom bez maski i bez distance.

Iz tog blaženstva povremeno trgne neka nova odluka, na primer da će muzika biti ugašena posle deset u beograd-

pravicima. Propisana četiri kvadratna metra po detetu (preporuka SZO) u srpskim uslovima nisu bila moguća ni prošle godine kada su odeljenja (od 30 i više đaka u urbanim sredinama) bila podeljena na dve grupe po 15 đaka, sa časovima od pola sata i u tzv. kombinovanom modelu nastave.

Jasna Janković kaže kako je mnogo stariji od korone problem kratkih učionica u gradovima, s jedne, i praznih škola koje se zatvaraju u manjim mestima i selima, s druge strane. "Kada smo prošle godine delili odeljenja na po 15 učenika u svakoj grupi, ni tada svako dete nije imalo svoja bezbedna 4m2, jer bi to značilo da su nam učionice po 60 kvadrata, ali nisu, naše učionice nemaju više od 50 metara kvadratnih. Sada smo 30 učenika uveli u tih istih 50 kvadrata, pošto naše učionice nisu porasle."

"Korona je samo svima izoštrila sliku koliko je to neodrživ sistem", rekla je Jasna Janković, podsećajući da su prosvetni radnici baš zbog toga protestovali pred početak ove školske godine. "Decenijama zanemarujemo suštinu onoga što jeste obrazovanje, a to je individualni pristup svakom detetu. Svako ko se bavi obrazovanjem u celom svetu", izričita je ona, "reći će vam da je na času od 45 minuta, sa 30 ili 35 učenika u odeljenju, princip individualnog pristupa svakom detetu neodrživ. Zato što ćete nekome posvetiti dva deset sekundi, a nekome dva minuta."

U Ministarstvu prosvete, kaže, računa se drugačije: "Saberu 34 učenika u nekom beogradskom odeljenju, sa pet učenika u nekom selu na jugu Srbije, onda zbir podeli sa dva i dobiju fenomenalan evropski proseki. I ubeđuju nas da smo fantastični", iznosi Jankovićeva.

Najveća zamerka profesora dr Zorana Radovanovića jeste što se odluke donose bez konsultacije s profesorima, učiteljima i roditeljima, jer su i roditelji, kaže, učesnici u nastavnom procesu. "Tako je bilo i prošle godine. Sve se u ovoj državi radi bahato, siledžijski, pa i to. Svaki razgovor, sugestija, shvata se kao poniženje, uvreda, jer šta meni ko ima da kaže. Oni su, dakle, to presekli, a bolje bi i uspešnije bilo da su razgovarali, da su sindikati prosvetnih radnika, a ima ih nekoliko, uzeli aktivno učešće, da se vodila polemika. Zna se kad počinje škola, bilo je vremena, od juna, da se mehanizmi optimalno osmisle, isproba-

ju. Izgleda da su nepotrebno sve iskomplikovali, te Štab, te Tim, škola javlja jedni na drugima. Moglo je jednostavnije."

Uveren je dr Radovanović da će problema biti. Prvo zbog toga što je obuhvat vakcinacijom "ispod očekivanja, razočaravajući". Svaka druga odrasla osoba je vakcinisana, a u ukupnoj populaciji gledano obuhvat je manji, oko četrdesetak posto. Sreća u nesreći je, kaže, što su neki i preboleli, a oni koji su preboleli su se i vakcinisali: "To su oni koje je bolest opametila. Ne možemo da sabiramo one koji su preboleli i vakcinisane, to su u visokom procentu – isti ljudi. Imamo, dakle, mnogo osetljivih u populaciji i to će da se razbukti."

Epidemiolog Radovanović je uveren da, s obzirom na više od 5000 zaraženih već početkom septembra, znatan broj škola neće sačekati 1. oktobar u zelenom modelu:

"Tu će biti važno na vreme uočiti inicijalnog bolesnika u odeljenju, izolovati ga. Nemamo ni tu dobru kontrolu; ako se pusti da taj jedan zarazi dvoje-troje u svom ili u susednim odeljenjima, onda je šteta velika, to je kao požar, uzima veće razmere", kaže on.

POPULIZAM ILI PREPORUKE

Preporuke Tima za škole izgledaju kao da su s pažnjom, detaljno sačinjene, predviđajući različite situacije – u zavisnosti od uzrasta učenika, epidemiološke situacije i obuhvata vakcinacijom u opštini. Epidemiološka situacija će se procenjivati na osnovu dostupnih indikatora i graničnih vrednosti za procenu prenošenja virusa SARS-CoV-2 u populaciji. Tim za školu naglašava da su normalizacija procesa obrazovanja i organizacija nastava u školskim objektima apsolutni prioritet. Međutim, epidemiolog Predrag Đurić u svojoj analizi Preporuka Tima za školu u pomenutom tekstu u "Danasu" iznosi kritike da se, i pored uloženog truda autora Preporuka, vidi da su radili pod vremenskim pritiskom, ali i popustili "pred pritiscima malobrojne, ali radikalne i glasnne manjine, koja se opire bilo kakvim protivepidemijskim merama i koja ne veruje u postojanje pandemije, a da će najveći teret biti na besomučnim izveštavanjima i na lokalnim epidemiolozima, usled čega će trpeti mnoge druge važnije aktivnosti".

Pored lošeg tajminga (samo nedelju dana pred početak nastave u školama), Đurić kao probleme navodi "konfuziju i nekonzistentnost dokumenta", zapravo neusaglašenost "pet ključnih mera" (upotreba maski, održavanje rastojanja, higijenske mere, dezinfekcija prostora i saradnja škola sa zdravstvenom i javnozdravstvenom službom) iz Preporuka Tima za školu, s prošlogodišnjim preporukama Instituta "Batut" koje su pridodate ovom dokumentu. Đurić piše: "Uzmimo primer distance. Na strani 10 sugerise se distanca u 'zelenoj' zoni 'prema mogućnostima škole' (može biti i manja od jednog metra), dok se na strani 12 kaže da distanca među učenicima nije potrebna, a za osoblje je 'najmanje jedan metar'. Na strani 25 se kaže da je za sve prisutne u školi neophodno održavati rastojanje od najmanje jednog metra, a poželjno je dva metra. Sličnih primera ima nekoliko i oni će sigurno otežati razumevanje i primenu mera."

Đurić kao značajan problem ističe i "preveliku (a nepotrebnu) administraciju" u lancu informisanja: "Škole informišu opštinske i gradske štabove za vanredne situacije, ovi školske uprave, a oni Tim za škole. Škole takođe informišu lokalne epidemiologe, oni sanitarne inspektore itd. Nejasno je zašto je sve ovo moralo toliko da se zakomplikuje, zašto se proces nije mogao pojednostaviti kroz maksimalno dva učesnika – školu i, recimo, školsku upravu ili lokalni štab, koji uključuju pojedince obučene za sprovođenje mera i reagovanje." I oslanjanje na malobrojne epidemiologe detektuje se kao mana.

Isviše je malo epidemiologa da u svim tim situacijama interвениšu, kaže profesor Radovanović, ali je normalno da se iz Zavoda za javno zdravlje priključe speci-

KORONA I OBRAZOVANJE:
Još jedna neizvesna školska godina
Foto: Strahinja Aćimović/ Tanjug

o nastavnicima reč. Masku ne moraju da nose vakcinisani učitelji i nastavnici i oni koji su preležali koronu, oni koji nisu moraju da ih nose, a svi ih nose ako se približe učeniku na manje od jedan i po metar.

U preporukama za škole u Bosni i Hercegovini, recimo, deca moraju stalno da nose maske i sede sama u klupama, na odmore ne izlaze. U Srbiji se na odmore posle časova – izlazi, u klupama sede po dvoje. I za američke škole stigle su preporuke za stalno nošenje maski u školama bez obzira na to ko je vakcinisan a ko nije, a preporučena distanca je dva metra. Prema ovome, čini se da se samo u Srbiji nastava “unormalila” do mere da učenici i nastavnici zapravo sami odlučuju šta je za njih ćutanje, a šta razgovor.

I u prošloj školskoj godini, mada preporuke jesu bile još slabije definisane od ovogodišnjih i mogle su da se tumače kako je ko hteo, u zavisnosti od sopstvenih predubeđenja, bilo je škola u kojima se ni roditelji, ni deca, ni direktori, ni nastavnici, ni učitelji nisu pridržavali ni osnovnih preporučenih pravila ponašanja.

NUŠIĆ, OPET

Bilo je, tako, slučajeva da su roditelji dece koja su se pridržavala preporuka o distanci, higijeni i nošenju maski bili primorani da povlače svoju decu na onlajn nastavu u jeku pandemije. Uz to, uredno su morali i da popune zahtev za onlajn nastavu i obrazlože zašto to čine, jer šta ako, recimo, hoće na skijanje ili na Maldive, da odande prate nastavu, i onda dođu i donesu zarazu? Naravno, sistem mora da se zaštititi. Tako je država, u nemogućnosti da sprovede sopstvene propise i preporuke, kao što je onaj o nošenju maski u školi, doslovno proganjala roditelje i njihovu decu koji su poštovali njene propise i preporuke.

Umesto da kod kuće sede deca čiji roditelji ne žele da im deca nose maske u školi, bila su primorana da na onlajn nastavu prelaze deca čiji roditelji hoće da poštuju propise, ali ih sistem ne štiti – nego izlaže riziku i njih i njihovu decu i njihove roditelje penzionere koji su tu decu (uzrasta do 12 godina) morali da čuvaju posle dvosatne nastave u školama, jer nije imao ko. Povrh toga, ti roditelji su morali i da se pravdaju potpunijanjem zahteva za

onlajn nastavu zašto je zahtevali, da se slučajno, ne daj bože, ne ugrozi sistem. Sve je to Nušić već napisao. Da li je država toliko slaba da ne može da kontroliše one koji ne poštuju preporuke o prevenciji u školama?

DRŽAVA MOŽE, ALI NEĆE

“Ne da ne može”, kaže dr Radovanović, “država svašta može, ali neće iz demagoških, populističkih razloga, jer se stalno meri da li i koliko to utiče na rejting.”

Predsednica Unije sindikata Jasna Janković kaže da za nepoštovanje preporuka postoji adresa: inspekcija. “Inspekcija mora da izađe na teren i pod anonimnom prijavom. Moj savet svakom roditelju je da prijavi školu koja ne poštuje jasne propise. Jer niko neće zaštititi njegovo dete ako on sam to ne učini.”

Ona podseća da je direktor škole odgovoran za nastavu i ono što se dešava u školi, za ono što se dešava u učionici učitelj ili nastavnik i direktor škole, u dvorištu – dežurni nastavnik i ponovo – direktor škole. “Dugogodišnji loš izbor direktora ponovo je potvrđen u koroni. Korona je društvu u Srbiji pokazala gde je, u stvari, obrazovanje. U jeku najgoreg zaražavanja prošle godine, od novembra 2020. do februara 2021, kolega mi je rekao da kod njega u školi, zapravo u domu učenika gde on radi, niko ne nosi maske, ni deca, ni nastavnici. Direktori škola bi trebalo nešto da počnu da rade. Ako su nesavesni direktori, zna se ko je iznad njih – ministar prosvete, on ih postavlja i razrešava.” Onda iz toga proizlazi da ako Ministarstvo prosvete štiti nesavesne direktore, država ne poštuje pravila koja je sama donela. A to je, u Srbiji, omiljeni sport.

Jasna Janković zaključuje: “Ako postoji propis, a ljude pustite da rade šta hoće, onda dovodite u pitanje sudbinu dece, nastavnika, roditelja, celokupnog društva. I naravno da se u tom haosu povlače oni koji nisu dovoljno agresivni. A poruka koja se šalje deci je – samo budi agresivan i radićeš u životu šta hoćeš. To je najveći poraz ove države.”

I još nešto je korona pokazala, sem što joj je uspelo da popadaju sve maske iza kojih je država krila svoju nebrigu prema prosveti i obrazovanju: deca žele da idu u normalnu školu.

ZORA DRČELIĆ

jalisti higijene i socijalne medicine, onda viši tehničari. “To je jedini način da se efikasno radi. U Kini to rade priučeni. Ako laiku treba objasniti šta da radi, on ode gde treba, zapiše, izvesti i onda se preduzima dalji postupak. Dakle, daje osnovne informacije o detetu, odakle je, s kim je bilo u kontaktu. To je ovde ostavljeno epidemiolozima da rade, a malobrojni su. Oni to neće moći. Tu će odmah početi da škripi. Ključni je momenat da se odmah otkrije i izoluje obolelo dete, a deca u kontaktu s njim moraću u kućni karantin, dok ne prođe onih 14 dana, ne mogu na klasičnu nastavu. Na papiru to deluje dosta korektno, u praksi će teško biti sprovodivo.”

RASTEGLJIVE MASKE

Problema ima još: preporuke Tima za škole nisu usaglašene sa trenutno važećim međunarodnim preporukama. Kada je reč o, recimo, indikatorima i graničnim vrednostima za procenu rizika, Predrag Đurić piše da su granične vrednosti u preporukama našeg Tima za škole “po pravilu šest puta više nego u SAD, a nekad i značajno više”, a pri tome je u Sjedinjenim Državama deset odsto više vakcinisanih nego u Srbiji, napominje on. Problem je, kao i prošle godine, preporuka za nošenje maski, koja može različito i dosta “raste-gljivo” da se tumači. Zato što, ukratko, ima čitav niz situacija kada se maske stavljaju na lice, ali i kada mogu da se skinu. Maske se, tako, stavljaju na lice prilikom ulaska u školu, mogu da se skinu u klupi dok deca čute (iako u ovoj školskoj godini ne sede sami u klupama, u kojima između dvoje dece ne može biti rastojanje od jednog metra), kad progovore, bilo da odgovaraju, bilo s drugom iz klupe, opet treba da stave masku na lice. Nije bolje ni kad je

Novi crni talas

Srbija je opet prešla 5000 zaraženih. Broj hospitalizovanih znatno je manji nego prethodna dva puta kad je zemlja bila na ovom broju novih slučajeva, što pokazuje da vakcine imaju efekta. Ipak, zaglavljani smo na oko 40 odsto vakcinisanih i sporo se pomeramo

Broj novozaraženih novim korona virusom u Srbiji prešao je 5000 na dan kada nastaje ovaj tekst. U utorak 7. septembra, prema zvaničnim podacima Instituta "Milan Jovanović Batut", u poslednja 24 sata registrovano je 5069 novih slučajeva zaraze. U bolnicama je 1701 osoba, na respiratorima 121, a preminule su 23. Psihološku granicu od 1000 zaraženih prešli smo 13. avgusta i komparacijom sa prošlogodišnjim datumima kada je broj novih slučajeva bio sličan, skok na 5000 za nešto manje od četiri nedelje bio je očekivan. Više od 1000 novozaraženih prvi put smo imali 27. oktobra 2020, a 5000 prešli smo 18. novembra. Ako nastavimo poređenje sa prošlom godinom, maksimalan (zvanični) broj novih slučajeva zaraze dostigli smo 1. decembra – 7999, pa bi po toj logici, za oko dve nedelje mogli da opet dođemo do tog broja.

KAKO SMO OSCILIRALI

Danas se možda slabije sećamo prošlog decembra, ali poruke lekara kako iz kovid, tako i iz ne-kovid sistema bile su da je zdravstveni sistem kolabirao, da nema dovoljno kapaciteta za sve kojima je hospitalizacija potrebna. Kraj godine dočekali smo sa desetak hiljada hospitalizovanih, ali i sa mnogo strožim kriterijumima za hospitalizaciju nego što je to bio slučaj na samom početku pandemije. Poruka koju iz toga treba izvući jeste da nema u kamenu uklesanih kriterijuma ko je za bolničko lečenje, a ko nije – sve zavisi od kapaciteta bolnica, kao i od prosečne (najčešće) težine kliničke slike. U to vreme, ljudi sa obostranim pneumonijama lečili su se kod kuće uz ambulantnu primenu kiseonika, kad baš "zagusti".

Od decembra 2020. do januara ove godine, broj novozaraženih u danu bio je između tri i četiri hiljade. Polovinom januara stabilizovao se na 1300 do 2000 dnevno,

sa dvonedeljnim prosekom od oko 5000 hospitalizovanih i taj trend traje do polovine februara. U martu ove godine, tačnije, 16. marta ponovo smo se popeli na više od 5000 (5201) i narednih mesec dana prolaže sa četiri do pet hiljada novoregistrovanih slučajeva dnevno. U tom periodu, dvonedeljni proseki broja hospitalizovanih je oko 7000. Ozbiljan pad novih slučajeva zabeležili smo polovinom maja kada konačno padamo ispod 1000 i taj trend se nastavlja, a rekordan uspeh je bio 27. juna ove godine sa svega 63 nova slučaja, dok je u toj sedmici i prosečan broj hospitalizovanih bio svega 230.

VAKCINE RADE

Dalji sled događaja nam je poznat, ali u svemu ovome ima jedna "kvaka" koja daje razlog za optimizam. Iako nam na putu ka smislenim zaključcima često stoji (slučajno ili namerno) aljkava zvanična statistika, oni brojevi do kojih se može doći pokazuju nam da vakcine protiv kovida 19 imaju efekta. I vakcinisani se zaražavaju, ali od same pojave vakcina uporno nam je ponavljano da nijedna raspoloživa vakcina ne sprečava infekciju korona virusom, međutim, izvesno sprečava teže oblike bolesti i smrtni ishod.

Gde je ona optimistična "kvaka"? U broju hospitalizovanih. Srbija je 7. septembra treći put od početka pandemije prešla broj od 5000 novozaraženih u danu, ali broj hospitalizovanih je oko 1700. Prethodna dva puta u bolnicama je ležalo između pet i osam hiljada obolelih od kovida 19. Dodajmo tome i izjavu člana Kriznog štaba Predraga Kona da je svaki treći inficirani u Srbiji potpuno vakcinisan, pošto je ta izjava jedini iole zvaničan podatak o broju vakcinisanih koji su se zarazili. Dakle, ugrubo, 30 odsto zaraženih je potpuno vakcinisano, a bolnice nisu ni izbliza pune kao u prethodnim talasima. Uz

VAKCINACIJA U SRBIJI: Zaglavljani na 40 odsto vakcinisanih

Foto: Sava Radovanović / Tanjug

ogradu da je zaključke teško donositi bez preciznih podataka, tvrdnja da vakcine i te kako imaju efekta, u najmanju je ruku – visoko verovatno nagađanje.

RADI I PRIRODNI IMUNITET, ALI PO KOJU CENU

Proces imunizacije u Srbiji, međutim, zaglavio se negde na četrdesetak odsto starijih od 16 godina. Vakcina proizvođača Fajzer-Bajontek odobrena je za mlađe od 12, ali u toj grupi vakcinisano je tek nešto više od 4000 dece (ukupna populacija školske dece u Srbiji broji 850.000 dece). Rat onih koji snažno zagovaraju vakcinu i onih koji joj se oštro protive možda nije vidljiv u tradicionalnim medijima, ali na društvenim mrežama je jedan od najpriljavijih do sada viđenih. Na primer, jedna majka iz Srbije nedavno je tvitnula da je vakcinisala sina, da bi ubrzo dobila odgovor: "Javi kad mu je sahrana."

I to je samo jedan, čak ne ni najgori primer komunikacije između protivnika i zagovornika vakcinacije protiv korona virusa. Kad smo već kod Tvitera, nema načina da proverimo da li se zaista dogodilo, ali svakako je "simpatično": jedna korisnica prepričala je anegdotu o firmi u kojoj je menadžmentu dojadilo da se bori sa svađama vakcinisanih i nevakcinisanih zaposlenih, pa su promenili raspored sedenja u kancelarijama i sve podelili u dve grupe:

vakcinisani sede sa vakcinisanima, nevakcinisani sa nevakcinisanima. E, pa, navodno, pojedini nevakcinisani pobunili su se zbog novog rasporeda jer se osećaju – ugroženo.

Američki časopis "Science" u septembar-skom broju donosi članak o velikoj studiji rađenoj u Izraelu, koja daje prilično pouzdane podatke o tome da prirodni imunitet nakon preležanog kovida 19 daje jači imunitet i bolje štiti od delta soja nego dve doze Fajzer vakcine. Međutim, i u samom članku piše da se autori studije verovatno hvataju za glavu zbog zaključaka koje su iz njihovog rada proizveli antivakseri: "Da su znali šta će se dogoditi, autori studije bi je verovarno naslovili sa 'NE POKUŠAVAJTE OVO KOD KUĆE', piše "Science".

Naime, studija rađena u Izraelu pouzdana je i obimna – obuhvatila je više od 60.000 ispitanika. Najvažniji zaključak je da je onima koji su preležali kovid 19 dovoljna jedna, a ne dve ili tri doze Fajzer vakcine (jedine koja se u Izraelu primenjuje). Međutim, sve što su antivakseri čuli jeste: prirodni imunitet bolje štiti od delta soja nego što to čini vakcina i sada to ponavljaju kao papagaji. Da zlo bude veće, falsifikuju dnevne statistike zemalja u kojima je trenutna stopa izlečenja izuzetno visoka (Izrael i pojedine savezne američke države), predstavljajući ih em kao globalne, em kao da se odnose na ceo period od početka pandemije, pa tako npr. tvrde da je globalna stopa preživljavanja kovida 99,75 odsto, a zapravo je reč o podatku iz Izraela koji se odnosi samo

ANTIVAKSERSKI DŽIHAD: Upad protivnika vakcinacije u RTV Slovenija
Foto: printscreen

na sedmicu od 23. do 29. avgusta. Naučnici i svako ko ima iole zdravog razuma upozoravaju da je, uprkos velikoj verovatnoći da je prirodni imunitet jači, taj način imunizacije lutrija, jer je jak imunitet samo jedan mogući scenario. Drugi je smrt, a ne treba gubiti iz vida ni da čak i oni koji su relativno lako preležali kovid 19 mogu imati trajne posledice. Da li će biti doživotne, za sada niko ne može da kaže. Uglavnom, pojave autoimunih bolesti, upalnih procesa i trombofilija dobro su dokumentovane i još uvek prisutne i kod pacijenata koji su kovid preležali u prva tri meseca 2020. godine.

LEK ZA KONJA

Za gotovo dve godine koliko traje pandemija, mnogi nisu naučili ni kako se pravilno nosi maska ni da njom pre svega štiti druge od sebe, pa tek onda, donekle, sebe od drugih. Ali su zato mnogi "naučili" da je obaveza nošenja maske neustavna (nema veze o kojoj se zemlji radi, svuda su antivakseri isti). Antivaksera agresija uzima maha svuda u svetu, pa je tako 3. septembra jedna grupa upala u studio RTV Slovenije, prekinula program i vređala voditelje. Kako nisu hteli da izađu sami, policija ih je iznela napolje. Protekli vikend obeležili su i ogromni protesti antivaksera i antimaskera u Londonu, u neredima je povređeno više desetina policajaca, ali za britanske antivaksere ovo je napredak. Pre mesec dana njih stotinak upalo je u zgradu BBC-a. Ili su bar tako mislili, pošto BBC tu

zgradu ne koristi već osam godina. Antivakseri posebno targetiraju medije i novinare jer misle da oni svesno učestvuju u belosvetsoj zaveri sa izmišljenim virusom, kao i da promocijom vakcina "dele ljude".

Ova teza o podeli vrlo je zastupljena u Srbiji. Nakon izjave državnog sekretara u Ministarstvu zdravlja Mirsada Đerleka koji je u utorak rekao kako će Krizni štab gotovo sigurno uvesti kovid propusnice i ograničiti okupljanja, u komentarima na informativnim sajtoovima i na društvenim mrežama ozbiljno se "zakotrljala" teza da "samo hoće da dele narod". Na pitanja kad je "narod" i oko čega bio slozan i apsolutno jedinstven – nemaju odgovor. Ali zato znaju sve o ivermektinu, leku protiv parazita kod stoke (mahom svinja i konja), koji se za ljudsku upotrebu koristi protiv vaši, crevnih i kožnih parazita. Istraživanja o dejstvu ivermektina na kovid 19 su u toku i ne daju veliku nadu: jedna, urađena u Argentini, obuhvatila je svega 27 ispitanika i nije dala jasne rezultate. Druga, rađena u Kolumbiji i Egiptu (koja kaže da ivermektin zaustavlja umnožavanje virusa u organizmu kod 90% zaraženih) nije ni objavljena na naučnoj platformi *Research Square* jer su studenti koji su je čitali uočili niz problema, od plagijarizma, do identičnih podataka o zdravstvenom stanju kod različitih ispitanika ili predstavljanja jednog slučaja kao dva.

Antivakseri su se dokopali linka ka tim studijama i sad ih kače okolo naokolo. Dok ne shvate šta je problem sa ovim studijama, možemo samo da čekamo da se svi, što bi reko "narod", prokuže.

JOVANA GLIGORIJEVIĆ

BELDOCS.RS

9–16. SEPTEMBAR 2021.

BEL
DOCS
2021

REALITY CHECK

14. BELDOCS – MEĐUNARODNI – FESTIVAL – DOKUMENTARNOG – FILMA

NA IVICI BUDUĆNOSTI

54/55. Bitef
13-25. septembar 2021.

13. septembar Prolog	20h trajanje: 1h 30'	Beogradsko dramsko pozorište, Velika scena „Olivera i Rade Marković“	Beogradsko dramsko pozorište i Bitef teatar, Beograd, Srbija LIVING ROOM Koncept: Ersan Montag	20. septembar	20h trajanje: 1h 30'	Jugoslovensko dramsko pozorište, Scena „Ljuba Tadić“	Jugoslovensko dramsko pozorište, Beograd, Srbija Peter Handke KASPAR Režija: Miloš Lolić
14. septembar Prolog	20h trajanje: 2h 05'	Beogradsko dramsko pozorište, Velika scena „Olivera i Rade Marković“	Beogradsko dramsko pozorište, Beograd, Srbija Milan Ramić Marković Inspirisano dramom Hajnera Milera CEMENT BEOGRAD Režija: Sebastian Horvat	21. i 22. septembar	18h i 21h trajanje: 1h 10'	Bitef teatar	Dragana Bulut, Berlin, Nemačka FUTURE FORTUNE Autorstvo i koreografija: Dragana Bulut
15. septembar Svečano otvaranje	20h trajanje: 1h 40'	Jugoslovensko dramsko pozorište, Scena „Ljuba Tadić“	Ultima vez, Brisel, Belgija TRAGOVI Koreografija: Vm Van de Keijbus	21. i 22. septembar	21h trajanje: 1h	Atelje 212, Scena „Mira Trailović“	2nd to the right, Teheran, Iran / Brisel, Belgija OPĆINO SAM TE Koreografija: Ensan Hemat
16. septembar				22. septembar	20h trajanje: 1h	Online (Zoom)	de facto, Zagreb, Hrvatska Prema tekstu Antona Pavlovića Čehova VISUJIK U VISUJIKU Režija: Bobo Jelić
15. i 16. septembar OTKAZANO	20h trajanje: 1h 25'	Bitef teatar	Slovensko narodno gledalište Drama Ljubljana, Ljubljana, Slovenija Danijel Makmilan PLUGA Režija: Žiga Divjak	23. 24. i 25. septembar	12h, 14h, 16h, 18h i 20h trajanje: 1h 10'	Bitef teatar, Beograd, Srbija Maja Pelević KAO DA KRAJ NIJE NI SASVIM BLIZU Režija: Nikola Zavišić	Bitef teatar, Beograd, Srbija Maja Pelević KAO DA KRAJ NIJE NI SASVIM BLIZU Režija: Nikola Zavišić
17. septembar	20h trajanje: 1h 30'	Teatar na Brodu	nadaproductions, Beč, Austrija / Meksiko Siti, Meksiko / Santiago de Čile, Čile KLIMATSKI PLESovi Koreografija: Amanda Pinja	23. septembar	20h trajanje: 2h	Narodno pozorište u Beogradu, Scena „Raša Plaović“	Rimini protokol, Berlin, Nemačka KONFERENCIA ODSUTNIH Režija: Helgard Haug, Štefan Kagi, Danijel Vecel
18. i 19. septembar	20h trajanje: 1h 30'	Pozorište na Terazijama	Vivarium studio, Pariz, Francuska i Minhner Kammerspiele, Minhnen, Nemačka FARM FATALE Režija: Filip Ken	24. septembar	20h trajanje: 1h	Beogradsko dramsko pozorište, Velika scena „Olivera i Rade Marković“	Compagnie D'Autres Cordes, Mand, Francuska FLES Režija: Frank Vigru
19. septembar	20h trajanje: oko 2h 30'	Narodno pozorište u Beogradu, Velika scena	Šaubine, Berlin, Nemačka Henrik Ibsen NEPRIJATELJ NARODA Režija: Tomas Ostermayer	25. septembar			

Rolšue, tištosi, promaje i Đilasi

Kad bi bilo smisla bilo bi i društvenog dijaloga, kad bi bilo društvenog dijaloga bilo bi i demokratskih javnih institucija, kad bi bilo institucija bilo bi i javnih medija, kad bi bilo javnih medija i Pink bi bio televizija

“Išla je tvoja slika na Pinkovom Dnevniku! Više puta!”, telefonski mi je dojavljeno, a ja sam, još vitak, sedeo u bašti s pogledom na Dunavski park i dumao čime li sam, zaboga, zaslužio tu čast?

Dakle, da vidimo. Prvo, još sam živ, a i da sam *umreo*, ne verujem da bi to baš bila vest za Pinkov Dnevnik; ili možda i bi, jer Pink voli da objavljuje lepe vesti? Drugo, nisam snimio duet sa Acom Lukasom; treće, nisam se potukao s tzv. Gagom Antonijevićem. Četvrto... nisam se dosetio šta bi moglo da bude četvrto. Nego sam, došavši kući, na internetu potražio tu stvar, koju nikada pre u životu nisam gledao i, pravo da vam kažem, mislio sam da je davno ukinuta, još onda kad je Željko Mitrović poražen odustao od nadmetanja sa Dnevnikom RTS-a i vratio se onom što najbolje radi: proizvodnji i dilovanju otvorenog besmisla.

Elem, počinje Dnevnik u 18.30; prvi brejking njuz je da je izvesni Mitrović Željko, genijalni Proka pronalazač, upravo izumeo rolšue, ili nešto slično, razumećete da sam bio malo dekoncentrisan pa nisam najbolje shvatio prirodu revolucionarne inovacije. Kako god, videli smo ŽM-a kako prozujava kroz kadar i nestaje u pravcu svetle budućnosti, praćen rečima dirljive udivljenosti svoje posluge, a koje je spiker ili spikerka čitalo kao da je mrtvo ozbiljno. A onda, drugi brejking njuz (koji bi očigledno bio prvi da baš tog dana ŽM nije opet izumeo nešto što će posramiti Teslu): neki zli pojedinci, neke zle organizacije i neki zli mediji ne vole našu himnu i našu zastavu, a sve to zato što ne vole (zapravo, jebiga – mrze) Srbiju i Sve Što Je Srpsko, pa čak i samog Predsednika Vučića. A sve to rade – to jest: ne vole etc. – po nalogu tajkuna Đilasa, arhisotone koji jede malu decu za doručak. Ali samo ako su ta deca pravoslavni Srpčići, druge neće da apa. Pa je tu onda prikazan fragment nekog “strašnog” priloga sa TV Nove, pa neki ne-hit tvit Vesne Pešić, pa zaglavljene moje prošlonedeljne kolumne na ovom istom mestu (“Tištos pase”), sve s mojim imenom i fotografijom, jednom, pa opet, pa nanovo... Onda su se ministar policije A.V. lično i predsednik države A.V. još ličnije očitovali o toj pogubnoj društvenoj pojavi: ministar primereno strožije, predsednik uz karakteristično pasivnoagresivno izmotavanje... Sigurno sam ponekoga i ponešto zaboravio da spomenem, ali ovako ja pamtim taj snimak, a da ponavljam gledanje nisam hteo: možda je ipak malo previše očekivati od osuđenika da mazohistički reprizira ljubak prizor poziva na vlastito smaknuće.

E sad, bilo bi lepo raspravljati o “meritumu stvari”, samo kad bi se imalo s kim, i kad bi tog merituma uopšte bilo. Kad bi bilo merituma bilo bi i smisla, kad bi bilo smisla bilo bi i druš-

tvenog dijaloga, kad bi bilo društvenog dijaloga bilo bi i demokratskih javnih institucija, kad bi bilo demokratskih javnih institucija bilo bi i javnih medija, kad bi bilo javnih medija i Pink bi bio televizija etc. Pusti snovi! Znae kako se ono kaže: “da baba ima elisu, bila bi helikopter”. Mada, uzgred, može i obrnuto: da helikopter ume da isprži kajganu sa sirom i lukom, bio bi baba. Što bi mu ionako bilo pametnije. Helikopteru, ali i Pinku.

Da je od tzv. Đilasa (Dragana, ne Milovana, da se poslužim basarizmom) režimska propagandna mašinerija za mlevenje ljudskog mesa napravila neku vrstu “Goldštajna”, dežurnog neprijatelja države iz Orvelove 1984, odavno mi je jasno, pa ipak sam bio pomalo šokiran brutalnošću i nekim neizvetrivo otužnim prostaštvom same pinkovske “izvedbe”. Možda nije loše da se prisetimo lektire: tog Goldštajna, svuda stižućeg arhizlikovca krivog za sve, niko od stanovnika Okeanije nije nikada video ni čuo, on postoji samo kao telekranska projekcija ovosvetkog Đavola. S Đilasom bi trebalo da je drugačije utoliko što stvarno postoji politički aktivni građanin Đilas Dragan. Ali, način na koji se njegovo ime i lik upotrebljavaju odavno ga je učinio fikcionalnim karakterom, i to najslabijim negativcima iz jeftinih stripova. On je, ukratko, imaginarni zlotvor veći (i opasniji) od života, a još je grdi kad deluje zajedno sa svojim kompanjom “Šolakom”, koji je još obavijeniji misterijom, jer niko valjda ne zna čak ni kako taj “Šolak” izgleda. Ja ću vam reći: ne izgleda, pošto ne postoji. To što ima tobožnji predložak u stvarnosti ne bi trebalo da vas zava.

Pa dobro, ali lako je meni za Đilasa; nego, otkud ja (a i Vreme) u ovoj priči? S “Đilasom” nemam baš ništa u životu, čak i Željka Mitrovića poznajem bolje nego Đilasa (ako ništa drugo, jedared smo ŽM i ja zajedno bili u Utisku nedelje), a o političaru Đilasu pisao sam gotovo isključivo negativno, i kad je bio na vlasti, a i kasnije. Koga zanima zašto, lako će pronaći moje tekstove u medijskim arhivama, pa bujrum. Ako je to, dakle, optužba, ona onda nije samo netačna, nego je i mahnit. Ali, nije to važno, i ne radi se to zbog toga. Jer, kao što rekoh, taj “Đilas” iz Pinkovog priloga uopšte ne postoji. Ne postojim ni ja, da se razumemo, ili postojim onoliko koliko i oni tištosi iz moje kolumne. S druge strane, ni onaj Željko Mitrović na rolšuama takođe ne postoji: on je samo produkt vlastite bizarne mašte, svojevrсно psihodelično nad-Ja spakovano u televizijisku iluziju. Možda vam se čini da barem ministar A.V. i predsednik A.V. postoje, ali i to je iluzija – bez obzira što postoje posledice njihovih nepočinstava. Kako je to moguće? Lepo: ni promaja, strogo gledano, ne postoji, ali ume da gadno u’vati u krsta.

Belivukova grupa je bila V

“Ono što je blizu realnosti jeste da je predsednik razgovarao sa licima koja su prisluškivana, da teme nisu bile vezane za fudbalsku igru, ali jesu za lica koja se motaju oko stadiona, a povereno im je fizičko sprovođenje političkih naređenja. U trenutku kad bilo ko od aktera “padne” iz razloga koje vlast ne kontroliše ili to čini samo delimično – kao što je to slučaj sa Jovanjicom, Belivukom ili Nebojšom Stefanovićem – otkriva se afera, redovno je obelodanjuje predsednik i gradi se manje ili više fantastična priča čiji je cilj da se predsednik zaštititi koliko je moguće, na način u koji će najveći broj birača poverovati”

Penzionisana profesorica Pravnog fakulteta Univerziteta Union u Beogradu Vesna Rakić-Vodinelić već godinama u javnim nastupima oštro i bez uvijanja kritikuje stanje u pravosuđu, kriminalizaciju društva i nakaradne političke procese. Na Univerzitetu Union predavala je, između ostalog, građansko pravo i danas toliko aktuelno ekološko pravo, a sa državnog, beogradskog Pravnog fakulteta otpuštena je 1998. godine, kao vanredni profesor, zbog neslaganja sa represivnim Zakonom o univerzitetu.

Bila je i partijski aktivna, kao predsednica Saveta Nove stranke, pa čak i kandidatkinja ove stranke za gradonačelnika Beograda na izborima 2018. godine. Nakon izbornog neuspeha napušta stranku. Danas je aktivna u Skupštini slobodne Srbije, a redovno piše kolumne za portal “Peščanik”. U ovom razgovoru se usredsređujemo na ono što je najaktuelnije u Srbiji danas, a to su sprega organizovanog kriminala i vlasti, korupcija vaseljenskih razmera i otvorena zloupotreba institucija.

“VREME”: Ovih dana smo svedoci najnovije “afere” – režimski tabloidi su objavili zajedničku fotografiju novinarkе Jelene Obućine i predsednika Stranke slobode i pravde Dragana Đilasa. Poreklo fotografije je tajna, a mnogi su ovim povodom istakli da državne tajne službe prate, fotografišu i prisluškuju opozicione političare, nezavisne novinare i nepoćudne nevladine aktiviste. Koliko to vama deluje realno?

VESNA RAKIĆ-VODINELIĆ: Sasvim je verovatno da tajne službe prate i prisluškuju neke od onih koje ste naveli, a to je, razume se, protivustavno i protivzakonito. Iako sam pravnica, kažem “razu-

me se”, zato što, po definiciji, u autoritarnim režimima gotovo niko osim autokrate i njegovih najlojalnijih službenika ne kontroliše rad tajnih službi. Ne sme se prisluškivati bez odluke suda, a ta odluka mora biti zasnovana na zakonima koji regulišu krivičnu proceduru. Svi koje ste pomenuli, da bi bili legalno prisluškivani ili praćeni, morali bi biti izloženi sumnji da su izvršili određena krivična dela i krivičnom progonu zbog te sumnje. Budući da je krivična odgovornost individualna, prisluškivanje grupa ljudi povezanih istim zanimanjem ili protivljenjem režimu ne može biti ni legalno ni legitimno. Problem postaje to što nam praćenje i prisluškivanje profesionalaca i opozicionara postaje (samo)razumljivo. Navikavanje na to da ste “neprijatelj naroda” nije prirodno.

Moguće je, međutim, da je ovu fotografiju snimio i neki paparaco?

Da, pored tajnih službi ili na njihov podstrek, praćenje i prisluškivanje sve više postaje zadatak paparaco-timova tabloida. Jedna “provokativna” fotografija – na primer, novinarkе i političara na javnom, otvorenom mestu, u kaficu, a “provokativnost” je isključivo u akterima – smatra se, suprotno zdravom razumu, dokazom zavere, ili primanja naređenja, ili “rovarenja”. Tabloidi govore ono što autokrata misli a ne bi da kaže, ili ono što on misli da bi “narod” voleo da pročita. U ovakvom parapoličkom ambijentu teorije zavere odlično uspevaju. Bolje nego u “aferi” koju pominjete, to se vidi na oklevanju velikog broja građana da se vakcinišu. Nekako se više veruje “vračevima”, a nažalost, među njima ima i lekara, nego naučnim činjenicama koje su dostupne. Doduše, ne u tabloidima tipa “Trećeg oka” ili “Informera”, nego u profesionalnim medijima, koji traže ozbiljno čitanje.

“Prisluškivanje” je važna reč u Srbiji već mesecima. Sam predsednik Vučić je potvrdio da je neko prisluškivao njegove razgovore. Do danas nismo dobili odgovore na pitanje ko je taj koji ga je prisluškivao, a pogotovo ne šta se u tim razgovorima krilo.

Razumno je poverovati u ono što je glavnom akteru, samom predsedniku Republike, u nekom trenutku “izletelo”. Prisluškivali su ljude sa kojima je “pričao o fudbalu”. E, sad, o fudbalu se ovde može razgovarati na više nivoa, koji uključuju, na primer, ulogu “navijača” u suzbijanju pokliča kojima se omalovažava neprikladni predsednik, kao i o vanstadionskim poduhvatima fudbalskih navijača, na primer, o fizičkim obračunima sa novinarima, naročito novinarkama “opozicionih” glasila prilikom inauguracije predsednika, o uterivanju straha biračima na lokalnim i opštim izborima, koje dobro leži uvežbanim i nasilnim “navijačima”. Takođe, “o fudbalu” se može razgovarati sa raznim akterima, ponajmanje sa igračima. Ali sa “vođama” navijača, predsednicima saveza i klubova, predsednik nesumnjivo ima dosta zajedničkih tema.

Koliko sam razumela, prisluškivanje ovih razgovora tehnički nije izvodljivo bez BIA. Takođe, BIA ima obavezu da prijavi prisluškivane razgovore u kojima sudeluje predsednik Republike, nezavisno od toga ko je izvorno prisluškivan. Ono što je blizu realnosti jeste da je predsednik razgovarao sa licima koja su prisluškivana, da teme nisu bile vezane za fudbalsku igru, ali jesu za lica koja se motaju oko stadiona, a povereno im je fizičko sprovođenje političkih naređenja. U trenutku kad bilo ko od aktera “padne” iz razloga koje vlast ne kontroliše ili to čini samo deli-

Vučićeva Pretorijanska garda

Foto: Marija Janković

mično – kao što je to slučaj sa Jovanjicom, Belivukom ili Nebojšom Stefanovićem – otkriva se afera, redovno je obelodanjuje predsednik i gradi se manje ili više fantastična priča čiji je cilj da se predsednik zaštiti koliko je moguće, na način u koji će najveći broj birača poverovati. Neka-ko to izgleda kao 1001 Šeherezadina priča caru Šahrijaru, koja odlaže pad sa vlasti, ujedno zavodeći slušaoca. Zato verujem da nećemo skoro, možda ni uopšte, saznati suve činjenice.

Prisluškuju se, ako je verovati Draganu J. Vučićeviću, i poverljivi razgovori između advokata i optuženih. Ovaj "novinar" je obelodanio navodni transkript razgovora osumnjičenih Veljka Belivuka i Marka Miljkovića sa njihovim advokatom. Advokat Vladimir Beljanski, sa druge strane, u razgovoru za "Vreme" reče kako je javna tajna da se poverljivi razgovori prisluškuju i da on na to uvek upozori svoje branjenike. Šta mislite o tome?

Šta mislim? Ne znam šta bih mogla drugo da mislim do da govoriti o "vladavini prava", tvrditi kao što premijerka i predsednik tvrde, da smo "napredovali" u vladavini prava – čista je blasfemija. Ovde pravo vlada samo u domenu koji ne zanima vlast. A taj domen je, kako vreme i dekadencija vlasti odmiču, sve manji i manji.

Iz ove tačke posmatrano, šta je vlastima, pre svega Aleksandru Vučiću i Aleksandru Vulinu, trebalo da mesecima uznemiravaju naciju onim jezivim fotografijama i snimcima koji navodno prikazuju zlodela Belivukove grupe?

Ne mogu da vam dam racionalan odgovor na to pitanje. Najbliže razumu, iako i dalje nerazumno, izgleda da su te fotografije trebalo da posluže kao dokaz da

■ **"Mi treba da poverujemo u to da su individualna mafijaška ubistva isto što i ratni zločini, da je motivacija mafijaša isto što i motivacija etničkog čišćenja i genocida, da je rat mir, a mir rat. I da je uloga onih koji pokazuju fotografije čisto edukativna, ravna istorijskom pamćenju sudski dokazanih ratnih zločina"**

se radi o zverima u ljudskom obliku, pa ih onda kao zveri treba i tretirati. Kad nešto kažu, naročito o predsedniku i članovima njegove porodice, sigurno lažu, prosto zato što zveri ne mogu da govore istinu. Poverovati takvim zverima automatski znači biti neprijatelj države. Druga "poanta", opet iracionalna, iako manje od teorija zavere koje se pominju u javnosti – na primer, da zbog tih jezivih fotografija publika ima sposobnost da zaboravi na koruptivne poroke vlasti – jeste paralela koju Vučić i Vulin pokušavaju da povuku sa svojevremeno prikazanim videom o ratnim zločinima jedinice "Škorpion", kojim je u sudskom postupku dokumentovano smaknuće grupe mladića, među kojima je bilo i maloletnika. Kad mogu oni, možemo i mi – kazuju nam. A mi treba da poverujemo u to da su individualna mafijaška ubistva isto što i ratni zločini, da je motivacija mafijaša isto što i motivacija etničkog čišćenja i genocida, da je rat mir, a mir rat. I da je uloga onih koji pokazuju fotografije čisto edukativna, ravna istorijskom pamćenju sudski dokazanih ratnih zločina. Imam osećaj da ni kod "svojih" nisu uspeali u ovom "edukativnom" poduhvatu.

Očigledno je da je Belivukova grupa imala važnu ulogu u sistemu vlasti Aleksandra Vučića, postoji za to mnogo dokaza...

Sve je više javnih iskaza o stvarnoj ulozi Belikukove grupe. Poslednja sadrži detaljan opis aktivnosti grupe prilikom neuspelog formiranja opozicione većine u opštini Vladimirci. Grupa je imala ulogu fizičkih izvršilaca naređenja vlasti, vezanih za sprovođenje izbora, za naknadnu izmenu izbornih rezultata, za prekrajanje izborne volje građana. Pored toga, u sprezi sa delovima policijskog aparata, i to sa Žandarmrijom, imala je i ulogu pretorijanske garde, dakle, neformalnog zaštitnog prstena oko predsednika Republike. Sad kad je razbijena, izvesno je da mu treba nova. Autokrate se nikad ne oslanjaju samo na institucionalizovani državni aparat jer taj ipak zna za neke granice koje se moraju poštovati. Pretorijanci veruju u samo jedno ograničenje – samovolju autokrate.

"Vreme" je u prošlom broju objavilo da je od osamnaest uhapšenih u procesu "Jovanjica" 1 i 2, njih 15 pušteno na slobodu. Čini se da vlast onomad nije bila presrećna zbog hapše-

nja Koluvijine grupe, možda zbog toga što je slučaj "Jovanjica" očigledan primer organizovanog kriminala u kojem su učestvovali pripadnici BIA, policije i Vojno-obaveštajne agencije?

Krivični progon u slučaju "Jovanjica" je iznuđen zato što je uzgoj marihuane deo prekograničnog organizovanog kriminala, te su time involvirani i organi krivičnog progona drugih država. Istovremeno, ima dokaza da organizacija nije bila samo horizontalna, među trgovcima narkoticima različitih država, već i vertikalna, tj. povezana sa vlastima Srbije. O prirodi te povezanosti treba voditi postupak, a to zavisi na prvom mestu od specijalnog tužioca, koji se zaustavio na srednje rangiranim službenicima BIA, VOA i policije. Puštanje pojedinaca iz pritvora u ovom slučaju u obrnutoj srazmeri sa slučajem Belivukove grupe iako se u oba slučaja radi o sumnji na krivična dela visoke društvene opasnosti. Ideja vlasti je da se slučaj "Jovanjica" zataška, a slučaj "Belivuk" vansudski kontroliše. U postojećim okolnostima, ovakva ideja, nažalost, ima izgleda na uspeh.

U prilog tome možda govori i činjenica da je advokat prvooptuženog Vladimir Đukanović, koji je istovremeno i visoki naprednjački funkcioner, predsednik parlamentarnog Odbora za pravosuđe, član Visokog saveta sudstva i Državnog veća tužilaca, a usput i skupštinskog Odbora za kontrolu službi bezbednosti?

Što se tiče Vladimira Đukanovića, on se nalazi u višestrukom sukobu interesa, a o takvom sukobu interesa računa mora da vodi Agencija za borbu protiv korupcije. Međutim, Agencija je pod punom kontrolom SNS-a. Sve se pred našim očima odvija kao slika beslovesnog psa koji je sebe uhvatio za rep i beskonačno se vrti.

Ako institucije ne vrše svoju nadležnost, moraju se na to naterati. Ne vidim da vlast ima interesa za to. Ali građani nesumnjivo imaju. Šta je sa nama? Mislim da je objašnjenje dala Hana Arent. Kad vlast laže neprestano, onda narod više nikom i ni u šta ne veruje. A narod koji nikom

■ "Kad vlast laže neprestano, onda narod više nikom i ni u šta ne veruje. A narod koji nikom ništa ne veruje, nema sposobnost za akciju. Sedi nemo, možda besno posmatrajući prizore, a ne zna čime i kako da ih prekine"

ništa ne veruje, nema sposobnost za akciju. Sedi nemo, možda besno posmatrajući prizore, a ne zna čime i kako da ih prekine. Verujem, međutim, da svako društvo kojem preči uništenje može da se podigne i da krene iz početka. Brojni su istorijski primeri fizički i moralno iscrpljenih društava koja su našla snage da se obnove.

Kakvo je danas, prema vašim uvidima, stanje u pravosuđu? Ima li među tužiocima i sudijama dovoljno onih koji mogu da se odupru naprednjačkom režimu i principu kontrole i kriminalizacije celog društva?

Ponavljam po ko zna koji put – pravosuđe nije samo krivično, iako nam je ono najviše pred očima, zato što su krivična dela najneprihvatljiviji oblik društvene patologije. Građansko pravosuđe među "običnim ljudima" se koliko-toliko održava.

Funkcionisanje sudova u krivičnim postupcima u velikoj meri zavisi od javnih tužilaca, danas najlabavije karike u pravosudnom aparatu. Tužilaštva su i dalje zasnovana na principu monokratije – javni tužilac kojeg bira Narodna skupština, u ovom sistemu postaje onaj ko je dobar, a ne onaj ko je sposoban, dostojan i obučen. Na vrhu tužilačke piramide je Zagorka Dolovac, imenovana po treći put na to mesto, bez zasluge pripisive meritokratskim kriterijumima. Ona je dugovečna zato što je lojalna svakoj vladi koja ju je predlagala na najvišu tužilačku poziciju. I ume istrajno da čuti. U takvoj atmosferi, pritisak na tužioce se podrazumeva. Izvesno je da, pre svega, nema dovoljno tužilaca i njihovih zamenika koji

mogu da se odupru pritisku režima. I to nije samo stvar nedostatka lične hrabrosti. U velikoj meri, sistem ih obeshrabruje. Sudije su, pravno gledano, u boljoj poziciji. Nisam sigurna da je i stvarno tako u praksi, uz čast izuzecima.

A da li znate za slučajeve kada su sudije ili tužioci trpeli vaninstitucionalne pritiske? Podsetimo da je optuženi Miljković u svom iskazu, između ostalog, rekao da je ova grupa imala zadatak da kompromituje predsednika Višeg suda u Beogradu Aleksandra Stepanovića smeštajući mu "sekusalnu aferu". Da li je tako što zaista realno, moguće da se dešava?

Moguće je, bilo je sličnih komplota u istoriji našeg pravosuđa. Ne, doduše sa ovakvom temom. Nedavno je jedan od zamenika republičke javne tužiteljke fotografisan na rođendanu kolege tužioca, a na rođendanu je bio i jedan kontroverzni gost. Na tom slučaju je pokušano da se izgradi priča o "druženju i saradnji" tužilaca sa kriminalcima. "Suđenje" je začeto i okončano u tabloidima. Reputacija tužioca gotovo nikom nije bila važna. Ono što je pogubno u takvim podmetanjima jeste vreme i energija koje oklevetane sudije i tužioci moraju da potroše da bi objasnili da je reč o konstrukciji, a ne istini.

Može li se, na osnovu svega rečenog, zaključiti da se u Srbiji granica između države i organizovanog kriminala istanjila do nevidljivosti?

Granica je teško vidljiva i samo je formalna. Državna vlast je rezultat izbornog rezultata. A izbori su nepošteni i neslo-

bodni. Poslanici birani na takvim izborima imenuju izvršne organe vlasti, koji kontrolišu Skupštinu, iako bi moralo biti obrnuto. Ali ne može u realnosti biti obrnuto, tj. ne može Skupština kontrolisati Vladu kad poslanici nisu birani na slobodnim i poštenim izborima i kada su zadobili svoja mesta zahvaljujući lojalnosti nosiocu izborne liste. I nije samo u tome stvar. Sam izborni sistem povlađuje ovoj izvrnutoj logici čak i kada bi izbori bili slobodni i pošteni. Indikativno je da posle pada Miloševića izborni sistem u Srbiji nije menjan, bez obzira koja stranka je bila na vlasti. Mehanizmi miloševićizma preživeli su njegov odlazak. Ali ovako brutalnog i očiglednog gaženja demokratije ipak nije bilo. A kad se dobije vlada kakvu mi imamo, onda se ona popunjava, ne samo na centralnom, nego i na lokalnom nivou, vojskom opskurnih "savetnika" koji sprovode faktičku, a ne pravnu vlast vladaoca. Neki od "savetnika" su nacionalni ili lokalni kriminalci. Nismo ih birali, ali smo ih dobili.

Nedavno ste veoma kritički, kao profesorica ekološkog prava, pisali o projektu Rio Tinto u jadranskom kraju. Šta je, po vašem mišljenju, najspornije u ovom projektu?

Gotovo sve. Rio Tinto se prosto pojavio, nije bilo tendera, što bi morao biti uobičajeni postupak.

Rio Tinto je stara rudarska kompanija, osnovana 1873. godine, na obalama istoimene reke u Andaluziji. Danas je jedna od najvećih na svetu, ima dva sedišta – u Melburnu i Londonu. Iako stara, kompanija je višestruko kontroverzna. Na sajtu kompanije čita se obilje samopromocije: kompanija se deklarise kao etičan poslodavac, dobar sused, zaštitnik životne sredine. Ali, u stvarnosti, delatnost kompanije je usklađena sa njenom prošlošću i očiglednom saradnjom sa fašističkim i rasiističkim režimima, više nego sa izjavama o politikama poštovanja zajednice, zaposlenih i životne sredine. Gotovo da nema kontineta na kome Rio Tinto nije ostavila razorne tragove. Krajem XIX veka u Španiji, pregrevana ruda je ispuštala ogromne koncentracije sumpora; u toj istoj zemlji, tridesetih godina, u doba Franka, otvoren je rudnik bakra, red su održavali falangisti, žalbe zbog uništavanja okoline jedva su se čule; kasnih šezdesetih godina XX veka, pošto je otpočela eksploata-

cija cinka, utvrđena je povećana koncentracija olova u krvi rudara u Avonmoutu, u Engleskoj. Početkom sedamdesetih godina, kompanija je uspešno lobirala u Kongresu SAD radi promene ekoloških regulativa uprkos protivljenju tadašnjeg predsednika Džimija Kartera, i uspela je da otvori rudnik molibdena u nacionalnom parku na Aljasci. Rudnik bakra u Južnoafričkoj Republici gotovo je uništio okolini biljni i životinjski svet u nacionalnom parku. U rudniku Grasberg, u Indoneziji, Rio Tinto je zajednički sa jednom američkom kompanijom vršio eksploataciju bakra i zlata devastirajući okolinu i raubujući radnu snagu mizernim naknadama. Meštani su se 1996. godine masovno pobunili, uništili deo opreme i zatvorili rudnik na nekoliko dana. Prema izveštaju Nacionalne komisije za ljudska prava Indonezije, pobunu su ugušile indonežanske snage bezbednosti, stanovnici su ubijani nasumce, drugi su trpeli torturu, neki su proglašeni nestalim. Zbog toga je norveška vlada 2008. eliminisala Rio Tinto iz vladinog penzionog fonda. Istorija Rio Tinta, pored ovih, ima još dvadesetak devastirajućih epizoda. Zato i jeste jedna od najozloglašnijih u svojoj vrsti.

Predsednik Republike Srbije otvoreno lobira za kompaniju Rio Tinto obećavajući referendum za koji se ne zna da li će biti regionalni ili nacionalni, obavezan ili konsultativni, a predstavnici kompanije u Srbiji jasno naglašavaju da eventualni referendum neće uticati na stečenu pravnu poziciju Rio Tinta u Srbiji. Preliminarne analize uticaja budućeg rudnika na životnu sredinu koje prezentira kompanija bitno se razlikuju od mišljenja vodećih domaćih stručnjaka.

Pokojna Jelisaveta Vasilčić, članica Saveta za borbu protiv korupcije je izjavila je: "Ako Vlada ne da informacije o projektu Jadarske kompanije Rio Tinto, onda to nije nikakav kapitalni, već koruptivni projekat!" Zbog ovih reči je bila meta napada predsednika Aleksandra Vučića.

Da, potpuno se slažem sa njenom ocenom, ta Jelisavetina rečenica će postati poslovice koja obeležava način vršenja vlasti u Srbiji početkom 21. veka. Svi "veliki" projekti danas su koruptivni projekti i o svima vlast krije informacije.

NEDIM SEJDINOVIĆ

Fit za 55

Kako bi ispunila cilj o postizanju klimatske neutralnosti, Evropska komisija je predstavila ambiciozan plan pod radnim nazivom "Fit za 55". Namera EK je da se u EU do 2030. godine smanji emisija gasova koji podstiču efekat staklene bašte za 55 odsto u odnosu na nivo iz 1990. godine, da bi se do 2050. godine postigla nulta emisija tih gasova. Plan, za sada, nailazi na veliki otpor, a ako se usvoji, određene promene neće zaobići ni Srbiju

Poslednji izveštaj međuvladinog panela o klimatskim promenama (IPCC) – telo koje su osnovale Ujedinjene nacije – sadrži alarmantne tvrdnje o potencijalno katastrofalnim posledicama globalnog zagrevanja (takvi izveštaji se, doduše, redovno ponavljaju poslednjih tridesetak godina). Globalno zagrevanje, prema tom izveštaju, podiglo je u poslednjoj dekadi temperaturu za 1,09 C u odnosu na period 1850–1900. godine; tempo promena se ubrzava i zahteva hitnu akciju, odnosno postizanje "karbonske neutralnosti" do 2050. godine kako se globalna temperatura ne bi povećala za više od 2 stepena. Pitanje je da li su takve prognoze tačne i do koje mere je globalno zagrevanje isključivo vezano sa aktivnostima čoveka, tek danas ubedljivo preovlađuje stav da su klimatske promene uzrokovane emisijom ugljendioksida. Autor ovog teksta se, doduše, seća i da se pre više desetina godina pričalo o globalnom zagreva-

nju, rastu nivoa mora od nekoliko metara, plavljenju Njujorka itd. Sve to je, prema tadašnjim procenama, već odavno trebalo da se dogodi, ali kao što znamo nije.

Kako bi ispunila cilj o postizanju klimatske neutralnosti, Evropska komisija (EK) je sredinom jula predstavila ambiciozno planiran paket od 13 zakonskih predloga nes(p)retno nazvan "Fit za 55". Namera EK je da EU smanji emisiju gasova koji podstiču efekat staklene bašte do 2030. godine za 55 odsto u odnosu na nivo iz 1990. godine, da bi se do 2050. godine postigla nulta emisija tih gasova. Na efekat staklene bašte utiče čitav niz gasova, kao što je metan, a ne samo ugljen-dioksid, ali se za obračun ukupne emisije koristi njihov ekvivalent u ugljen dioksidu (zato će se dalje u tekstu pominjati samo ugljen dioksid).

Tako visoko postavljen cilj podrazumeva drastične promene ne samo u privrednom ambijentu, već i veliko zahvatanje

iz džepova građana EU. Stanovništvo će morati da promeni ne samo automobile koje sada koristi, već i da uloži u promenu načina grejanja i izolaciju stanova. Mnoga radna mesta biće dovedena u pitanje zbog tranzicije ka "zelenoj ekonomiji", a jeftine avio-karte za putovanja ka egzotičnim destinacijama postaće prošlost. Ako se taj paket usvoji, određene promene neće zaobići ni Srbiju, pošto će se vršiti ogroman pritisak da se pridruži tim merama, uz pretnju da će razni nameti koji se planiraju biti usmereni i ka našim izvoznici. Moguće je i da će uvođenje ambicioznih troškova dekarbonizacije biti uslov za otvaranje ili zatvaranje klastera odnosno poglavlja.

Inače, Srbija je za otvaranje nekoliko poglavlja bila uslovljena da pocepa javna preduzeća na delove, kao i da znatno poveća akcizno opterećenje domaće rakije. To je sprovedeno, ali i pored toga nijedno poglavlje nije otvoreno.

ŠTA ĆE BITI S KUĆOM:
Termoelektrana Kostolac B
 Foto: M. Janković

NESLAVAN POČETAK

Još pre objavljivanja predloga EK, radni naziv tog paketa "Fit za 55" izazvao je podsmeh i sprdnju uz primedbe da podseća na ime nekog "joga-kluba sa periferije" ili aplikacije za flertovanje, piše magazin "Politiko".

Međutim, sprdnja oko nes(p)retno odabranog naziva (u međuvremenu se od njega odustalo) je sitnica u odnosu na prepreke na koje je plan naišao još na samom početku. Već prilikom glasanja, šest komesara je bilo uzdržano, dok je komesar Johannes Han bio protiv, uz insistiranje da se to zapisnički konstatuje, što se prvi put dogodilo od početka rada ovog sastava EK. Brojne primedbe su stigle i od niza država članica EU.

UKIDANJE PROIZVODNJE AUTOMOBILA SA UNUTRAŠNIM SAGOREVANJEM

Komisija planira da se od 2035. godine prestane sa proizvodnjom automobila sa

unutrašnjim sagorevanjem (benzinski i dizel motori), uz očekivanje da do 2050. godine u EU sva vozila budu "klimatski neutralna". To praktično znači prelazak na električne automobile pošto se za sada ne vidi mogućnost da se koristi neko ekološki čisto gorivo u motorima sa unutrašnjim sagorevanjem.

Unija očekuje da se, posle ukidanja proizvodnje benzinskih i dizel automobila 2035. godine, u narednih 15-ak godina ceo vozni park elektrifikuje, pošto se procenjuje da će do tada svi polovni automobili nestati sa ulica.

OPOREZIVANJA EMISIJE UGLJOVODONIKA

EU je još 2005. godine uvela sistem naplate "karbonskih" kvota (*Emissions Trading System-ETS*). Fabrike koje su emitovale ugljen dioksid morale su da "kupe" kvote za emisiju ugljovodonika u atmosferu. Svaki emiter ugljendioksida je dobio određenu kvotu koju može da potroši, s tim da se te kvote s vremenom smanjuju. Ako fabrika u određenom roku ne smanji emisiju gasova, prinuđena je da kupuje kvote na tržištu. Ideja je da se tako stimuliše smanjivanje emisije gasova, pošto će fabrike koje ne smanje emisiju imati povećane troškove proizvodnje.

To defakto predstavlja posebno oporezivanje proizvodnje, što je naročito opteretilo cenu struje iz termocentrala na ugalj i gas, ali je do sada bila izuzeta energetska intenzivna proizvodnja cementa, čelika, aluminijuma i veštačkih đubriva.

Kada su uvedene karbonske kvote, cena koja se plaća za emitovanje tone ugljen dioksida u atmosferu nisu bile velike (posebno su pale usled krize 2008. godine), iznosila je oko 10 evra po toni. U poslednje vreme ta cena raste pa danas iznosi više od 60 evra po toni.

Posledice rasta cene karbonskih kvota najviše se odražavaju na cenu struje iz termoelektrana, tako da je gradnja novih kapaciteta, pa čak i modernizacija postojećih postrojenja, postala ekonomski neisplativa.

Na regionalnoj berzi struje za ovaj deo Evrope cena je praktično duplirana u odnosu na period od pre nekoliko godina – a to se neposredno prenosi i na cenu za industriju u Srbiji (stanovništvo je pošteđeno pošto ima garantovane tarife). Bez

tih karbonskih nameta, cena struje iz termoelektrana i dalje bi bila više nego dvostruko jeftinija od struje dobijene iz vetrogeneratora ili solarnih panela.

Novi paket EU predviđa da više neće biti izuzetaka od primene ETS, pa će se primenjivati i za proizvodnju cementa, đubriva, čelika i aluminijuma. Što je još značajnije, predviđa se proširenje sistema "kupovine kvota" na pomorski transport, avio-saobraćaj, kamionski prevoz, kao i na grejanje domaćinstava.

RAST TROŠKOVA ZA GRAĐANE

Nije teško zaključiti da će cena primene mehanizma ETS biti prevaljena sa kompanija na građane kao krajnje potrošače. Pritom će nesrazmerno biti pogođeni siromašni slojevi jer troškovi za grejanje čine nekoliko puta veći deo kućnog budžeta kod ljudi sa niskom primanjima nego kod imućnijeg dela stanovništva. Pored toga, ugroženi slojevi stanovništva žive po pravilu u nekvalitetnim stanicama, sa lošom izolacijom, u kojima se troši mnogo više energije za grejanje nego u modernim, skupim, energetski efikasnim zgradama.

Komisija zato predlaže da se 25 odsto sredstava koja se prikupe od prodaje ETS-kvota, kao i deo sredstava iz budžeta EU, iskoristi za stimulaciju stanovništva za kupovinu električnih vozila, bolju izolaciju stanova i promenu energenta za grejanje kako bi lakše podneli udar te tranzicije.

To je složen administrativno-tehnički posao, pošto države članice treba da pripreme planove za raspodelu tih sredstava koje mora da odobri EK, kao i da obezbede sopstveno učešće. Fond koji se planira za tu namenu iznosiće 72 milijarde evra. Korišćenje tih sredstava moraće da prođe i kroz birokratsku proceduru (projekti, ponude, razne saglasnosti i slično), što će, opet posebno siromašnim slojevima, biti dodatna prepreka.

Namera Komisije je da uz pomoć tog fonda izbegne masovne proteste stanovništva pošto će primena svih mera dovesti do drastičnog povećanja troškova života. Svima u Evropi je u sećanju neslavni pokušaj uvođenja "zelenih" taksi na gorivo u Francuskoj pre nekoliko godina. Ta mera, koja je neuporedivo bezbolnija od predloženog paketa, dovela je do eksplozije nezadovoljstva u

protestu "žutih prsluka", pa je vlada brže-bolje odustala od tih planova.

KARBONSKA TAKSA NA UVOZ

Ako EU optereti svoju industriju (pre) velikim cenama za karbonske kvote preko mehanizma ETS, njeni proizvodi postaće nekonkurentni. Zato se predlaže uvođenje posebnih carina za energetske intenzivne proizvode kao što su čelik, gvožđe, cement, aluminijum, đubriva, i za uvezenu struju. Ti proizvodi će se oporezivati tako da troškovi proizvodnje van EU budu ekvivalentni onima koje imaju proizvođači iz EU (posebno je pitanje da li će to biti fer). Ukoliko pojedina država uvede sličan mehanizam oporezivanja emisije gasova, na nju se ova mera ne bi primenjivala.

Primena prekograničnog oporezivanja počće od 2026. godine, uz pripremni period 2023–2025. godine. Već sama najava ove mere dovela je ne samo do žestokih protesta velikih trgovinskih partnera Unije, već se postavlja i pitanje da li je ovakav potez u skladu sa pravilima Svet-ske trgovinske organizacije.

KAKO RASPOREDITI TERET

Komisija predlaže da se smanjivanje emisije za dodatnih 11 odsto podeli tako da smanjenje bude proporcionalno visini BDP-a po stanovniku. To je očigledno ustupak državama na Istoku, pošto su one siromašnije a i mnogo više zavisne od uglja. Pored toga, kvalitet stanova na Istoku Evrope je neuporedivo lošiji, slaba tačka im je izolacija, pošto su se te države decenijama oslanjale na tada veoma jeftin gas iz SSSR-a.

Nemačka bi prema ovom planu morala do 2030. godine da smanji emisiju za 50 odsto u transportu, potrošnja energije po zgradama i poljoprivredi, Francuska za 47 odsto, dok bi za Bugarsku smanjenje iznosilo samo 10 odsto.

Ekspanzija obnovljivih izvora energije (OIE)

Naravno, samo oporezivanjem emisije gasova nije moguće obezbediti ambiciozan cilj smanjenja za 55 odsto, već je neophodno znatno povećati proizvodnju iz OIE. OIE treba da obezbedi do 2030. godine 40 odsto ukupne energije za EU umesto 32 odsto koliko je trenutno predviđeno, dok se za grejanje predlaže da čak 49 odsto energije bude iz OIE.

Foto: Dimitrije Goll / Tanjug

To je izuzetno ambiciozan cilj pošto trenutno OIE obezbeđuju samo 20 odsto ukupnih energetskih potreba EU. Ta mera će dovesti do daljeg poskupljenja energije i otvoriće nove probleme sa balansiranjem potrošnje, pošto OIE nisu kvalitetni.

MASOVNO RENOVIRANJE ZGRADA

Na grejanje i hlađenje zgrada, prema procenama EK, ide oko 40 odsto ukupne energetske potrošnje, a novi paket zahteva da se do 2030. godine za to koristi čak 49 odsto energije iz OIE.

Trenutno države članice imaju obavezu da renoviraju jedan odsto javnih zgrada godišnje kako bi bile ekološki prihvatljive, a sada se predlaže da se godišnje renovira bar tri odsto javnih zgrada. Pored toga, potrebno je da države krenu u renoviranje tzv. socijalnih stanova, koji čine oko deset odsto stambenog fonda.

I stanovništvo će morati da renovira objekte tako da budu energetske efikasni, pošto će uvođenje karbonskih taksi preko ETS drastično poskupeti cenu grejanja. Tu se kao poseban problem javlja pitanje renoviranja stanova najsiromašnijih slojeva – posebno kod stanova koji se izdaju. Vlasnici će teško biti spremni na velike troškove renoviranja, već će to po svoj prilici pokušati da prevale na stanare. A to su socijalno najugroženiji slojevi.

POSEBNO OPOREZIVANJE

"PRLJAVE" ENERGIJE

Umesto oporezivanja korišćenja energije prema obimu potrošnje, planira se selektivno oporezivanje u zavisnosti od oblika energije. Reforma treba da obezbedi da se najviše oporezuju najprljavija goriva.

Do sada je oporezivanje energije bio isključiv prerogativ država članica. Kom-

sija želi da uvede jedinstven pristup kako bi se izbegle određene olakšice i izuzeća koje primenjuju pojedine države. To pitanje je već dugo predmet polemike unutar EU i svi dosadašnji pokušaji da se oporezivanje energije objedini na nivou Unije neslavno su propadali (poslednji je bio 2019. godine).

Drumski transport bi na ovaj način bio dvostruko pogođen pošto bi se pored "kupovine" emisija gasova plaćao dodatni porez na samim pumpama, što je već izazvalo velike proteste kod prevoznika.

"OZELENJIVANJE" AVIONSKOG I POMORSKOG SAOBRAĆAJA

Avionski saobraćaj trenutno je oslobođen plaćanja akciza i PDV-a na gorivo. Uvođenje ETS na kerozin dovešće do drastičnog poskupljenja avio-karti, pošto je cena goriva najveći trošak kompanija (pored aerodromskih taksi). Zamena za fosilna goriva trenutno su bar pet puta skuplja.

Posledica uvođenja ETS-a na avio-saobraćaj otvoriće i pitanje konkurencije sa avio-prevoznicima koji lete rute van EU, a koji i dalje mogu da se snabdevaju jeftinim fosilnim gorivom.

Kod pomorskog saobraćaja neće biti oporezovani samo unutrašnji transport nego i prevoz do EU luka iz drugih država. Prevoznici će biti primorani da pređu na korišćenje tečnog naftnog gasa (TNG) ili biogoriva, koji, doduše, niti su potpuno "čisti" (TNG), niti održivi izvori (biogoriva).

DRASTIČNI IZDACI

Električni automobil trenutno je za više od 50 odsto skuplji od sličnog vozila na klasična goriva. Pored toga, potrebno je obezbediti i priključak za punjenje, što je takođe nimalo zanemarljiv trošak

**KAKO DA
SE SRBIJA
PRILAGODI
EKOLOŠKOJ
AGENDI EU:
Rudnik Kolubara
i ulice prepune
starih automobila**

Foto: M. Janković

GLOBALNI OTPORI

Čitav plan EU postaje besmislen ako nema saradnje sa velikim globalnim igračima kao što su SAD (gde se ne primenjuje opterećivanje sa ETS) i Kina, ali i od niza zemalja u razvoju koje ne mogu sebi da priušte da vode energetske politiku kakvu planira EU. Amerikanci su počeli da pominju uvođenje kaznenih tarifa ako EU optereti njihov izvoz. Kineski predsednik Si Đinping je u aprilu imao veoma neprijatan razgovor sa Angelom Merkel i Emanuelom Makronom upravo na tu temu.

Klimatski emisar SAD i nekadašnji državni sekretar Džon Keri dobio je prošle nedelje ostru poruku kineskih vlasti da saradnja vezana za klimatske promene ne može biti izolovana od saradnje na ostalim geopolitičkim poljima – odnosno, da neće sarađivati ako nastave da ih tretiraju kao "neprijatelje".

KINESKI FAKTOR

Kina je tako u poslednjih pet godina aktivirala termocentrale na uglj snage 200 GWh, a planira da u narednom periodu aktivira termocentrale sa novih 200 GWh. Kini je teško prigovoriti o potrebi smanjivanja emisije kada, prema podacima Svetske banke, emituje duplo manje gasova od SAD po stanovniku, a povećana emisija gasova u Kini počela je tek posle 2000. godine, dok je pre toga bila 6-7 puta manja nego u SAD ili Nemačkoj. Inače, Kina iskazuje nameru da sarađuje oko klimatskih promena i počela je uvođenje sistema ETS.

Takođe, veliko je pitanje zašto sve to Evropa radi ako se u zemljama u razvoju povećava emisija gasova usled prirodnog razvoja tih država? Te države bi morale da dobiju ogromne kompenzacije od Zapada kako bi pristale na slične mere – pominje se suma od 100 milijardi dolara godišnje, ali nije rešeno odakle će doći te pare.

Usaglašavanje oko ove agende dovešće do novih tenzija i problema u funkcionisanju EU. Veliko je pitanje da li će i kako EU uopšte usvojiti ovakve predloge, i po koju cenu, ili će zbog ovoga i samo postojanje EU doći u pitanje. Kriza zbog kovida potisnula je u drugi plan ogromne probleme sa usvajanjem budžeta EU, a planirane mere samo će ih ponovo otvoriti. ¶

BOGDAN PETROVIĆ

ako se ne poseduje garaža sa adekvatnom instalacijom. Za brzo punjenje potrebna je strujna instalacija od 50 do 70 KW, što ne poseduju čak ni zasebne kuće. Za stanovništvo koje nema garažu potrebno je izvesti instalacije po ulicama kako bi se mogli priključiti automobili, što zahteva velike izmene na električnoj mreži i znatne troškove.

Ogroman izdatak biće i investicije u energetske efikasnost stambenih objekata – reč je o iznosima od po minimum deset hiljada evra po stanu za kompletnu izolaciju (zamena stolarije, termička izolacija fasade ili unutrašnjih zidova, tavana i sl). Pored izolacije, domaćinstva će morati da odustanu od kotlova na fosilna goriva i da ih zamene toplotnom pumpom, što može koštati i više od deset hiljada evra po stanu. Ko to ne bude uradio, biće suočen sa drastičnim poskupljenjem grejanja.

U toku je debata da li je grejanje na drva (ili pelet) karbonski neutralno. Loženjem drva emituje se ugljendioksid, ali zagovornici tog oblika grejanja smatraju da šume "povlače" ugljendioksid iz vazduha i da tako eliminišu negativne efekte sagorevanja. Takav pristup kritikuju stručnjaci kao izvrđavanje, ali ako bi se isključila drvena masa kao "poželjni" energent, EU bi veoma teško mogla da dostigne željeni cilj smanjenja emisije.

Zelena tranzicija drastično će poskupeti i čitav niz artikala kao što su građevinski materijali – cement, gvožđe, aluminijum, kao i sve metalne uređaje, što će dovesti do lančanog poskupljenja čitavog niza roba. To će pratiti i poskupljenje cene transporta robe zbog uvođenja ETS u robni i pomorski transport, što će se preliti na cene praktično svih artikala.

I da ne zaboravimo – povećanje cene

veštačkih đubriva, kao i dizela, uticaće na rast cena poljoprivrednih artikala.

VELIKE PREPREKE

Najteži deo posla za evropske političare tek predstoji. Da bi se ovako ambiciozno smišljen plan realizovao, potrebno je obezbediti jednoglasnost svih 27 država članica i usvajanje u Evropskom parlamentu. Sam postupak usvajanja mogao bi da traje duže od dve godine.

Ako nova regulativa nije mogla jednoglasno da bude usvojena u samoj Komisiji, pitanje je kako će proći usaglašavanje sa 27 država članica. Već su se čule primedbe na niz rešenja iz Francuske, Poljske i Luksemburga, a da ne govorimo o Mađarskoj, čiji je premijer Viktor Orban glatko proglasio predloge EK potpuno neprihvatljivim. Komisija za ovaj predlog ima čvrstu podršku samo Nemačke i proširenje ETS na transport i zgrade usvojeno je na njihovo insistiranje.

Najveći otpor može se očekivati kada se javnosti prezentiraju precizni podaci o tome koliko će "zeleno zadovoljstvo" koštati stanovništvo. Primer za to je Velika Britanija, koja za smanjenje emisije gasova ima još ambicioznije ciljeve od EU. Međutim, britanska vlada izbegava da objavi studiju Ministarstva finansija o troškovima te tranzicije jer bi se onda videlo koliko bi time bili ugroženi mnogobrojni (siromašni) birači koji žive na severu i koji su tek od skora počeli da glasaju za konzervativce. Trenutno vlada pokušava da nađe izlaz iz ćorsokaka u koji je upala.

Nema odgovora ni na pitanje od čega će se puniti državni budžeti ako prestane prodaja fosilnih goriva koja su trenutno veoma opterećena državnim zahvatanjima (oko 60-70 odsto cene goriva ide u državne budžete).

Posla ima, ko hoće da radi

Činjenica da bitcoin ne zavisi ni od jedne države čini ovu valutu neosetljivom na politička dešavanja. Bitcoin je, takođe, otporan na inflaciju, s obzirom da je unapred određen broj bitcoina koji će biti emitovan (21 milion i nijedan više). Ne treba zaboraviti ni sigurnost: učesnici u transakciji ne ostavljaju za sobom nijedan podatak koji bi kasnije mogao da bude zloupotrebljen

Kako piše portal "Infoliga", a prenose i brojni drugi mediji, "u prostorijama Dražinog doma u Ivanjici pronađeni su uređaji za rudarenje kriptovaluta na internetu u vrednosti preko 5000 evra, koji su bili složeni u ručno pravljene ormariće i podešeni na daljinske komande. Celokupna oprema prikazana je na merno mesto izvedeno za eventualne potrebe grada, koje nije korišćeno pa samim tim ni evidentirano u Elektrodistibuciji. Prevara je otkrivena kada su opštinski radnici pokušali da uđu u podrum Dražinog doma kako

bi prikazali struju za osvetljenje parkića tokom Nušićijade." Kako piše isti portal, ukradeno je oko 55.000 kilovat-sati i pričinjena šteta od oko 22.000 evra.

Vest je, reklo bi se, prilično konfuzna. Jer, kakvo je to "merno mesto" koje "nije korišćeno" pa samim tim nije "ni evidentirano"? I odakle struja u podrumu u koji su "opštinski radnici" ušli upravo da bi "prikazali struju"? I po kojoj tarifi 55.000 kilovat-sati vredi 22.000 evra, sa sve troškovima popravke obijene brave? Osim toga, oprema za rudarenje kriptovaluta koja vredi samo 5000 evra je obična

igračka – iza ove investicije verovatno se kriju neki samouki kompjuterski talibani. A nisu mnogo pametniji ni oni koji ih gone: umesto da isključe deo opreme i naprave "čeku" dok se ne pojavi neko da opremu vrati u život, oni su na sva zvana rastrubili da je unutra bilo 40°C (kao da na se na toj temperaturi topi beton) i da je "istraga u toku". Ako su nepoznati prestupnici za pristup svojoj opremi koristili nekakav VPN (način da se sakrije internet adresa, samim tim i lokacija sa koje se kontroliše cela operacija), istraga će ostati bez rezultata.

SKUPO NA POČETKU:

Oprema za rudarenje

Foto: Xiangfu

Pojeo vuk magarca, kao što ga poje i za mnogo veće stvari u ovoj zemlji. Ipak, od cele smešne vesti još smešniji su novinski naslovi: "Još jedna zloupotreba bitcoina", "Kriptovalute napravile astronomsku štetu" i slični. Neki su čak izmontirali i sliku đenerala Draže u oluji bitcoina novčića, kao da je čitav posao obavila armija njegovih četnika. Istina je, međutim, da je rudarenje kriptovaluta u ovoj zemlji (još uvek) legalan posao. Ovdje je reč je o klasičnoj krađi struje, relativno maloj za srpske standarde, a da li je ona potrošena na bitcoin ili na pečenje nadaleko čuvene četničke gibaniće, potpuno je svejedno.

Ipak, cela vest, hiljadu puta ponavljana zbog svoje bizarnosti, još jednom je otkrila koliko domaća javnost, a i novinari, koji po prirodi posla imaju dužnost da tu javnost informišu, pojma nemaju šta su kriptovalute, kako funkcionišu i čemu tu kompjuteri uopšte služe. Na pomen bitcoina, najpoznatije kriptovalute, svi učeno klimaju glavom, ali retko ko zna makar elementarne činjenice.

OD "SMEĆA" DO VRTOGLAVIH VISINA

U daljem tekstu, "bitcoin" je sinonim za sve ostale kriptovalute. Iako ima razlika u rasprostranjenosti i konceptu funkcionisanja, osnovni principi su identični. Da počnemo od osnovnih stvari.

Novac je sredstvo razmene iza koga

DRAŽIN DOM U IVANJICI:
Samo da je struja besplatna

Foto: Saša Šljukić

obično stoji država, koja garantuje njegovu vrednost: ukoliko svoju robu prodate za novac, sutradan ćete za taj isti novac moći da kupite nešto drugo. Iako novac često poistovećujemo s papirom i kovanicama, on ne mora da ima svoju fizičku formu. Zamislite državu u kojoj se sve transakcije obavljaju preko banke i platnim karticama – u tom slučaju, novac je samo skup brojeva uskladišten u bankarskim bazama podataka. Zato i nije preterano zanimljivo to što bitcoin i druge kriptovalute postoje samo u virtuelnom svetu. Ono što je, međutim, fascinantno je činjenica da ove valute imaju opipljivu vrednost. Nekada vam je bila potrebna gomila bitcoina da kupite jednu picu, pod uslovom da uopšte nađete mesto koje to "smeće" od novca hoće da primi. Danas jedan bitcoin vredi okruglo 50.000 dolara. Ta vrednost vrtoglavo raste: na početku 2020. godine

bitcoin je vredeo 7700 dolara, a godinu dana kasnije 38.000 dolara. Na internet menjačnicama kurs je uvek nešto niži, ali ko god je pre godinu, dve ili tri uložio evre u kupovinu bitcoina (zapravo "satošija", delova bitcoina), danas može da se hvali velikim dobitkom.

Dakle, mora biti da iza uspeha bitcoina stoji neko moćan: Amerika, Japan, Rusija, Kina, CIA, KGB, Mosad, iluminati, masoni, antivakseri, templari, ravnozemljaši, Aleksandar Vučić... U stvarnosti, iza bitcoina ne stoji niko! Softver koji koristi bitcoin napisao je 2009. godine Satoši Nakamoto (njegov identitet nikad nije utvrđen), a zatim ga pustio u svet. Ne postoji institucija koja garantuje stabilnost bitcoina i brine o njegovoj budućnosti. Štaviše, u prošlosti se

»

Otvoren konkurs za jubilarnu 10. generaciju Mladih lidera Delta holdinga

Delta holding je otvorio konkurs za jubilarnu 10. generaciju Mladih lidera, kompanijskog programa za zapošljavanje mladih sa tek završenim fakultetom.

Konkurs traje **od 6. do 19. septembra u ponoć**, a prijavljivanje je isključivo **onlajn** na adresi **www.mladilideri.rs**.

Program **Mladi lideri** traje godinu dana. Učesnici u programu angažuju se u nekom od sektora i članica **Delta holdinga**, tokom rada dobijaju dodatnu edukaciju, uče od starijih kolega i za sve to vreme primaju platu. Svi koji prođu jednogodišnji program, dobijaju sertifikat o završetku, a kandidatima koji pokažu kvalitet, ambiciju i spremnost da uče, kompanija nudi i dalje radno angažovanje.

"Program **Mladi lideri** za našu kompaniju je od strateške važnosti. Kroz ovaj projekat ne samo da osvežavamo svoj tim mladim članovima, već iz njega regrutujemo i buduće menadžere", kaže Marija Desivojević Cvetković, viši potpredsednik za strategiju i razvoj i pokrovitelj programa **Mladi lideri**. "Važno nam je i što ovaj program ima širi društveni značaj. On u praksi pokazuje da je moguće mlade stručnjake zadržati u zemlji i nudi konkretan primer kako se to može uraditi."

Konkurs nije ograničen na pojedine fakultete i zanimanja. Uslov je da je kandidat državljanin Republike Srbije, da je završio fakultet ili je pred samim završetkom (apsolventski staž).

Program **Mladi lideri** osmislila je i pokrenula kompanija **Delta holding** 2012. godine. U ranijim godinama za program se prijavilo više od 23.000 kandidata. Jednogodišnju obuku završilo je njih 300.

Kako funkcionišu bitcoin

Bitcoin je virtualna valuta, pa je za nju potreban i virtualni "novčanik". To je, u suštini, najobičnija softverska aplikacija koja može da funkcionise na vašem laptopu, mobilnom telefonu ili tabletu. Većina tih aplikacija izgleda prilično spartanski: u njima se vidi stanje vašeg računa, imate dugmiće "pošalji" i "primi" i to je sve. Aplikacija je tu, pre svega, da od vas sakrije višak detalja i pojednostavi obavljanje novčanih transakcija.

Najvažnija funkcija aplikacije je da kreira vaš tzv. "privatni" i "javni ključ". Privatni ključ ostaje u vašem trajnom vlasništvu, u suštini liči na lozinku koju koristite za Gugl ili Fejsbuk, ali je neuporedivo složeniji. Vaši bitcoini su bezbedni onoliko koliko je bezbedan privatni ključ koji ih kontroliše. Javni ključ predstavlja vaš identifikator u bitcoin univerzumu. Kada nekom šaljete novac, vi zapravo šaljete novac na "adresu" koja je definisana njegovim javnim ključem. Privatni i javni ključ međusobno su upareni – postoji samo jedan privatni ključ koji odgovara javnom ključu neke osobe. Međutim, mehanizam generisanja ovakvih ključeva toliko je složen da je nemoguće rekonstruisati privatni ključ neke osobe na osnovu onog koji je javno dostupan.

Javni ključ je jedini trag koji ostavljate iza sebe u bitcoin transakcijama. Potrebne ključeve za vas generiše aplikacija za koju ste se opredelili i za to nije potrebna nikakva internet konekcija, lična karta, broj mobilnog telefona, čak ni ime. Ne postoji centralni registar javnih ključeva, niti postoji nešto što bi ličilo na bazu podataka o korisnicima (ako vam je takva baza potrebna, moraćete sami da je napravite).

Kako onda sistem zna da meni i vama treba da dodeli različite parove ključeva, ako ne postoji centralno mesto za njihovu evidenciju? Zapravo, sistem i ne garantuje da će naši ključevi biti različiti, ali je broj mogućih ključeva toliko veliki da je praktično nemoguće da na svetu postoje dva identična para. Ako biste čitavu Zemljinu kuglu napunili zrnima peska, veće su šanse da u dva uzastopna izvlačenja iz nje izvučete jedno te isto zrno nego da vam bitcoin dodeli par ključeva koji neko već koristi.

Okej, instalirali ste bitcoin softver na svoj pametni telefon i negde u njemu kriju se potrebni ključevi. Pretpostavimo da

ste već nekako stekli jedan bitcoin i da želite da ga pošaljete svom prijatelju koji može da bude bilo gde. Potrebno je da sačinite virtualnu uplatnicu u kojoj, otprilike, piše da osoba X šalje osobi Y ukupno Z bitcoina. Osobe koje učestvuju u transakciji identifikovane su na uplatnici isključivo svojim javnim ključevima, a ne imenima ili imejl adresama. Šta vas sprečava da sastavite uplatnicu kojom ćete, na primer, svom prijatelju da pošaljete bitcoine koje poseduje neka treća osoba? Zloupotreba se sprečava time što svaka uplatnica mora da bude digitalno potpisana od strane onoga ko šalje novac. Digitalni potpis kreira se matematičkom formulom koja pomoću vašeg tajnog, privatnog ključa i podataka koji opisuju transakciju kreira njen "sažetak" u vidu šifrovanog teksta, koji se dodaje na kraj digitalne uplatnice. Digitalni potpis je unikat, svaki put drugačiji, čak i kada se ista svota šalje istoj osobi. Verodostojnost digitalnog potpisa može svako da proveri korišćenjem vašeg javnog ključa. Potpis istovremeno štiti i integritet čitave transakcije: ako bi neko promenio neki detalj u njoj (recimo tako što bi preusmerio novac na sebe ili promenio navedeni iznos), digitalni potpis se više ne bi slagao sa podacima navedenim u uplatnici i transakcija bi bila odbijena.

Ako vam ovo zvuči komplikovano, treba da znate da ste pročitali najjednostavniji deo.

Elem, popunili ste uplatnicu (uz pomoć aplikacije koju koristite) i putem interneta uputili je u bitcoin mrežu, kako bi transakcija bila realizovana i proknjižena. Kako sistem uopšte zna da vi posedujete bitcoine koje nameravate nekom da prenesete? Za to je potrebna "glavna knjiga" ("ledger"), u kojoj su evidentirane sve do sada napravljene transakcije. U toj knjizi ne postoji specijalan list koji se odnosi na vas. Umesto toga, glavna knjiga sadrži naizgled beskonačan popis svih bitcoin transakcija još od dana kada je "iskovan" prvi virtualni novčić i proknjižen prvi, tzv. "genesis" blok. Ta knjiga je javno dostupna svakom i možete je analizirati do mile volje uz softver koji je takođe besplatan, ali budite spremni da na njeno inicijalno preuzimanje potrošite čitav dan. Za razliku od banaka koje stanje na računu i promet na njemu mogu da otkriju samo vlasniku računa, kod bitcoina je sve "na izvol'te".

»

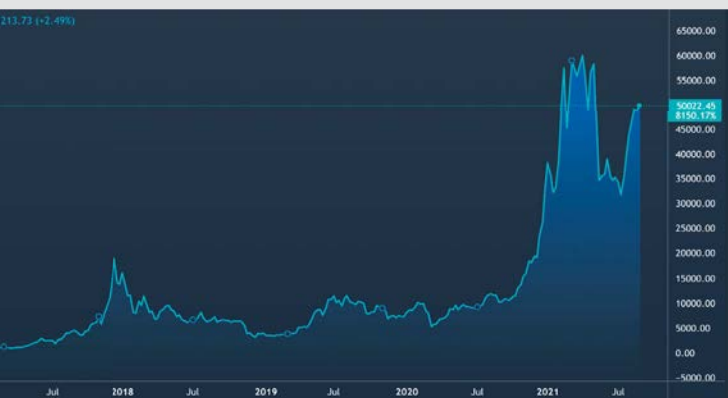
vrednost bitcoina više puta drastično srozavala, obično nakon sigurnosnih propusta posle kojih se mnogo bitcoina našlo u džepovima lopova. Ipak, iako mu je više puta proricana skora propast, bitcoin se svaki put oporavljao i danas je vredniji nego ikad. Odakle potiče volja ljudi da svoju robu i "tvrđ novac" (dolare i evre) menjaju za bitcoin?

JEFTINIJE I SIGURNIJE

Razlozi su višestruki. Pre svega, troškovi transakcije su niži u odnosu na kreditne kartice ili servise kao što su "Pay

Pal" i "Western Union". Sama transakcija je tehnički jednostavnija, a tehnologija je dostupna svima, uključujući i tek osnovane, male kompanije, koje generalno imaju problem sa troškovima usluge koje naplaćuju njihove poslovne banke. Takođe, kada se plaća bitcoinima, ne postoji nikakva razlika između domaćih i međunarodnih transakcija, čak i kada se radi o velikim svotama. U svetu realnog novca, transfer para u inostranstvo uvek je skopčan s velikim troškovima, uz neizbežne kursne razlike koje inostrana plaćanja čine još skupljim.

Činjenica da bitcoin ne zavisi ni od jedne države čini ovu valutu neosetljivom na politička dešavanja. Bitcoin je, takođe, otporan na inflaciju, s obzirom da je unapred određen broj bitcoina koji će biti emitovan (21 milion i nijedan više). Ne treba zaboraviti ni sigurnost: učesnici u transakciji ne ostavljaju za sobom nijedan podatak koji bi kasnije mogao da bude zloupotrebljen (broj kreditne kartice, matični broj ili broj lične karte). Koncept bitcoina ne zahteva da njegovi vlasnici na bilo koji način budu legitimisani.

RAST CENA KRIPTO VALUTA: Od trnja do zvezda

U glavnoj knjizi ne postoji podatak kao što je nečije "stanje na računu". Da biste saznali koliko bitcoina imate vi ili bilo ko drugi, moraćete da saberete sve uplate i isplate i da sračunate razliku. Kad god vam neko pošalje bitcoine, u glavnu knjigu se za vaš javni ključ veže jedan "ulaz" (tzv. input). Kad god nekom šalžete novac, morate da se pozovete na jedan ili više nepotrošenih "ulaza" iz prethodnog perioda.

Iz gorenavedenog izgleda kao da "glavna knjiga" predstavlja najslabije mesto čitavog sistema. Onaj ko vodi glavnu knjigu ima, zapravo, vlast nad bitcoinom. On može da prihvata i odbija transakcije, da generiše nepostojeće uplate na sopstveni račun ili nametne "porez na promet". Ako bi se neko dočepao glavne knjige, uništio je ili nepovratno kompromitovao, ceo sistem bi se u trenutku nepovratno raspao. Ko, zapravo, održava "glavnu knjigu" bitcoin sistema? Genijalnost bitcoina zasniva se pre svega na činjenici da "glavnu knjigu" može, sa jednakim pravima, da održava svako kome se čefne, uključujući mene i vas. Ne postoji "glavna kopija", pa ni mogućnost da ona bude kompromitovana. Svako ko želi da "knjiži" javno dostupne transakcije, može da preuzme bilo koju od postojećih kopija glavne knjige i "knjigovodstveni" softver. Sve postojeće kopije su u suštini potpuno ravnopravne.

Ovakav demokratski koncept suočava nas s jednim naizgled nerešivim problemom: ako na internetu postoji milion kopija glavne knjige, kako da znamo koja kopija je trenutno važeća? Neke od tih kopija su zapuštene ili nekompletne usled hardverskih otkaza ili problema na mreži. Neke su i "frizirane" od strane prevaranata koji će pokušati da istu svotu novca potroše nekoliko puta.

Ako je davanje i primanje novca anonimno i ako u tom pogledu ne postoje nikakva ograničenja, onda praktično da ne postoji roba koja se ne može trampiti za bitcoine, što olakšava njenu cirkulaciju. Nažalost, dobar deo bitcoin-transakcija otpada na robu koja nikako ne bi smela slobodno da se prodaje (lekovici za koje je potreban recept, narkotici, oružje), ali je tome praktično nemoguće stati na put. Upravo zbog ovoga kriptovalute se često pojavljuju u vestima vezanim za svetski kriminal.

Kada se dobre i loše strane virtuel-

nih valuta stave na kantar, ispada da one dobre pretežu. Bitcoin je tako postao novac, skoro kao i svaki drugi. Ipak, mnoge države ne gledaju dobro namerno na ovu činjenicu, a prednjači Kina koja je polovinom ove godine zabranila "rudarenje" (primarnu emisiju) bitcoina i sve transakcije bazirane na njemu, uz masovna hapšenja trgovaca koji su prodavali "sumnjivu" robu isključivo za kriptovalutu. Kina, jednostavno, više nije htela da gleda kako se ogromna količina juana odliva iz zemlje kroz konverziju u bitcoin. Preko 50 od-

I tako dolazimo do najsuptilnijeg detalja bitcoin arhitekture, koji se zove "blockchain". Verifikovane bitcoin transakcije knjiže se u tzv. blokovima, nalik na registratore u koje knjigovođe odlažu proknjižene fakture. Glavna knjiga je, zapravo, kolekcija registratora (blokova) poređanih jedan pored drugog. Da bi bitcoin definitivno promenio vlasnika neophodno je da se transakcija verifikuje, smesti u regulator (blok), da regulator bude "potpisan" i odložen na policu. Sve dok se to ne desi, transakcija nije kompletirana.

Punjenje registratora je jednostavno (podaci o novim transakcijama vam neprekidno pristižu), ali ga nije lako potpisati. Da biste generisali potpis (tzv. "heš", u suštini jedan broj sa mnogo cifara), morate da uzmete sve podatke iz registratora, zatim heš sa korica prethodnog registratora i jedan slučajno izabrani broj (tzv. "nons"), i primenom matematičke formule sračunate sledeći heš. Postoji, međutim, "catch": da bi novi heš bio priznat a regulator zaključen, potrebno je da novi heš bude manji od neke unapred definisane vrednosti. Što znači da ćete heš morati da sračunate mnogo puta, svaki put sa drugom vrednošću "nonsa", sve dok slučajno ne "nabodete" validni heš. Formula kojom se računa "heš" toliko je komplikovana da je slučajno pogađanje "nonsa" jedini način da potpišete blok, i nikakav genijalni matematičar ili informatičar ne može da vam pomogne u tome. Tek kada nasumično pogodite "nons" možete da kažete da ste "rešili blok", čime ste istovremeno verifikovali i sve transakcije koje se u njemu nalaze. S obzirom da se svaki blok poziva na heš onog prethodnog, rešeni blokovi formiraju neraskidivi lanac, pa otud i termin "blockchain".

Informacija o novom rešenom bloku distribuira se putem interneta svima koji se bave verifikacijom transakcija. Oni će od vas preuzeti rešeni blok, utvrditi da je vaše rešenje tačno i nastaviti da rešavaju onaj sledeći. Sistem je tako podešen da u mreži uvek preovladava najduži lanac blokova, dok se svi kraći odbacuju. U retkim, malo verovatnim situacijama sistem može da divergira, recimo kada dve osobe na dva kraja sveta istovremeno reše blok. Ta konfuzija (ko ima "pravu" verziju) obično traje deset minuta, dok se ne reši naredni blok, nakon čega će najduži lanac ponovo prebrisati sve one koji su kraći.

sto svetske bitcoin infrastrukture prestalo je da funkcioniše. Kineski biznismeni, vlasnici ogromne količine hardvera koji je preko noći stavljen van zakona, morali su da potraže novo mesto za rudarenje. Ispostavilo se da ono što smeta Kini ne smeta i Teksasu. Tamošnje cene električne energije su među najnižima u svetu, za otvaranje firme dovoljno je par potpisa, kriptovalute su regulisane liberalnim zakonima, a porezi su umereni. Teksas je preko noći od Kine preuzeo posao vredan mnogo milijardi dolara.

Rudarski posao

Postupak potpisivanja blokova transakcija je ono što se u laičkoj literaturi naziva "rudarenjem kriptovaluta". Zašto? Pomalo liči na traženje grumena zlata: neko ga nađe a neko ne, dobitak nije zagarantovan. Za svaki blok transakcija koji ste potpisali, sistem vam automatski dodeljuje određeni novčani iznos u kriptovaluti koju "rudarite". To je nagrada za onaj "nons" koji ste srećno pronašli i objavili ga na internetu (tzv. "proof of work"). Iako se proces često upoređuje sa kopanjem zlata, postoje značajne razlike. Kada kopač zlata naiđe na zlatnu žicu, on u kratkom roku može da stekne ogromno bogatstvo, dovoljno je da sledi njen trag. U svetu kriptovaluta stvar je drugačija: ako ste rešili jedan blok, nema nikakve garancije da ćete u bliskoj budućnosti rešiti i neki od narednih. Težina pronalaženja "nonsa" automatski se podešava tako da potpisivanje narednog bloka transakcija uvek traje oko 10-15 minuta, bez obzira na to koliko je ljudi i računarske snage angažovano na ovom poslu. Ne postoji nagrada za obično učešće u rudarenju. Ko god da reši blok pre vas, taj nosi celokupnu nagradu, a svi ostali dobijaju šipak: niko vam neće vratiti vreme koje ste potrošili i struju koju ste pogoreli.

Ukratko, da biste nešto zaradili rudarenjem potrebno je da bude dovoljno srećni pa da u pogađanju prave vrednosti "nonsa" preteknete ceo svet. Šansa da se tako nešto desi proporcionalna je snazi vašeg hardvera u odnosu na ukupnu snagu ostatka sveta koji se takođe bavi rudarenjem. Kolika god da je, vaša snaga je mizerna jer se u svakom trenutku takmičite sa stotinama hiljada računara, od kojih su mnogi specijalno napravljeni samo da bi računali heševe munjevitom brzinom. Velike firme koje se bave rudarenjem kriptovaluta imaju sposobnost da u jednoj sekundi sračunaju trilion heševa.

Ima li "rudara" u Srbiji? O, da! Malo je onih koji rudare bitcoin, jer je tu svetska konkurencija najveća. Srpski rudar više

voli manje poznate kriptovalute, kao što su "litecoin", "ethereum", "monero" ili "dogecoin", gde su nagrade za "knjigovodstvo" manje, ali i lakše dostižne. Cene hardvera jesu prepreka za siromašnog ekonomskog tigra kao što smo mi, ali se to najčešće rešava tako što više pojedinaca udruži svoja finansijska sredstva kako bi sklopili pristojan "rig". Oni domišljati uposlilice dokone kancelarijske mašine nakon kraja radnog vremena, struju ionako plaća firma: iako skromne snage, ovakvi sklepani rigovi mogu da donesu neku malu dobit na duge staze.

Jednom kada se upustite u kopanje, najveći operativni trošak upravo je onaj za utrošenu električnu energiju: mnogi pošteno plate svoj račun na kraju meseca, ali se struja za ove potrebe često krađe, baš kao u Ivanjici. Krađa struje kod nas odavno je prerasla u nacionalni sport, krađe se po zgradama, od komšija, sa bandera, sa gradilišta, javne rasvete... Čaršija priča da takoreći nema zapuštenog državnog preduzeća ili službe u čijim podrumima i zapuštenim halama po ceo dan i noć veselo ne bruji po nekoliko "rigova", uz simboličnu nadoknadu koja se isplaćuje noćnim čuvarima, stečajnim i likvidacionim upravnicima... Naročito su popularni stari i propali socijalistički giganti koji često imaju ogroman prostor za skrivanje opreme. Tu u blizini obično je i neka slabo praćena trafo-stanica, koja je napajala fabrička postrojenja u vreme kada nismo samo motali kablove kao danas, već smo nešto ozbiljno proizvodili i izvozili. Dakle, lako dostupne i "besplatne" struje ima, samo je treba "potražiti". I, na kraju, s obzirom da su skoro sve stare fabričke hale potpuno devastirane, bez prozora, i da kroz njih neprekidno duva promaja, problem klimatizacije ne postoji tokom većeg dela godine.

Ukratko, Srbija ima skoro idealnu infrastrukturu za rudarenje. Posla u ovo zlatno srpsko doba ima, samo ako neko hoće da radi.

Možete li i vi nešto da zaradite pomoću kriptovaluta, i zašto da?

RUDARENJE I OBUČAVANJE

Jedan način je da krenete da verifikujete kripto-transakcije, tj. da rudarite tako što ćete sklopiti svoju opremu (tzv. "rig"), instalirati potreban softver, udenuti sve to u struju i svakog dana gledati kako pare padaju s neba. Teoretski, "rig" može da bude i neki krš od laptopa ili stari računar, ali time možete da iskopate samo stare fotografije sa hard-diska. Moraćete da sklopите novi računar, i to tako što ćete u njega

KRAĐA STRUJE:
Nacionalni sport u Srbiji
Foto: Danilo Mijatović/ Tanjug

NAJVEĆI TROŠAK TOKOM PROCESA: Eletrična energija

Foto: Pixnio

Napravite nekom "rig" od njegovih para, pustite ga u rad i uzmite solidan honorar za taj posao, možda i procenat od zarade koju "rig" ostvari. Na kraju, ako ste zaista majstor za berze i valutne kurseve, ako ste zaista sigurni da će se sadašnji vrtoglavi rast vrednosti bitcoina nastaviti, konvertujte svoju ušteđevinu, auto, stan ili dedinu kravu u bitcoine i posle godinu dana, kada kurs poraste, pokupite deo kajmak. Naravno, pod uslovom da pre toga bitcoin ne propadne (u tom slučaju nećete imati kome da se žalite).

Izlazak Kine iz "rudarskog biznisa" eliminisao je, bar nakratko, više od polovine hardverskih resursa koji su bili korišćeni za verifikaciju bitcoin transakcija. Koliko je bitcoin otporan na ovakve, naizgled katastrofalne udarce govori činjenica da njegova vrednost nije drastično pala, i da cirkulacija bitcoina nije zastala ni na sekund, naprotiv. Štaviše, potvrđena je teza da je bitcoin fizički neuništiv – sve dok postoji makar jedna osoba na svetu koja se bavi njegovim rudarenjem, postojaće i bitcoin. Kineski preduzetnici sada započinju da obnavljaju svoje rudarske operacije u drugim zemljama sveta, a u međuvremenu, zbog drastično smanjene konkurencije, rudarenje bitcoinom postalo je mnogo atraktivnije nego pre. Toliko atraktivno da mu nisu odoleli ni Ivanjčani, sa đeneralom Dražom i njegovim četnicima na čelu.

DR SAŠA MARKOVIĆ

staviti nekoliko jakih procesora poput "AMD Ryzen Threadripper 3990X" (komad košta oko 5500 dolara).

Alternativno, umesto jakog procesora možete da kupite nekoliko (bar šest) jakih grafičkih kartica tipa "GeForce RTX 3090" (2300 dolara po komadu). Na to treba dodati još par hiljada evra za kućište, memoriju, matičnu ploču i napajanje.

Ipak, da biste nešto zaista postigli (iskopali), preporučljivo je da svoj "rig" napravite od hardvera specijalizovanog za rudarenje kriptovaluta. Takvi uređaji poznati su pod skraćenicom ASIC (Application-Specific Integrated Circuit), a dobar primer je "WhatsMiner M10", koji računa 33 biliona heševa u sekundi i košta "samo"

13.000 dolara. Naravno, što više hardvera imate, to su vaše šanse da nešto zaradite veće. Imajte samo u vidu da svi ti uređaji troše mnogo struje: jedan ASIC "vuče" iz utičnice koliko i TA-peč od 2,5 kilovata. Čime god da rudarite, smislite kako ćete to da ohladite pre nego što napravite požar. Vaš "rig" takmičiće se sa udruženom snagom svih svetskih rudara (vidi okvir "Rudarski posao"). Za svaki verifikovani blok bitcoin-transakcija nagrada je, trenutno, 6,25 bitcoina ili 315.000 dolara. Da se ne lažemo, šanse su vam male, ali postaju znatno veće ako se opredelite za rudarenje neke druge, manje poznate valute. Dobitak je mnogo manji, ali češći.

Drugi način je da, umesto da sami rudarite, naučite druge kako se to radi.

Apatinska pivara

15 godina kampanje "Kad pijem ne vozim"

Apatinska pivara donirala Saobraćajnoj policiji 600 fluorescentnih zaštitnih prsluka

Uz brzu vožnju, alkohol je najčešći faktor za izazivanje saobraćajnih nezgoda, istakao je Vladimir Vida iz Uprave saobraćajne policije: "Ove godine već više od 32.000 vozača uhvaćeno je i isključeno iz saobraćaja zbog vožnje u alkoholisanom stanju. Zbog toga je pooštrena kontrola alkoholisanosti vozača, a plan je da se u narednom periodu još intenzivnije nastavi sa ovom praksom", najavio je Vida.

Naglasio je da su večernji i noćni sati period dana kada se sprovode akcije koje se odnose na otkrivanje ovakvih vozača, pa je policija u jednoj od najprometnijih ulica na Novom Beogradu celo veče kontrolisala da li su vozači pod dejstvom alkohola.

Menadžerka za korporativne poslove Apatinske pivare

Slobodanka Cucić istakla je zadovoljstvo što Apatinska pivara, kao društveno odgovorna kompanija, ima priliku da pomogne Saobraćajnoj policiji u njihovom radu jer obavljaju veoma važan i odgovoran posao. "U našoj kampanji mediji su tokom svih ovih godina bili veoma bitni saradnici i partneri koji pomažu da ona bude sve vidljivija u javnosti i samim tim podigne svest svih građana o odgovornom konzumiranju alkohola", naglasila je Slobodanka Cucić.

Za ovih 15 godina, Apatinska pivara je donirala više od 130 000 evra, a kako bi se doprinelo masovnijem testiranju vozača, Saobraćajnoj policiji je tokom ovih godina uručeno 50.000 usnika za alkometre, kao i 135 najsavremenijih alkometara, što svakog dana povećava sigurnost i bezbednost učesnika u saobraćaju.

Jedan život, jedna epoha: **Žan-Pol Belmondo (1933–2021)**

U glavnotokovski film Belmondo je uneo dodatno naglašenu ekspresivnost, zaraznu energičnost, te neprikrivenu osećajnost i cinizam zaumnije podvrste, važne sastojke francuskog "novog talasa" u godinama pojave i inicijalne evolucije. Međutim, iako će ubrzo potom postati zvezda glavnog toka, i to u kontekstu nesporno profesionalne kinematografije jasnog profila i promišljenih stremljenja i u pravcu komercijalnog filma, Belmondo je pomalo iznenađujuće insistirao i na neizostavnom poštovanju forme u glumačkom pristupu

Žovijalni

Fotografije: AP Photo

mačo udarnik

Biologija čini svoje, a život nas često sateruje u zamke koje smo sami, u paklu svoje napadne decidnosti da se ima izričit stav o svemu i svačemu uvek i svugde, posejati na putu svakodnevnih lutanja; evo, u situaciji kada je preminuo i neosporno veliki, poznati i zaslužni Žan-Pol Belmondo, treba nekakako izbeći apologiju nekadašnjem poimanju zdravog i pravog, pa, dakle, i potrebnog mačizma, a, pritom, ne zaobići i upravo to – mačizam, koji je svakako činio jedan od udarnih potpornih stubova, nazovimo, to tako, javne i filmske persone ovog francuskog, evropskog i planetarnog filmskog superstara. Ovo, naravno, nikako ne bi smeo da bude tekst-tužbalica o semantičkoj i semiotskoj nedorečenosti ovovremenskih koncepata i konstrukata, ali priča o Belmondu i onome što je on predstavljao na velikim platnima u danima najosetnije slave nužno mora biti i priča o mačizmu kao uporišnoj tački i daru jedne prohujale ere. Uz, dabome, nedvosmisleno potcrtan aksiom da je Belmondo, i mimo mačizma, a sa sve tim svojim znakovitim i dramatičnim prezimenom, bio ono što je svetskom filmu bilo potrebno, te se, evo, i par decenija po možda i dobrovoljnom završetku glumačke karijere o njemu ima zboriti kao o prepoznatljivoj i značajnoj stavki istorije svetske kinematografije.

Iako će u kolektivnom pamćenju ponajpre ostati upamćen po ulogama gangstera, nepopravljivih probisveta i nepokolebljivih avanturista, Belmondo, osim isprvo kao ikonična pojava "novog" francuskog filma, bio je i ilustrativan primer autoholivudizacije francuskog repertoarskog filma mahom tokom sedamdesetih godina za nama. Iako ga je, reklo bi se, i svesnom odlukom i stremljenjima možda i upravo u suprotnom pravcu, zaobišla karijera u Holivudu, iako je u pitanju klasično i formalno obrazovan glumac poreklom iz građanske porodice umetničke provenijencije, izvesna aura, naravno, holivudskog viđenja i doživljaja Holivuda neizostavno je i u stopu pratila Belmonda, što je, verovatno, pomoglo da on u više navra-

ta i u tom zlatnom delu delanja na filmu dobacuje do statusa planetarne filmske zvezde, a sve to u eri potpune dominacije prvo klasičnog, a potom i novog Holivuda. Holivudska je bila i postupnost – do narečenog zvezdanog statusa, osvojenog i potvrđenog nakon podugo već nezaboravne glavne muške role u besprekornom Godarovom klasiku *Do poslednjeg daha*, Belmondo je stigao nakon desetak filmskih uloga u kojima je pekao zanat i brusio svoj već tada sasvim očigledni magnetizam, uključujući zamašniju rolu u ranijem Šabrolovom pseudo-krimiču *A Double Tour* (1959).

Do poslednjeg daha se, međutim, pokazao kao puna i prava, najzdravija i najpodatnija mera za dosta toga – za samog Belmonda, već samopouzdanog i svesnog po pitanju vlastitih kapaciteta za glavne uloge na filmu, ali i za Godara, kao i za već pominjani francuski "novi talas", i čitav francuski film te i okolnih era kao širi kontekst. Godar je, uz scenarističku pomoć Šabrola, ciljano u srž ovog remek-dela postavio rudimentaran zaplet – sitan kriminalac, opsednut Hemfrijem Bogartom, brzopleto ubija saobraćajnog policajca, a potom ubeđuje vetropirastu američku novinarku, očito željnu avantura francuskog kova i dodira sa onim što vidi i doživljava kao stvaran život (izvrsno ju je odigrala zlosrećna Džin Siberg), da zajedno pobegnu u Italju. To je bio sasvim dostatan okvir za intelektualističko promišljanje filma kao medija, oruđa i jezika savremene umetnosti, a ta, u njemu sasvim opipljiva teskoba, kao i taj osećaj zarobljenosti i bezizlaznosti, udruženi sa srdžbom, korene su vukli iz francuskog *noira*, koji je, kako je opšte poznato, imao snažno utemeljenje u baštini klasičnog holivudskog *noir*-filma. Sam Belmondo je tada bio dobrano "iskrojena" filmska zvezda, samosvojne i krajnje osobene pojave, jasnog i neodoljivog, a temeljno promišljenog i artikulisanog magnetizma uz, koliko je već bilo potrebno prstohvata, čistog glumačkog instinkta i nepatvorenog glumačkog nerva, neophodnog za snalaženje i borbu unutar

Godarovog prevratnički silovitog pristupa (sa sve montažnim skokovima i hrabrim i nesvakidašnjim dizajnom zvuka) dekonstrukciji uvreženog filmskog izraza u tom koordinatnom sistemu narativnog filma, a na uzorku tog celovečernjeg prvenca. Godar je već tada postao poznat po brzopoteznim i žovijalnim izjavama "Sve što vam je potrebno za film su pištolj i devojka"; "Fim treba da ima početak, sredinu i kraj... ali ne nužno tim redosledom...", a Belmondo se pokazao kao savršen saborac i svakako ne samo nadahnuti izvršilac glumačkih radova u tom poduhvatu srčane potrage za drugačijom, celishodnijom i odvažnijom ekspresivnošću putem filma.

Godar i Belmondo će snage udruživati i docnije – u slučajevima poprilično zaboravljenog mjuzikla *Žena je žena* od samo godinu dana kasnije i znatno popularnijeg ostvarenja *Ludi Pjero*, u kome će u vidnoj meri posprdnno zaigrati i na autorefrentne metafilmske teme u roli gangstera čiji su zlatni dani nepovratno prošli. Upravo spomenuta posprdnost brzo je postala važna odlika Belmondovog glumačkog izraza i dimenzija negove opšte filmske pojave; to je, istina, možda najmanje bilo vidljivo u filmovima koje je radio sa takođe glasovitim rediteljem Žan-Pjerom Melvilom (iznimno zanimljivi *Le Doulos* i *Magnet of Doom*, koji je potpuno amerikanizovan rad), ali jeste brzo postalo konstanta i prijatan, nimalo iritantan i intruzivan, te nepogrešivo učinkovit manir u krunskim mu hitovima iz šezdesetih i posebno iz sedamdesetih godina dvadesetog veka. U glavnotokovski film Belmondo je uneo tu dodatno naglašenu ekspresivnost, zaraznu energičnost, te neprikrivenu osećajnost i cinizam zaumnije podvrste, važne sastojke francuskog "novog talasa" u godinama pojave i inicijalne evolucije. Međutim, iako će ubrzo potom postati zvezda glavnog toka, i to u kontekstu nesporno profesionalne kinematografije jasnog profila i promišljenih stremljenja i u pravcu komercijalnog filma, kao okosnici čitavog sistema, u odnosu na koji onda

treba praviti otklon, Belmondo je u svojim izjavama pomalo iznenađujuće insistirao i na neizostavnom poštovanju forme u glumačkom

pristupu: "Ako bih imao savet za mlade glumce, on bi glasio: nikada nemojte da zanemarite tehniku bez tehnike ograničavate kreativnost. Ali ona nikada ne bi trebalo da bude vidljiva. Ono što se računa je krajnji ishod, a ne znoj i bol koji su doveli do njega."

Ovde negde dolazimo do, čini se, kanonskog dela Belmondove karijere na poziciji filmskog superstara; istini za volju, Belmondo je, ponajviše nakon *Do poslednjeg daha*, počesto i nerezonski prihvatao nove i nove uloge, upadajući u stupicu nepotrebne proliferčnosti, čime se tu može postaviti rima između njega i našeg Velimira Bate Živojinovića, takođe baštinka efektnog mačizma na filmu. Čini se da je i sam Belmondo toga u dovoljnoj meri bio svestan, baš kao što je bio svestan i pozicije u kojoj se nalazio tokom te ere kolosalnih uspeha – u jednom trenutku na tu temu je izjavio i sledeće: "Da je tako lako napuniti bioskope, svet bi bio mnogo zdraviji nego što inače jeste. Ne mislim da bih ostao u žiži da sam naprosto samo radio neko već viđeno smeće. Ljudi nisu toliko glupi." A iz perioda koji je usledio ostao je poduži niz vrlo dobrih i odličnih filmova kriminalističkog ili avanturističkog podžanra, neizostavno praćenih već isticanjem tada već hitro prepoznatljivim belmondovskim posprdnim humorom i dinamičnim izrazom i izdaš-

nim vizuelnim pakovanjem, a to su sve značajne odrednice unutar tog "tlocrta" francuskih hit-filmova ponajpre šezdesetih, a dominantno veselih sedamdesetih i sasvim srodnih početnih godina osamdesetih. To je najbolje funkcionisalo u slučajevima saradnje sa Žoržom Lotnerom (*Profesionalac*, *Le Guignolo*, *Flic Ou Vouyou*, *Srećan Uskrs*), Klodom Zidijem (*L'Animal*), velikim Žakom Derejom (*Marginalac*), ali ponajpre sa Filipom de Brokom (nezaboravni *Kartuš* i *Čovek iz Rija*, možda i filmovi-začetnici čitave te struje u Belmondovoj karijeri, te *L'Incorrigible*, *Ve-*

ličanstveni), dakle, De Brokom, tim velikim intelektualcem francuskog repertoarskog filma tog i potonjih doba, čija je žovijalnost u pristupu, uz sigurnu i preciznu zanatšku izvedbu, nailazila na savršen odraz u tadašnjem Belmondovom pomanju filma i njegovog mesta i zadataka u njemu. Sa druge strane, ali nimalo oprečno (jer reč je o poprilično komplementarnim polovima unutar opusa ovog glumca), stoje filmovi: Trifoova *Sirena sa Misisipija* (po prozi Kornela Vulriča, a sa Katrin Denev u glavnoj ženskoj roli), *Lopov Luja Mala*, *Leševi mojih neprijatelja* Hanrija Verneuija... a koji se, pride, snažno i smisleno nadovezuju na ono što je Belmondo radio i stvarao sa Melvilom.

Ovde negde možemo da zatvorimo krug – svakako nepotrebno, a možda i isforsirano saterivan u trku sa ipak dovoljno raznorodnim Alenom Delonom, glumcem takođe snažne, ali ipak posve drugačije glumačke energije. Belmondo je bio i ostao najveća zvezda francuskog filma tokom, recimo, najmanje četvrt veka, i to na prelazima posve različitih stilskih era. A odlaskom Berta Rejnolda, a sada i zvanično obelodanjenom i potvrđenom penzijom za Klinta Istvuda (čiji nas testamentarni film *Cry, Macho*, očekuje u bioskopima već naredne sedmice), svet je i formalno ostao bez još jednog sjajnog mačoudarnika u domenu filma. I tu manje ili više preuranjena ili, pak, opravdana priča o toksičnom maskulinitetu ne može mnogo toga da ošteti, suštinski relativizuje ili stavi pod uverljiviji znak pitanja.

ZORAN JANKOVIĆ

Profesor "Hitler" i lavina "progresivnog" staljinizma

Univerzitetom iz serije, osim donatorskog novca, vlada još samo jedna sila: politička korektnost. Sa svim njenim rodnim, ekološkim i ostalim podvrstama. Profesori su u sve većoj panici da ne kažu ili ne učine nešto "pogrešno", a spisak grešnog i pogrešnog kada se dopunjuje na dnevnoj bazi

Foto: promo

Sjećate li se nedavne kulturne panike zato što se nikada manje studenata nije upisalo na studije srpskog jezika i književnosti? Oh, propadismo kao Srpstvo, ode naš identitet... Međutim, izgleda da je taj neprijatan trend globalniji, i da je zahvatio čak i one koji bi tobože trebalo da profitiraju od nestašice našeg identiteta. Ili je tome tako samo u televizijskim serijama?

Kako god, početni zaplet Netfliksove mini-serije *The Chair* (bukvalno je to, dakako, stolica, ali adekvatniji prevod bi bio, recimo, načelnica) upravo je u tome što se na odeljenje za engleski jezik i književnost univerziteta Pembroke upisuje sve manje i manje studenata, pa su donatori nezadovoljni, i razna neprijatna kresanja su na pomolu... Serija je, uzgred, sasvim vruća roba, osvanula je na Netflixu u drugoj polovini avgusta, a sastoji se od 6 epizoda efektivnog trajanja po oko 25 minuta, tako da se može odgledati kao malo duži film, što je i mogla da bude, mada je ovako verovatno efektnije.

Pembroke je – izmišljen, dakako – stari, ugledni univerzitet, ali ipak daleko od statusa, ugleda te simboličke moći i sasvim konkretnog novca Ivy League ala poput Jejla, Harvarda ili Kolumbije. Smešten je negde u severoistočnim USA, najverovatnije u Novoj Engleskoj (sneg često

promiče kadrom), dakle u "progresivnim" delovima velike zemlje u kojima je stari puritanizam davnih očeva-osnivača nacije naizgled prijatno zamenjen novim levo-liberalizmom – sve dok se ne pokaže da je ponekad sve to jedno te isto.

I evo nas na dramatičnom početku, ili na početku drame: od nove načelnice anglistike (kako bismo "mi" rekli) očekuje se da otpusti tj. otera u penziju bar troje profesora-dinosaurusa na čija dosadna, autistična *ex cathedra* predavanja gotovo niko više ne dolazi, dakle, "neoliberalnim" rečnikom kazano, ostali su bez ikakvog udela u tržištu... No, to nije jedino što se očekuje od nove načelnice, a što se protivi uvreženim tradicijama univerziteta koji je ipak živio u nekoj vrsti "socijalističkog" mehura, danas sve ozbiljnije ugroženog brutalnim naletom hiperpragmatičnog, a beskrupuloznog shvatanja univerziteta kao industrije visokog obrazovanja za finansijsko-tehnološke elite, kojima je sva ta humanistika i lepodušje samo balast, naročito ako ne pokaže nikakvu nameru da se prilagodi tzv. duhu vremena i da učini samu sebe nekako atraktivnijom za potencijalne potrošače, pardon, studente.

Ovaj neposredni prodor logike vulgarnog kapitalizma na do sada koliko-toliko zaštićena akademska ostrva ipak nije glavni idejno-kulturni gambit ove serije

(mada od njega sve kreće). Nova je načelnica, profesorka Kim, dakle, em žena, em pripadnica etničke (što u Americi uvek znači: rasne, pa je više i teže manjina ovakva rođena Amerikanka nego bilo koji beli čovek, naročito muškarac, pa taman da se doselio juče ujutru iz Čićevca, ponevši sa sobom samo dubinske antropološke uvide Jovanče Micića) manjine, a to je pokazatelj kako se stvari, jelte, menjaju u pravcu sveopšte "inkluzivnosti", a ko će u tome da prednjači ako ne progresivne akademske elite...

Profesorka Kim (ubedljiva, ekspresivna, neverovano tačna Sandra Oh) korejskog je porekla, živi s pomalo bandoglavim ocem i prepametnom, ali "nemogućom" usvojenom ćerkom predškolske dobi i latino porekla (briljantna, potpuno magnetična Everly Carganilla; biće kosmička greška ako ta mala ne napravi veliku karijeru!) i potihom je zaljubljena u kolegu i prijatelja, svežeg udovca, profesora Bila Dobsona (odlični Jay Duplass), jednog od onih ekscentričnih, harizmatičnih, blistavih i istovremeno izgubljenih profesorskih likova razasutih po svetskim književnostima i filmografijama u rasponu od *Društva mrtvih pesnika* pa do, šta znam, Kaporove *Une*.

Amerika, dakle, u koju je smeštena *The Chair*, ova je sadašnja i, bilo da je

obaminska, trampovska ili bajdenovska, muče je duboko ukorenjene strukturne nepravde, koje je teško, ili nemoguće, ispraviti "s vrha". Što bi rekao nadržnani rezoner iz *Whatever Works* (2009) Vudija Alena: "U Americi crnac može lakše da postane predsednik nego da dozove taksi." Kreatorke ove serije Amanda Peet i Annie Julia Wyman (reditelj svih šest epizoda je Daniel Gray Longino) toga su vrlo svesne, i nemaju ni najmanji dašak razumevanja, kamoli opravdanja za takvo stanje. Što bi pak rekao jedan ocvali, besramno licemerni slogan iz jedne zemlje na brdovitom Balkanu: njihovo srce je na levoj strani... Ali, ipak, ne zaboravite da je mizanscen ove komedije (jesam li to zaboravio da spomenem da je *The Chair* urnebesno smešna, na najinteligentniji mogući način?) ipak jedna specifična sredina, koja nema mnogo veze sa latentnim *redneck* fašizmom i tragično pogrešno investiranim frustracijama deklasirane bele radničke klase...

Univerzitetom Pembroke, dakle, osim donatorskog novca, vlada još samo jedna sila: politička korektnost. Sa svim njenim rodnim, ekološkim i ostalim podvrstama. Profesori su u sve većoj panici da ne kažu ili ne učine nešto "pogrešno", a spisak grešnog i pogrešnog kanda se dopunjuje na dnevnoj bazi, nije tu lako biti apdejtovan. Najmanja aluzija na nečiji izgled, poreklo, dob i ko zna šta još može biti shvaćena kao strahovita uvreda koja povlači vrlo ozbiljne konsekvence; čak se i drevni autori poput Čosera ili Šekspira moraju posmatrati isključivo kroz filter postkolonijalnih, rodni i ostalih šmen-si "studija", inače sledi studentska pobuna; ulazak mlade i zgodne studentkinje u Dobsonov kabinet ovog pak dovodi u stanje panike: insistira da vrata kabine-ta ostanu otvorena da ne bi neko pomislio da on tu nešto...

Samo, Dobson je previše nekonvencionalan i neprilagođen lik da bi se mogao izvući tako jeftino. Ako ne padne na seksualnom uznemiravanju, pašće na nečemu drugom, to mu je valjda upisano u kismet: previše je neobičan za epohu diktature "korektnog" proseka. Pa će pasti, recimo, ni manje ni više nego na – nacizmu. Na jednom će svom predavanju ovaj inače omiljeni profesor sa masom slušalaca, spominjući neke reference na naci-

ste i na kulturni otpor njima od nemačke emigracije (Man, Breht, Adorno...) izvesti nacistički pozdrav uzdignutom rukom. Pomalo egzibicionistički čin, ali jasno performativan, kontekstualno shvatljiv. To će, naravno, biti snimljeno mobilnim telefonima, a taj će se snimak ubrzo proširiti tzv. društvenim mrežama kao da je od delta soja... Svima je "racionalno" jasno da Dobson nema ni najmanjih simpatija za nacizam; svima bi, takođe, trebalo da je poznato da predavanje može imati i performativni karakter, pa i predavač može, slikovitosti radi, igrati "ulože". Svemu tome uprkos, prema Dobsonu se zakotrljava lavina koja se pretvara u – zaista nije preterano reći – savremenu "liberalnu" verziju staljinističkog montiranog procesa, a Kim – koja se u međuvremenu s njim upetljava u poluljubavnu poluvezu – ne zna kako da sačuva i njega, i sebe, i svoje odeljenje od totalnog poluraspada. Ovoliko se, valjda, može reći ne spojivajući krešendo i rasplet ove priče.

Oh da, još nešto: Dobson je mogao relativno jeftino da se izvuče iz cele priče. Bilo je dovoljno da "iznenađenima i uvređenima" uputi *izvinjenje* (to se na Moskovskim procesima zvalo *priznanje*, jel' de?). Međutim, Dobson zna da, prosto rečeno, nije kriv i zato neće da se izvini, jer bi tako priznao nepostojeću krivicu. Dok stoji pred masom pravednički nabrijanih, konfekcijski "različitih", biljojednih, reciklirajućih i šta-sve-ne poluidiota kao pred srednjovekovnom gomilom koja je došla da pridonesu grančicom na lomaču za jeretika, on dobro zna da je propao, ali zna i da ne može da baci celokupno svoje znanje i obrazovanje pod noge da bi udovoljio balavoj, praznoglavoj svetini.

Ovo je centralni, ali nikako i jedini narativni tok serije, a *The Chair* je najbolje, najinteligentnije, najpronijcljivije i ne naposletku kulturno najrelevantnije "parče" televizije koje je dobacilo do nas u najmanju ruku ove godine – a rekao bih da će se njen domet i značaj meriti mnogo šire i duže. U međuvremenu, nemojte se samo tešiti što naši, ovdašnji problemi nimalo ne liče na ove: "mi" smo još u fazi u kojoj su užasi raspojasa-ne političke korektnosti daleka, žuđena budućnost.

¶

TEOFIL PANČIĆ

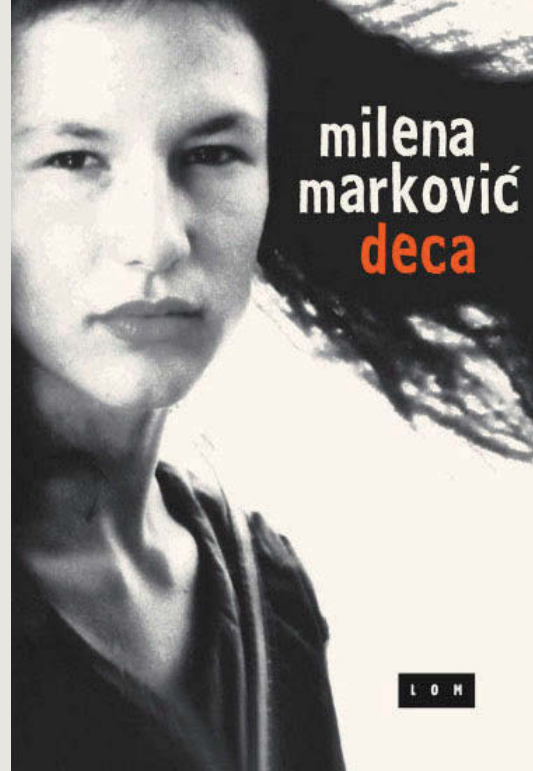
Alergična

Milena Marković: Deca
LOM, Beograd, 2021.

Deca Milene Marković priča je o jednom životu koji je, kao i svaki život, sačinjen od više života, te sada sve te živote na okupu drži priča ispričana u stihovima, bez znakova interpunkcije i bez velikog početnog slova, tako da su *Deca*, u istom, i pesma o jednom životu koji (rekli smo), nikada nije jedan.

Dobro. Idemo ispočetka.

Ovu priču/pesmu ispisuje pripovedačica/pesnikinja koja se zove milena i koja, najpre, dobija sina ognjena, potom, dvadesetak godina kasnije, dobija i sina jovana, voli lepe i dugonoge muškarce, premda se udala za jednog koji nije lep (ali ume da gleda i neće da ode), sa majkom je u arhetipskom sukobu te se uzajamno zverski povređuju, zapravo je u sukobu sa svime što njena porodica predstavlja, sve te sestre i sva ta braća, sva ta ljubav i sva ta mržnja, ujaci tetke stričevi strine babe dede kojima je, kaže pripovedačica, sahrana omiljena zabava – a malo-malo pa se dogodi neka smrt koja, opet, uopšte nije ono najgore što se nekome u ovoj pesmi može dogoditi – seća se milena sebe kao deteta i teških i lakih drugarstava (kao Elenina sećanja u prvom tomu napuljske tetralogije Elene Ferante, samo što ovde sve staje u jednu pesmu, u nekoliko stihova koji su kao komadi polomljenog stakla) i seća se odjeka rata i momaka koji će uskoro postati zvanični neprijatelji njene zemlje jer su obrezani i seća se odlazaka na more i opet nekih lepih (i ne mnogo pametnih, ali svejedno lepih) i dugonogih momaka, svoje mlade zanosne majke s kosom do dupe-ta i svojih špicastih cipela i svog prvog muža koji je (naravno) lep i plav i dugonog, seća se nemaštine kada od roditelja izvlači novac za cigare, pijanstava, seksa s privlačnim konobarom hladnog pogleda i seća se kako je ognjen, njen prvi sin, izašao iz nje da nikada ne izađe iz autizma i seća se dede koji je svoje unuke dirao za grudi i između nogu (ne kaže Milena Marković „između nogu”, već stvari,

L O M

na banalnost

pojave i organe imenuje direktno, brutalno), seća se zavisti koju je osećala prema drugim mamama čija su deca bila zdrava i dojenja i očajja i svoje muke i nema osude i nema gorčine (iako sve je bol), čitav je jedan život, sačinjen od mnogo života, izručen pripovedačici mileni koja sve te živote ne bi mogla da drži na okupu da nije knjige, te malarmeovske knjige koja čuva priče, pesme i sećanja.

Strahovita je sugestivnost pisanja Milene Marković – što smo znali i ranije – ali nikada ona nije napisala ovako dugu pesmu koju bi poznavao žanrovskih podela možda nazvali i poemom (jedino što ova poema ne liči ni na jednu drugu poemu), ili koju bi nepoznavao žanra, možda, nazvali pričom, autofikcijom, ili romanom u stihu (i poeme Bleza Sandrara su autofikcije, ali nas ne razvaljuju ovako, dopuštaju nam, za razliku od *Dece*, da dišemo). Kojem god književnom rodu da pripada, ovaj tekst proizvodi slike koje naleću u rojevima – svaki stih jedna slika ili dve – i čitalac, kao da je dirnuo u osi nje gnezdo, poželi predah znajući, istovremeno, da knjigu neće odložiti jer zna da čita nešto istinito. Za istinu *Dece* – jasno je, ali mora se reći – ne jemči nikakva stvarnost koja je vremenski prethodila pisanju, niti nekakvo iskustvo koje bi potvrdili svedoci: eto, to o čemu piše Milena Marković zaista se tako dogodilo, baš tako (kako?). Sve i da je svaka slika plod, kako se to kaže, mašte, sve i da je svaki stih izmišljen, ne bi ovaj život koji je, kao i svaki život, sačinjen od više života, bio manje istinit. A istinit je zato što Milena Marković zna da je ono nenapisano, ono neizrečeno, ono što ostaje zapretno u značenju, ili u šta se značenje ugnezdilo, jednako važno kao i ono što je ostalo na papiru. Stari su Grci to zvali merom. Da je svoje stihove nalik komadima slomljenog stakla – neoprezni će se rukovatelj povrediti – opteretila s još značenja, da je ijednom pogrešila i počela da objašnjava slike, čitava bi se pesma/priča srušila u beznačajnost. Da je, pak, napisala manje, da je potražila pojmovne prečice umesto što je rojila slike (kao pomahnitale stršljenove), tekst bi ostao apstraktan,

možda nerazumljiv, a svakako nedelotvoran. Velika pesnikinja je, međutim, velika upravo zato što poznaje meru.

Istinitost je, dakle, u meri iskaza, ali i odabiru slika. Odlazi milena u stan svoje sestre kako bi, pred sestrinim mužem, kupila stvari. Muž je mesnatih ruku kojima maše kada priča, „s velikim belim trbuhom na / tankim dugačkim nogama / mirisao je na sto mirisa i bio lakom na hranu“, a svog je sina terao da pojede ono što je isporučio, pred tim i takvim čovekom, dakle, ona brzo kupi sestrine stvari (jer sestra ga napušta), atmosfera je teška i napeta, nasilje se oseća u vazduhu, ali tada (str. 144) sledi strašna slika:

on je stajao na vratima
gledao u moje ruke
bila sam spremna da progrizem svoj put
kroz taj beli bubanj od trbuha
mislim da je video tu nameru i
sklonio se

Kao pacov. Bila je spremna da *progriže* put kroz njegov trbuh kao pacov. Ali pesnikinja ne dodaje ono što se nalazi u značenju reči *progriže* – pacov, kao pacov, pacov *progriže* – jer pesnikinja zna meru. Ona ne potcenjuje svoje čitaoce, niti se hvata za metafore i poređenja na prvu ruku. Ona ne gomila značenja, nego ih pušta da kod inteligentnog čitaoca ta značenja rade sama. Ona ne popunjava ponore svoga teksta otpacima reči koje se nalaze u onome što je napisano (u „*progriže*“ već se nalazi „pacov“), nego zna da u onome što napiše ima dovoljno energije da osetljivog čitaoca prebaci preko ponora (ko se u tom prebacivanju ugruva – sam je kriv). A kada i pribegne metafori, to je, onda, nešto potpuno novo i začudno: „senke su mljackavo polegle po magistrali“ (str. 123). Milena Marković je, na prosto, alergična na banalnost.

I još nešto. Opet bi poznavao žanrova mogli primetiti da ovaj tekst pripada urbanoj prozi/poeziji, ali, u osnovi, barem kada govorimo o *Deci*, to ne znači ništa. Da, milena jeste gradsko dete i da, ona grad konzumira onako kako se veliki grad može konzumirati (a ne mora), ima tu svega onoga što gradsku prozu/po-

eziyu čini gradskom (a ne varoškom ili ruralnom), grad u ovoj poemi brekće i tutnji u svoj svojoj silini i mračnoj privlačnosti i jasno se suprotstavlja seoskim prizorima, a da se ono bitno, zapravo, ne tiče samoga grada. Milenina usamljenost ni na drugom mestu ne bi bila manja (ili veća), niti bi je negrad spasao nje same, mlada lačkih zabluda, odluka i istina, ili dilema s kojima se susreće kao zrela žena, niti joj grad pomaže da pravi gluposti, ali grad jeste pozadina na kojoj se priča odvija, te će zato milena s putovanja da se vraća očiju punih katedrala, muzeja i trgova, a ne šuma, polja i planinskih predela (iako ima i toga). Ovoga puta grad nije jedan od likova i sve je, zapravo, u mileni samoj, u njenim greškama, upornostima, nepomirljivosti, u nečuvenom svlačenju svake odbrane sa sebe, u izlaganju koje je, opet, sve samo ne nepromišljeno. Nije spontanost kvalitet ove knjige, već upravo izbor dobro promišljenih detalja, uverljivost slika, bolna direktnost imenovanja, moranje pretočeno u igru s đavolovim repom iz koje se ne izlazi svojom voljom.

Šta god da su u žanrovskom smislu – poema, arhipelag pesama, splet priča, roman u stihu – *Deca* su novi korak u pisanju Milene Marković. Sručila je ona u ovaj tekst ono najbolje iz svojih pesama i svojih drama, potražila formu koja bi taj sklop mogla da podnese, ostavila, u gustom tkanju, dovoljno prostora i sebi i čitaocima, i pokazala šta sve ovaj jezik, kada je u rukama onoga ko ume njime da barata – može.

¶

IVAN MILENKOVIĆ

Unutrašnje dete u velikom svetu

Jedan novi album sa novozelandske alternativne scene pokazuje nam kako u današnjem svetu više nije važno gde fizički obitavate – ukoliko stvarate nešto univerzalno važno, to će sigurno istog trenutka naći svoju publiku. Posebno ako trajete već 40 godina, kao The Chills

Besomučno daleko, nekih 3000 kilometara daleko od Australije, nalazi se Novi Zeland sa svoja dva velika ostrva (Severno i Južno, logično), kao izdvojeni komad britanske kulture, negde duboko u toplim morima. To je otprilike kao let od Londona do Moskve ili od Beograda do Rejkjavika, samo tri i po sata iznad okeana. Zato nije ni čudo da sve što stigne do Novog Zelanda, svaki kulturni uticaj koji dopre do te tačke na kugli zemaljskoj – tamo i ostane.

Tako je bilo i sa pankom: on se krajem 1970-ih ustoličio u tamošnjem andergraundu kao merilo po kome se meri verodostojnost. Ali dok je većina sastava na Severnom ostrvu uzimala Buzzcocks kao temelj novog zvuka koji su i sami želeli da kreiraju, na Južnom su grupe otkrile osnovne inspiracije iz kojih je nastao pank – Velvet Underground i The Stooges – pa su na osnovu tog predloška dalje same izgradile svoj karakterističan zveketav gitarski muzički izraz, dodajući uticaje The Beatles-a i The Byrds-a iz psihodeličnog perioda. Vrlo originalna *do-it-yourself* scena nastala je tako početkom 1980-ih u malom Danedinu (Dunedin): niskobudžetna produkcija i smrtno ozbiljan pristup pisanju i snimanju izdvojili su sastave The Chills, The Clean, The Verlaines, potom The Dead C i nekolicinu drugih.

Kad se godine 1981. u obližnjem većem gradu Krajstčerču (Christchurch) prodavac ploča Rodžer Šeperd (Roger Shepherd) odmetnuo od životne dosade sa idejom da avanturistički pokrene izdavačku kuću pod duhovitim imenom Flying Nun Records, koja će objavljivati samo omiljene lokalne bendove, sigurno

nije verovao da će imati nekog većeg uspeha osim beleženja da oni postoje. Ipak, ovaj višegodišnji poduhvat sistematskog izdavanja albuma novozelandskih grupa ostavio je primetan trag u savremenoj rokenrol istoriji, pre svega zahvaljujući upornom postojanju The Chills-a i njihovom nizu autohtonih, poetskih izdanja, što su naročito inspirisale američke alternativne rokere tokom 1990-ih.

Neka vrsta pastoralnog *post-new wave*, koji su stvarali Novozelandčani, bila je zapravo sasvim u skladu sa novim interesovanjem za autorski gitarski zvuk – njega su u Velikoj Britaniji tokom osamdesetih najavili XTC svojim vrlo dobrim delom *English Settlement*, a do vrhunca doveli The Smiths, kao i čitav niz škotskih grupa od The Pastels preko Orange Juice i Josef K do The Vaselines (važan uticaj na Nirvanu). Postavši poznat kao *indie rock* u engleskoj muzičkoj štampi, kao takav se dalje raširio svetom – bendovi sa Novog Zelanda bili su zapravo veoma "in", a da nisu to znali, (baš kao i naša La Strada, sa sličnim lirskim gitarama, otprilike u isto vreme). Tu negde možemo naći i temelje kasnijeg *dream-pop* i *shoegaze* zvuka iz 1990-ih, još uvek popularnog među mladima.

Neko je rekao kako su u to doba glavni gradovi alternativnog zvuka bili: Glazgov u Škotskoj, Danedin na Novom Zelandu i Olimpija u državi Washington, SAD. Američke veličine R.E.M., Pixies, Mudhoney i Pavement citirali su takozvani "Dunedin sound" kao očigledan uzor, što čine i sadašnji značajni autori Cat Power, Will Oldham, Yo La Tengo, Jay Reatard, Lambchop. Svakom koga zanima da istraži ovu oblast

i posebno Flying Nun Records, preporučujemo da počne od *Dunedin Double EP* (1982, na kojoj su The Chills, Sneaky Feelings, The Stones i The Verlaines), ta da potraži slavnu kompilaciju *Tuatara* (1985), možda i najbolji sažetak svih skrivenih vrednosti ove scene, koja je učinila Novi Zeland važnom stavkom u paralelnoj rokenrol mitologiji (o čemu je svojevremeno nadahnuto pisao Juraj Šiftar u magazinu "Ritam" 1989).

Čisto da shvatimo da Lorde ne dolazi niotkuda.

MNOGO MUKE OKO BUKE

Priča o grupi The Chills neizostavno se vrti oko imena Martina Phillippsa, osnivača i jedinog stalnog člana od 1980. Nivo poistovećivanja grupe sa njim toliki je da se 2019. pojavio biografski film *The Chills: The Triumph And Tragedy Of Martin Phillipps*, koji beleži sve epizode iz njegovog životopisa, što se uglavnom poklapa sa celokupnom istorijom novozelandskog andergraunda.

"Zlatni period" njihovog stvaralaštva počinje sabranom kolekcijom ranih singlova *Kaleidoscope World* (1986), odakle su najpoznatije naslovna numera i *Pink Frost*, svakako jedna od najupečatljivijih rokenrol kompozicija svog vremena, sa klasičnim motivom neželjenog ubistva ljubavnice iz strasti. Odlični debi *Brave Words* (1987) utro je put za istinsko remek-delo *Submarine Bells* (1990), jedino koje se probilo u globalnu distribuciju – odatle potiče i usamljeni doprinos svetskim top listama, zarazno bezbrižni singl *Heavenly Pop Hit*, ali i mnoštvo drugih stvari što ovde uživaju u svojoj perfektnoj jednostavnosti. The

Foto: promo

Chills su za trenutak bili viđeni kao podmladak nadirućeg alternativnog roka, žestoko spremnog da promeni dosadne i predvidljive tokove popularne muzike, no, umesto da se presele u SAD i unovče svoje umeće, Martin Phillips i družina rešili su da ostanu svoji na svome i nastave da prave umetnički verodostojnu muziku, bez najminimalnijeg kompromisa sa tržištem. Sledeći proizvod, *Soft Bomb* (1992), uprkos svojoj ambicioznosti i lepoti, nije imao ko da prodaje čak ni u Americi.

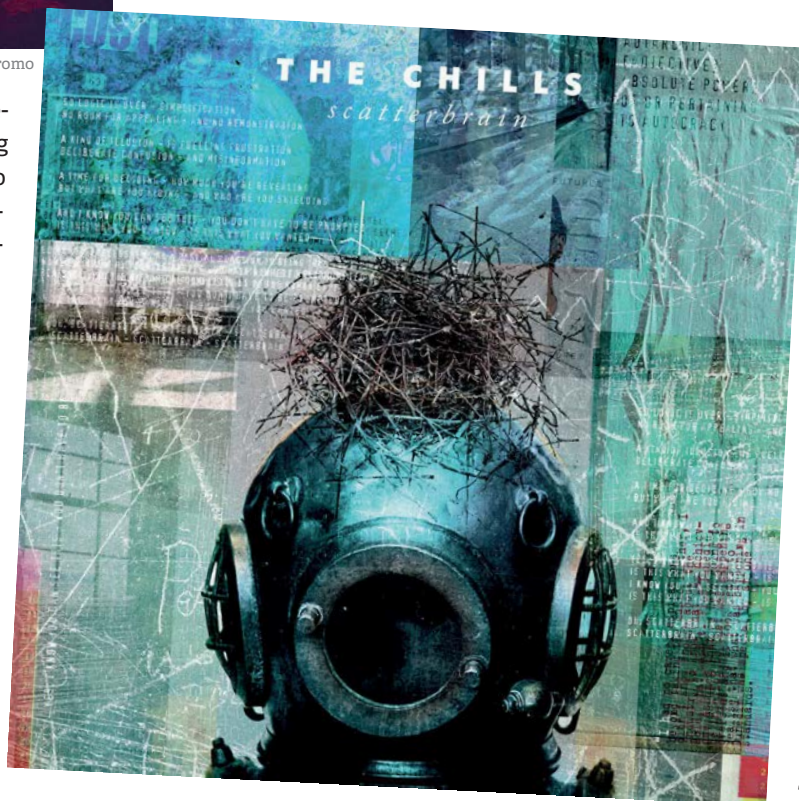
Otad je počelo dugotrajno potucanje The Chills-a od nemila do nedraga, koje je dovelo do gubitka svih članova, osim Phillippsa, te zabeležilo par usputnih izdanja u formi njegovih solo projekata pod imenom grupe, sve dok se posle godine 2010. nije ustalila sasvim nova postava. Ona je dosad potpisala tri "povratnička" albuma: *Silver Bullets* (2015), *Snow Bound* (2018) i *Scatterbrain* (2021) – svaki sve bolji, a ovaj poslednji i najuspešniji (ako je 4. mesto novozelandske liste neko merilo uspeha). Upravo je ova mini-renesansa, čiji je vrhunac najnovija ploča, skrenula poslednjih par godina pažnju na neprolaznu vrednost šake alternativnih bendova sa kraja sveta.

BAJKE ZA NEODRASLE

The Chills su sa *Scatterbrain* (Fire) snimili jedan od umetnički najkompletnijih albuma ove godine – bajkovi-

ta toplina ove ploče nadilazi uobičajene pojmove kojima barata savremena produkcija, ali je sasvim uobičajena za izdanja sa njihovim potpisom. Oni pletu svoj univerzum oko intimnog doživljaja sveta, u kome glavnu ulogu igra stalna začuđenost nad onim što se dešava oko nas. Ovaj *uber-introspektivni* koncept zapravo ih čini tako značajnim i dragim svima koji su imali sreću da ih otkriju. Radi se o esteticu bliskoj esteticu našeg Aleksandra Zografa, pošto

tinovom bolešću (hepatitis C), ali nijednog trenutka nije tretirano depresivno, već ako je moguće afirmativno i pomirljivo, kao susret sa životnom izvesnošću. Njihovim rečima: "Sudbino, imaj saosećanja!" (*Destiny*). Jednako lekovita je i *Safe And Sound*, koja gradi "kućicu" gde se možemo sakriti od svih neodača, uključujući aktuelnu pandemiju. To je glavni trik grupe The Chills – pesme su im uvek utešne i u njima postoji samo dobro.

se oslanja na onirična iskustva i sudara se sa izobličavanjima stvarnosti, viđene kroz oči nevinog posmatrača. Bez Martina Phillippsa u ulozi našeg unutrašnjeg deteta izgubljenog u velikom svetu, ne bismo imali važan oslonac među značajnim savremenim rok autorima.

Scatterbrain (u prevodu "dekoncentrisan") zato otvara tipičan hit u prepoznatljivo začudnom stilu *Monolith*, sa naučnofantastičnom temom, a tu je i slična, jednako zabavna *Little Alien* – razigrane gitare, kaskade klavijatura, gudači, pa čak i duvači, sa lakoćom pretvaraju melodije u mantrе. Pitanje smrti, koje dominira u većini pesama, kao što su *Hourglass*, *Destiny*, *Caught In My Eye*, *You're Immortal* i naslovnoj, verovatno je pokrenuto stalnom Mar-

jumfalnim simboličnim prihvatanjem stvarnosti uprkos njenoj ledenoj odurnosti: jednom moramo odrasti, ali to ne znači da treba da prestanemo da budemo to što jesmo.

Isto kao Dinosaur Jr, o čijem smo poslednjem albumu *Sweep it into Space* pisali na ovim stranama, i The Chills su stvorili svoj autentičan svet, koji plovi kroz vreme prateći nas. Ova dva značajna benda alternativne rok generacije nastavljaju da rade i potpisuju dela koja ulepšavaju muziku današnjice stvarajući albume trajne vrednosti, kakvi se ne sreću svaki čas.

"Godine prolaze / samo ako ih brojimo"

(The Chills, *Hourglass*)

DRAGAN AMBROZIĆ

Noć uličnih hodača

Na svom prvom velikom beogradskom koncertu od početka pandemije koronavirusa, legendarni Partibrejkersi pružili su publici na Tašmajdanu dvočasovni presek svoje impresivne muzičke karijere

Svaki koncert Partibrejkersa pomalo je nalik mističnom iskustvu, neka vrsta urbane inicijacije u kojoj se iznova otkrivaju skrivene ulične tajne i dočaravaju zvuci bučne gradske vreve. Na Tašmajdanu su se prošle subote, po ko zna koji put i na veliku radost svih prisutnih, Canetovi minimalistički stihovi savršeno dopunjavali sa Antonovim jedinstvenim ritam i bluz rifovima. Već skoro četiri decenije njih dvojica neumorno lutaju i tutnje regionalnom rok scenom, a žilavost i upornost Partibrejkersa da o(p)stanu na njoj mogli bi biti pravi putokaz kako se i u teškim i prelomnim vremenima ostaje dosledan sebi i svojoj (muzičkoj) misiji.

Brzi ritam i reski gitarski rifovi uvodne numere *Noć podigli su atmosferu na čuvenom Tašu*. Đuskalo se i pevalo, a crni dron iznad stadiona i poneka upaljena baklja dodatno su zabavljali publiku. "Sa svih strana stižu saveti kako da se komforno osećamo u svom ropstvu", vikao je Cane, ali u zemlji u kojoj je javnost kontinuirano sluđivana medijskim opsenama, pitanje je koliko ovakvi komentari, makar dolazili i od čuvenih muzičara, zbilja imaju odjeka u društvu.

Iako to nema veze sa Partibrejkersima – koji će naredne godine obeležiti okruglih 40 godina postojanja – na svirci na Tašu bila su uočljiva barem dva pokazatelja da rokenrol ovde odavno funkcioniše na "aparatom". Prvi je da se u gradu od 1,7 miliona stanovnika ipak nije našao dovoljan broj ljudi da dupke popuni "sportsko-rekreativni centar" koji prima oko deset hiljada gledalaca. Izgleda da su godinu i po dana virusne pošasti, sve

Foto: Uroš Mitrović

one izolacije, strahovi i socijalna distanciranja učinili svoje. Čak su i stihovi pesme *Noćas u gradu (Upozorenja sa svih strana/Na ponašanje ovih dana)*, koju su Brejkersi svirali te večeri, korespondirali sa ovim, čini se, beskrajnim epidemijским ludilom.

Mada verovatno ni drugde u svetu nije mnogo bolja situacija, činjenica je, takođe, da su ovde prosečni posetioci rok svirki mahom već sredovečni ljudi tj. pripadnici onih generacija koje su odrastale uz rokenrol. To se jasno videlo i na svirci Partibrejkersa, gde je prosek godina publike verovatno bio iznad četrdeset. Današnja omladina očitno ne haje mnogo za rokenrol, niti ih interesuje šta to nekakvi "matorci" sa gitarama imaju da im poruče. Jer, iste te večeri dok su Brejkersi "prašili" na Tašu, na novobeogradskom Ušću održana je zabavnačka manifestacija *Belgrade Music Week*, na kojoj se desetina hiljada mladih ludo zabavljalo uz neke sasvim drugačije zvuke. A čitav Novi Beograd orio se u bučnim trep/dens/folk ritmovima do kasno u noć.

"Život u svoje ruke i ne dajte ga nikome", bio je još jedan Canetov savet publici tokom izvođenja pesme *Hiljadu godi-*

na. Usledila je zatim baražna rok-paljba besmrtnih hitova – *Ono što pokušavam*, *Hipnotisana gomila*, *Hoću da znam* – kao i neizbežna adrenalinska šutka u prvim redovima tokom njihovog izvođenja. To je ujedno bio i najbolji deo njihovog koncerta. Jasna poruka sa svirke bila je upućena i svima onima koji danas upravljaju životima i sudbinama ljudi, a frontmen Brejkersa im je poručio da "mogu da ga duvaju".

Na svom trećem samostalnom koncertu na gradskom stadionu Tašmajdan (prethodno su tu svirali 1996. i 2016. godine), Partibrejkersi su nakon dva sata neumornog prašenja i dva pridodata bisa zasluženo dočekali ovacije skoro šest hiljada posetilaca. Gosti su bili Žika i Dragi Jelić ("složna braća" kako ih je najavio Cane) iz YU grupe, a zajedno su odsvirali čuveni "čakberijevski" hit *Stoj Džoni*.

Za kraj koncerta Brejkersi su ostavili urbanu himnu *Ulični hodač* i numeru *Najbolje se putuje*, čiji stih *Vidimo se sad i ko zna kad*, u ovim okolnostima ne deluje nimalo optimistično. Bolje pre nego kasnije, nadamo se, mada kako je opet krenulo sa koronom, pitanje je kada ćemo se zaista svi skupa ponovo gledati.

UROŠ MITROVIĆ

Žudnja za čarolijom

Neverovatno je kako se *Hipnotisana gomila* žilavo provlači kroz decenije.

Zato je Cane na samo svoj način između pesama govorio o nama sada.

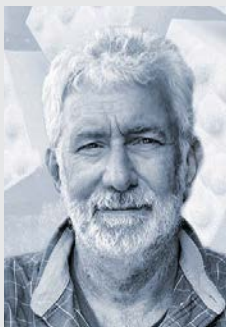
Bez prozivki i imena. Svestan je kom glasačkom telu se obraća.

Onom koje zna da “najbolje se putuje kad putuješ sam”

U ona davna vremena pre korone, u Zagrebu su postojali alter rok festivali vispre-no nazvani “Žedno uho” i “NO Jazz”, a u Šibeniku “Terraneo” i “SuperUho”. Zajedničko im je bilo to što ih je osmislio i vodio menadžer i muzički entuzijasta Mate Škugor. On je kao student krajem devedesetih godina u KSET-u (zagrebački KST) počeo da organizuje klupske nastupe da bi s vremenom postao najznačajniji promoter stranih i ovdašnjih rok grupa koje najčešće stvaraju ispod radara mejnstrim medija. Kažu da je do korone realizovao oko hiljadu koncerata. Često na mišiće, uz veliki rizik da bankrotira, a noćobdije su često mogle da ga vide kako na biciklu juri po gradu i lepi plakate za sledeću svirku. Upravo je fotografija tog bicikla sa rolnom plakata pričvršćenom za ram (koji se u međuvremenu od upotrebe raspao) na naslovnoj strani njegove knjige *Glazba za žedno uho*, koju je nedavno objavio zagrebački Rockmark.

Dakle, zatišje izazvano epidemijom, Škugor je iskoristio da na 365 strana zaroni u sećanja. Sa neverovatnom posvećenošću pisao je o pločama koje su mu usmeravale život. A prva u knjizi je *Nebraska* Brusa Springstina. Pa se nižu međaši od Violent Femmes, preko Partibrejkers do Explosions in the Sky. Centralni deo knjige čine priče o koncertima široj publici manje poznatih grupa, začinjene brojim anegdota i scenama iza zavese. Taj impresivni niz može da bude pouzdan vodič radoznalima da kopaju po obilju dobre muzike o kojoj malo (ili ništa ne) znaju. Knjiga je dodatno značajna jer opisuje odnos Bandićevog Zagreba prema kulturi koja je eonima daleko od “žarulja” (žargonski izraz za cajke koje, kad vrckaju, vrte šakama kao da zavrću sijalice). Govori i o žrtvama tranzicije “iz socijalizma u podivljali kapitalizam” i stradanju kulturnih klubova kao što je bio “Kulušić”. Iako po vokaciji nije novinar, njegov stil je precizan, duhovit i pitak. I emotivan. Posle toliko svirki i bina, on je i dalje zaludeni klinac iz publike pred čijim očima (i ušima) se odvija čarolija.

Prvi koncert na kome sam bio od početka pošasti desio se u Domu kulture Studentski grad. U okviru festivala muzičkog dokumentarnog filma “Dok’n’ritam” prošlog juna svirala je grupa E Play. Uživao sam u kompletnom ritualu: pesmama, maštovitoj gitari, Trutovim efektnim bubnjarskim prelazima, bogatom zvuku bas gitare i elegantnim kretnjama Maje, njene vlasnice. I tako sam ugasio prvu žed. Onda su usledile po-

Piše:

Petar Janjatović

Muzički analitičar iz Beograda

slastice: Kralj Čačka u Ciglani, pa Darko Rundek tri večeri u nestvarnoj Botaničkoj bašti.

I prošle subote Partibrejkers na ispunjenom Tašmajdanu sa publikom koja vrlo dobro zna gde je. I misli svojom glavom. Neka treća, ili ko zna koja Srbija je te večeri bila na Ušću na nečemu što se zove Music Week i promoviše moderne “žarulje”, “pačja usta” i trap žanr. Zamka, naravno. Ali ‘ajmo redom. Partibrejkers sam prvi put slušao na njihovom prvom koncertu u malenom pozorištu “Dadov” u jesen 1982. Odmah su me kupili sa *Ako si...* i *Hiljadu godina*, ali da mi je neko rekao da ću u njima još više uživati i 2021. godine! Jer kad grunu sa bine, izgleda mi kao kad na nekom TV kanalu naletim na *Ko to tamo peva, Ma-*

ratonce ili *Balkanskog špijuna*. Sve znam, nema iznenađenja, ali ajd’ da pogledam još ovu, pa sledeću scenu... I uživam do kraja u celom filmu. E, tako i te pesme sa godinama dobijaju dodatnu snagu, a tekstovi značenja koja im ružna stvarnost nanosi. Neverovatno kako se *Hipnotisana gomila* žilavo provlači kroz decenije. Zato je Cane na samo svoj način između pesama govorio o nama sada. Bez prozivki i imena. Svestan je kom glasačkom telu se obraća. Onom koje zna da “najbolje se putuje kad putuješ sam”.

Odavno je jasno da su Partibrejkers jedna od najvećih beogradskih grupa. Zato je katarzičan trenutak bio kad su im se pridružili Dragi i Žika Jelić da odsviraju, šta logičnije nego *Stoj, Džoni* Čaka Berija. Svojim neodoljivim konferansijerskim šarmom Žika je rekao kako mu u početku nije bila bliska muzika koju su radili “gospodin Cane i gospodin Anton”. I onda su zabrijali kao da su oduvek zajedno na sceni (ako me sećanje dobro drži, te večeri su prvi put ukrstili gitare). Logično je da su veterani u to prelomno vreme bili sumnjičavi prema najezi pank klinaca. Ipak su golobradi i nadrkani oni tada “Potpuno Uvredljivo Negirali Klasiku”. Tako mi je Žika, kada smo davno razgovarali za list “Rock”, na pitanje kako mu zvuči obrada *Čudne šume* koju je Koja uradio, duhovito rekao: “Nisam znao da li da ga bijem ili da mu čestitam”. Te dve *rock&roll* Srbije odavno su se spojile u vitalan organizam koji, doduše, nije izašao iz kruga dvanaestice. Niti treba.

Cane je obdaren veštinom da sa malo reči kaže mnogo. Kao i Koja. Njima dvojici i dalje verujem. Čuvajmo Partibrejkers. Ono što Anton i Cane poručuju sad je da moramo da rasturimo žurke u Jagodini, državne ispraćaje u vojsku, navijačke derneke. I još mnogo toga.

RAĐANJE SVETI HLADNOG RATA

Avganistan se može smatrati kolevkom fenomena koji se naziva “globalni džihad”. Američko neslavno povlačenje iz Avganistana i prepuštanje vlasti talibanima pred dvadesetu godišnjicu napada na Svetski trgovinski centar u Njujorku 11. septembra 2001. posledica je pola veka duge evolucije “globalnog džihada” koji se prilagođava promenama u svetu i čiji se kraj ne nazire

Piše: **Dragan Bisenić**

Kada govorimo o terorizmu u poslednjih četrdesetak godina, najčešće mislimo na jedan njegov specifičan oblik koji se kolokvijalno zove “džihad”, odnosno islamski “sveti rat” protiv “nevernika”. Iako se kod nas “džihad” odomačio kao izraz koji pokriva islamski ekstremizam, radikalizam, fundamenta-

lizam i nasilje, to je neadekvatan i nepotpun izraz kojim se jednim delom hotimično stigmatizuje islam kao religija, drugim delom se prosto prihvata iz površnosti, ali vodi ka istom zaključku.

Na arapskom “džihad” znači “boriti se”. Islamski naučnici kategorizovali su “džihad” u najmanje 14 kategorija od kojih većina može da se podvede pod moralne imperativne ili kao kredo samousavršava-

nja i uzdržavanja ili nacionalnog razvoja, duhovnog i materijalnog progressa. Jednom rečju, “džihad” može da bude borba za sve ono za šta se vredi boriti. U to se uključuje i vođenje rata kao jedna od formi “džihada”, a koji se u arapskom navodi kao “džihad rukom”. Ako se misli tačno na ovu vrstu džihada, na rat i nasilje, onda bi adekvatniji termin bio “borbeni džihad”, ili još preciznije “ratnički džihad”.

SH RATNIKA IZ

AVGANISTAN U 25 GODINA: Talibanski vojnik na ulazu u dolinu Panjšir 1996 (levo) i talibanski specijalci na kabulskom aerodromu 2021

Fotografije: AP Photo

Stoga, kada kažemo "globalizacija terorizma", očigledno mislimo na "globalizaciju borbenog džihada". Rat u Avganistanu i "avganistanski džihad" potpuno opravdano mogu da se smatraju kolevkom današnjeg pokreta "borbenog džihada", uzrokom njegove globalizacije. Prvi akteri "globalnog borbenog džihada" bili su "avganistanski Arapi" koji su se borili kao "sveti ratnici" protiv Sovjeta. Motivi i porivi Arapa da se pridruže ovom pokretu važni su za dalje razumevanje toka i razvoja "borbenog džihada".

AL KAIDA I ISLAMSKA DRŽAVA

U Avganistanu je rođena Al Kaida, to je zemlja u kojoj su kasnije vođe borbenog džihada, poput Osame bin Ladena, počele svoju opskurnu karijeru. Mreža koja

je stvorena u Avganistanu bila je kičma pokreta 1990. i 2000. godine sa avganistanskim Arapima koji su igrali ključne uloge u većini grupa. Avganistan je intelektualno bio životno važan jer je bio inkubator ključnih ideja za "supkulturu borbenog džihada" kakvu poznajemo danas. Veliki strateg borbenog džihada Abu Musab Al Suri kasnije je rekao: "To je bio preokret u muslimanskoj istoriji. Sreli su se ljudi, ideje i perspektive. Grupe su se borile sa svojim rivalima, a različite ideje i mišljenja su se takmičili. To je bila neka vrsta mesta rođenja. Većina onoga što vidimo danas, rezultat je tog perioda."

Uobičajena putanja radikalizacije kretala se od članstva u organizacijama političkog islama, najčešće u Muslimanskoj braći, zatim je sledio prelazak u borbe-

ne, aktivističke i radikalne organizacije u arapskim zemljama, i poto obuka u nekom od avganistanskih logora, pre nego što bi se formiralo jezgro džihadističke borbe u avganistanskim gudurama i špiljama.

Kada su Sovjeti napustili Avganistan, borbeni i radikalni islam u terorističkoj formi rasejao se u arapske države, u Afriku, na Balkan, u Evropu i SAD. Decenija koja je za nama, od 2011. do danas, stvorila je nove forme ratničkog džihada kojima je dominiralo stvaranje Islamske države, teritorije koja je bila veličine četiri Portugalije i na kojoj je živelo osam miliona stanovnika. »

■ Zbignjev Bžežinski na prekor da su SAD odigrale ključnu ulogu u usponu islamskih fundamentalista: “Šta je važnije za svetsku istoriju?”

Talibani ili kolaps sovjetske imperije? Malo radikalniji muslimani ili oslobođenje Istočne Evrope i kraj Hladnog rata?”

OD LOKALNIH POBUNJENIKA

DO GLOBALNIH RATNIKA

Istovremeno, globalna mobilizacija za Avganistan bila je neka vrsta misterije zato što se ništa slično nije dogodilo pre toga. Ranije dekade obeležene su brojnim sukobima u muslimanskom svetu, od Alžira na zapadu do Filipina na istoku, ali nijedan nije privukao strane borce tako kao Avganistan. Postojali su islamistički strani borci u palestinskom ratu 1948, ali su oni uživali državnu podršku i dolazili su mahom iz susednih zemalja. Od svoje pojave početkom 20. veka, islamistički pokreti bili su preokupirani unutrašnjom politikom. Početkom 60-ih prošlog veka pojavili su se islamisti koji su bili spremni da otvorenije koriste nasilje, ali su oni bili usmereni na unutrašnje političke promene. Ukratko, do kraja 70-ih je celokupna radikalna islamistička politika bila lokalna, uz malobrojne izuzetke.

Godine 1969. i 1970. Egipat, Sudan i Alžir su pomogli Nigeriji da se bori protiv ustanika u Bijafri, koja je stvorena od nekoliko provincija na severu zemlje. Lider Bijafre Emeka Ojukvu ocenio je da ta pomoć dolazi otuda što su to muslimanske zemlje, a Bijafra hrišćanska. “Sada je evidentno zašto su fanatične arapsko-muslimanske države poput Alžira, Egipta i Sudana nastupile otvoreno da podrže i pomognu Nigeriju u njenom sadašnjem genocidnom ratu protiv nas. (...) Bijafra je jedna od nekoliko afričkih država neokaljana islamom”, izjavio je Ojukvu. Ustanak je slomljen, ali uprkos jasnim verskim obeležjima, nije doveo do stvaranja značajnijih militantnih grupa.

A onda, odjednom, hiljade stranaca iz celog sveta pohrlilo je da se uključi u anti-sovjetski rat u Avganistanu. Avganistan-

ski borbeni džihad proizveo je jedan od najvećih transnacionalnih pobunjeničkih pokreta u istoriji. Nijedna druga ideološka grupa nije uspeła da stvori tako velike i pokretne borbene grupe poput borbenog džihada. Procenjuje se da je kroz Avganistan prošlo oko 30.000 stranaca koji su se borili na mudžahedinskoj strani. Levičarski marksistički revolucionari u 20. veku imali su veći uticaj jer su zauzeli velike države, ali marksistički ustanici nisu delovali van granica u toj meri kao borbeni džihadisti poslednjih decenija.

PANISLAMISTIČKA IDEJA

Terorističke grupe ekstremne leveice u Evropi 70-ih i 80-ih bile su veoma pokretljive, ali mnogo manje i manje smrtonosne nego grupe poput Al Kaide i Islamske države. Borbeni džihadisti su velika anomalija u uglavnom “parohijalnim” pobunjeničkim pokretima.

Poslednje decenije su period širokog istraživanja i izučavanja borbenog džihada, ali ključni događaj, arapsko uključivanje u Avganistan, nije objašnjen, niti je bio predmet dublje i ozbiljnije pažnje. Ako se ne objašnjava kao događaj koji se jednostavno desio, uglavnom se objašnjenja svode na ohrabrivanje, pomoć i podršku određenih vlada, njihovih tajnih službi i vojski i na potrage za skloništem od unutrašnjih progona.

Najčešće se arapska mobilizacija u Avganistanu posmatrala kao prirodan nastavak ideja egipatskog ideologa Sajida Kutba koje su dominirale radikalnim islamističkim idejama tokom 60-ih i 70-ih prošlog veka. Kutbovi sledbenici, međutim, zastupali su ideje promene arapskih režima, ali ne drugih muslimanskih ratova za nacionalno oslobođenje.

Odlazak u Avganistan bio je mnogo drugačiji poduhvat od svrgavanja arapskih režima. Poziv na borbu u Avganistanu predstavlja promenu u islamističkom razmišljanju – od svrgavanja korumpiranih domaćih vlastodržaca ka borbi protiv neverničkih osvajača u inostranstvu. Zaokret od revolucionarnog ka panislamističkom pravcu zaslužuje objašnjenje.

Tomas Heghamer smatra da je džihadizam postao globalan zato što su islamisti bili isključeni iz unutrašnje politike prethodnih decenija. Onemogućeni kod kuće, oni su se okrenuli areni u kojoj su se suočavali s manje pritiska, transnacionalnom aktivizmu za panislamističke ciljeve. Ovo je delimično tačno, jer su zaista postojala specifična kretanja unutar islamskog pokreta koja su omogućila prerastanje unutrašnje u globalnu pobunu.

HOMEINIJEVA DOKTRINA

Homeinijeva revolucionarna doktrina je bila primer za čitav region. Prema njoj je trebalo da se sruši svaki postojeći oblik vlasti i zameni vladavinom islamskih mula (pravnika). U Iranu, gde su mule održavale sve vreme svoju nezavisnost od države, ova doktrina ih je transformisala u revolucionarnu klasu usmerenu na osvajanje i vršenje vlasti.

Homeini (na slici desno) je takođe potvrdio antizapadnu i antiameričku prirodu fundamentalizma. Kutbova ideja o “krstaštvu” naročito dobro se primila u Egiptu i Levantu, gde je nasleđe krstaških ratova moglo da vaskrsne iz dubina kolektivnog muslimanskog pamćenja, ali nije bila u dodiru sa narodom Irana, zemlje netaknute krstaškim ratovima.

Homeini je tako izvukao upečatljivu metaforu da istakne istu poentu: Amerika, istorijski naslednik nevernika, bila je “Veliki sotona”. Ovo je predstavljalo apsolut sukoba između Islama i Zapada, ne samo u istoriji već i u eshatologiji. Sunit-ske sumnje su se pojavile povodom primene normi islamske države u Iranu, ali tokom narednih decenija fundamentalisti će uložiti velike napore u pokušaje da se ponovi Homeinijev uspeh i ostvari druga islamska revolucija.

Pokušaji da se ostvari druga revolucija pokazali su da bi fundamentalisti svih vrsta koristili revolucionarno nasilje ako bi ono moglo da ih dovede na vlast. Frustrira-

■ **Avganistanski borbeni džihad proizveo je jedan od najvećih transnacionalnih pobunjeničkih pokreta u istoriji. Nijedna druga ideološka grupa nije uspjela da stvori tako velike i pokretne borbene grupe poput borbenog džihada**

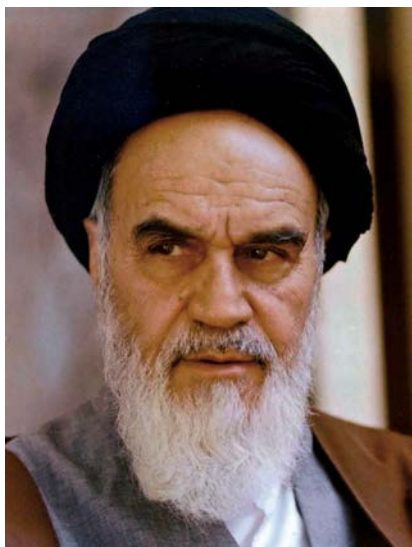

Foto: wikipedia.org

ni mukotrpnim osvajanjem podrške mase, puni opojnih ideja Mavdudija i Kutba, a inspirisani Homeinijevim uspehom, krenuli su napred. Sunitski fundamentalisti svih boja počeli su da kuju zavere. Mesijanska sekta zauzela je Veliku džamiju u Meki 1979. Grupa koja je usvojila Kutbovo učenje izvršila je atentat na egipatskog predsednika Anvara Sadata 1981. godine. Muslimanska braća proglasila su pobu protiv sirijskog režima 1982. godine.

**GEOPOLITIČKA BORBA ZA KONTROLU
EVROAZIJSKOG PROSTRANSTVA**

Panislamističku terorističku "metastazu", kako sada u svojim obrazloženjima za povlačenja iz Avganistana američki predsednik Džozef Bajden naziva global-

ni terorizam, započela je simbioza američkih hladnoratovskih ciljeva u borbi sa Sovjetskim Savezom i instrumentalizacija muslimanskih verskih osećanja u ostvarenju tih ciljeva. U 20. veku, 80-ih i 90-ih godina, upravo je u Avganistanu, uz američku podršku i učešće arapskih ekstremista, počela globalizacija džihada i višedecenijska radikalizacija islama. Avganistan je bio retorta u kojoj se arapski politički radikalizam pretvarao u ratničko žrtvovanje i mučeništvo, ono o čemu sanja svaki fanatik koji je spreman da položi život za svetost neke buduće pobe.

Nakon što je u decembru 1979. Sovjetski Savez izvršio invaziju i okupaciju Avganistana, američki predsednik Džimi Karter je već u januaru 1980. poslao svog savetnika za nacionalnu bezbednost Zbignjeva Bžežinskog na konsultacije sa pakistanskim liderima koji su već podržavali avganistanske pobunjenike.

Na putu iz Islamabada Bžežinski je stigao do obronaka Kiberskog prolaza, gde je nastala njegova čuvena fotografija sa kalašnjikovom AK-47 u ruci. Od tog trenutka, savetnik američkog predsednika za nacionalnu bezbednost postao je i u američkoj javnosti simbol za tu etapu američkog učešća u avganistanskoj epopeji.

Za Bžežinskog geopolitički kontinuitet u važnosti Avganistana bio je eksplisitan. U svom memorandumu koji je uputio Karteru odmah posle invazije, koji je onedavno dostupan javnosti, on je upo-

zorio: "Ako Sovjeti uspeju u Avganistanu (obrisan tekst) vekovni san Moskve da ima direktan pristup Indijskom okeanu biće ispunjen. Istorijski, Britanci su obezbeđivali prepreke za to kretanje i Avganistan je bio njihova 'bafer' država. Mi smo preuzeli njihovu ulogu 1945, ali je iranska kriza dovela do kolapsa ravnoteže snaga u jugoistočnoj Aziji koja može da dovede do sovjetskog prisustva tačno u Arapskom i Omanskom zalivu."

Ceo Hladni rat Bžežinski je definisao kao "geopolitičku borbu za kontrolu evroazijskog prostranstva". Na delu se pojavila konzervativna geopolitika koju su obe strane dobro razumele iza ideoloških vokabulara. Ovo je jasno podsećalo na teritorijalnu imaginaciju lorda Kurzona koji je objašnjavao niz geografskih povezanosti odbrane zaleđa Indije do Mediterana.

SAVRŠENA OPERACIJA

Prema njihovom uvidu, "svi indikatori ukazuju da su Sovjeti odlučili da ostanu, da uključe Avganistan u sovjetsku vojnu strukturu i da razmatraju stvaranje stalnih baza za buduće akcije". Odmah je uočeno da su sovjetske snage došle samo na 200 milja od Persijskog zaliva (400 milja računajući povratno rastojanje) i kontrole tamošnjih naftnih polja. Baze u Avganistanu mogu da obezbede kredibilno pokriće za sovjetsku Pacifičku flotu i buduće snage u Golfskom zalivu. Osim toga, stvorili su jasnu bazu za "političke manipulacije na Bliskom istoku".

Zbog potencijalno ogromnog značenja izlaska SSSR na topla mora, a time i na globalnu scenu preko Avganistana, američko angažovanje u Avganistanu, što se malo ili nimalo zna, nije počelo posle, nego znatno pre sovjetske akcije. U intervjuu za "Nuvel obzervater", u broju od 15–21. januara 1998, Zbignjev Bžežinski je potvrdio da je u svojim zamislima o sabotazi sovjetskog prisustva u Avganistanu imao dalekosežnije ciljeve. I bivši direktor CIA Robert Gejts u svojim memoarima *Iz senke* navodi da su američke tajne službe počele da pomažu mudžahedine u Avganistanu šest meseci pre sovjetske invazije.

Na pitanje da li je to istina i da li je kao savetnik za nacionalnu bezbednost bio u to uključen, Bžežinski odgovara: "Prema zvaničnoj istoriji CIA, pomoć mudžahedinima je počela 1980, nakon ulaska sovjetske

armije u Avganistan. Realnost koja je još neotkrivena bila je drugačija: predsednik Karter je u stvari prvu direktivu za pomoć protivnicima sovjetskog režima u Kabulu potpisao 3. jula 1979. Istog dana sam predsedniku napisao mišljenje da će ova pomoć izazvati sovjetsku vojnu intervenciju.”

Bžežinski objašnjava da “nisu baš hteli” da isprovociraju sovjetsku vojnu intervenciju, ali da su bili svesni “povećanja verovatnoće da će intervenisati”. On potvrđuje da su tadašnje tvrdnje Sovjeta da intervenišu u Avganistanu jer se bore protiv tajnih operacija SAD “uglavnom istina”, ali im se tada nije verovalo. Na pitanje novinar da li žali zbog toga, Bžežinski odgovara: “Zbog čega da žalim? Ta tajna operacija bila je savršeno zamišljena. Kao rezultat, Rusija je pala u zamku SAD. Šta u tome treba da žalim? Na dan kada je Rusija zvanično prešla granicu, napisao sam predsedniku Karteru: ‘Sada imamo priliku da SSSR doživi svoj Vijetnam.’ Moskva je morala da ratuje deset godina, što ona nije bila u stanju da izdrži. To je izazvalo demoralizaciju, a na kraju raspad sovjetske imperije.”

SAMO DA SOVJETSKOG SAVEZA NEMA

On odbacuje prekor da su SAD tada podržale islamske teroriste i dale oružje i ideologiju budućim fundamentalistima, i postavlja pitanje: “Šta je važnije za svetsku istoriju? Talibani ili kolaps sovjetske imperije? Malo radikalniji muslimani ili oslobođenje Istočne Evrope i kraj Hladnog rata?”

Bžežinski kao “glupost” odbacuje tvrdnju da je islamski fundamentalizam pretnja svetu, da je Zapad u globalnom konfliktu sa islamom, jer kako kaže “svet islama ne postoji”. Ako se na islam gleda racionalno, bez demagogije i emocija, kaže Bžežinski, to je “jedna od religija u svetu koja ima pola milijarde vernika”. “Šta je zajedničko fundamentalizmu u Saudijskoj Arabiji, umerenom Maroku, pakistanskom militarizmu i sekularizmu centralne Azije?”, pita Bžežinski i odgovara: “Ništa više nego kod hrišćanskih zemalja.”

Kada sam ga u jednom od razgovora podsetio na ove reči, Bžežinski je ostao pri svome da su okončanje Hladnog rata i povlačenje Sovjetskog Saveza iz Istočne Evrope bili istorijski superiorniji od bilo kakve promene u islamu. ¶

(nastavak u sledećem broju)

Od nemila do ne

Daleko veći rizici postavljaju se pred avganistanske izbeglice od onih koji se stavljaju pred države tranzita i prijema – od toga da im nije obezbeđen adekvatan prihvata, do toga da su u društvima država prijema često nepoželjna kategorija ljudi, kojima se prava daju na kašičicu i najčešće su prepušteni samima sebi. Uz to, brojni su rizici kojima su izložene izbeglice, poput onih da su izvrgnuti volji krijumčara i trgovaca ljudima, a za vreme tranzitiranja često nemaju ni krov nad glavom, ni dovoljno hrane i vode

Zaoštavanje krize u Avganistanu avgusta ove godine, uzrokovano povlačenjem međunarodnih snaga, u prvom redu oružanih snaga i personala Sjedinjenih Američkih Država, pokrenulo je novi talas izbeglica. Stotine hiljada ljudi kojima su životi i bezbednost u opasnosti užurbano napuštaju Avganistan. Oni koji su imali više “sreće” Avganistan su napustili ranije, ali najveći broj ljudi, strahujući za život, pokušava da se domogne neke zemlje u kojoj bi našli utočište. Jedan deo

njih ostao je zaglavljen na putu do novog odredišta.

Prema statistici Kancelarije Visokog komesara Ujedinjenih nacija za izbeglice (UNHCR), u 2020. godini u svetu se u izbeglištvu našlo oko 2,6 miliona Avganistanaca. Jedan deo njih uspeo je da reguliše izbeglički status, ali stotine hiljada se nalazi u zemljama tranzita, zaglavljeni u borbi za spas i bolje sutra. Nekoliko hiljada je na tzv. balkanskoj ruti – u Grčkoj, Severnoj Makedoniji, Albaniji, Bugarskoj, Srbiji...

draga

REAKCIJA MEĐUNARODNE ZAJEDNICE

Prve reakcije na zaoštavanje krize u Avganistanu dolazile su sa različitih strana sveta i na različitim nivoima. Administracija predsednika SAD u početku je prilično uzdržano reagovala, pa čak i na verbalnom nivou, valjda zato što su već odavno ušli u pregovore sa talibanima.

Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija je usvojio rezoluciju koja je više bila upućena talibanima kao upozorenje da paze kako će postupati, pošto su *de facto* preuzeli vlast u Avganistanu, nego što je odgovor na egzodus koji je pokrenut.

UNHCR je zauzeo stav o povratku u Avganistan, gde je navedeno da treba da se zaustavi prisilno vraćanje izbeglica u tu zemlju, a države su pozvane da pruže prihvata izbeglicama iz Avganistana. UNHCR je, takođe, podsetio države članice UN na obećanja data na Globalnom forumu za izbeglice, održanom decembra 2019. godine, u pogledu pravične podele odgovornosti za prihvata izbeglica.

NEIZVESNA SUDBINA:

Na putu ka sigurnosti

Foto: Marija Janković

Različite su bile i reakcije zvaničnika mnogih država, koje su zauzimale oprečne stavove. Predstavnici nekih država su ponudili gostoprimstvo avganistanskim izbeglicama koje se evakušu vazdušnim putem, dok su na drugom polu one zemlje koje se protive prijemu izbeglica iz Avganistana. Međutim, ono što je možda zajedničko svim državama, onim koje su ponudile gostoprimstvo i onima koje se tome protive, jeste tretman izbeglica iz Avganistana koje su se našle na njihovim teritorijama i pod njihovom jurisdikcijom pre avgustovske krize. Naime, dužina trajanja postupka azila, negativne odluke po zahtevu za azil, ali i veliki broj slučajeva proterivanja sa granica sigurnih zemalja, postalo je nepisano pravilo koje je praksa ispisala.

HITNA EVAKUACIJA IZBEGLICA

Akcije hitne evakuacije izbeglica iz Avganistana danima je trajala preko međunarodnog aerodroma u Kabulu. Međutim, pošto su talibani preuzeli aerodrom, ovaj vid bega iz beznađa iznenada je prekinut. Stravične slike koje su dolazile sa kabluskog aerodroma "Hamid Karzai" samo su delić onoga što se danima i nedeljama dešavalo širom Avganistana, a naročito u Kabulu, kada su u pitanju saradnici međunarodnog faktora u toj zemlji.

Problem je postojao i u pogledu toga kako brzo pronaći države voljne da prime izbeglice evakuisane iz Avganistana. Iako su se SAD već neko vreme pripremale za povlačenje iz Avganistana, organizovan prihvata izbeglica ostao je nerešeno pitanje. Kada je reč o brzom prihvat u avganistanskih izbeglica, ne može se oceniti da je ijedna zemlja, posebno ne SAD, ponudila da prihvati odmah veliki broja tih ljudi.

Što se tiče država regiona, Albanija i Severna Makedonija primile su nekoliko stotina avganistanskih izbeglica, a u toj akciji pridružilo im se i Kosovo. Srbija nije zvanično ponudila da se tome pridruži, ali se na njenoj teritoriji već nalazi nekoliko stotina izbeglica iz Avganistana, a može se očekivati i priliv većeg broja njih koji uspeju da se dokopaju Evrope.

Finansiranje prihvata izbeglica i teret prihvata

U pogledu finansiranja UNHCR-a, bilo iz vladinih ili nevladinih izvora, najveći doprinos daju SAD, Nemačka, nordijske zemlje, Kanada i zapadnoevropske države. Zabrinjavajući je podatak da su čak 86 odsto izbeglica prihvatile zemlje u razvoju.

Prema podacima UNHCR-a, u 2020. godini je u Turskoj 5.301 izbeglica dobila neki vid pravne pomoći, a 4.048 njih je preseljeno u treće zemlje. Imajući u vidu da je Turska jedna od najfrekventnijih zemalja na izbegličkoj ruti i država koja ima najbrojniju izbegličku populaciju na svetu koju je primila na svoju teritoriju (skoro 3,7 miliona), ostaje otvoreno pitanje kako će se u narednom periodu nositi sa masovnim prilivom izbeglica, kad se uzme u obzir sadašnja teška situacija. Pritom, na Bliskom istoku se već nalazi veliki broj izbeglica, pre svih palestinskih, koje više decenija nemaju održivo rešenje statusa, zatim izbeglice iz Sirije, Iraka, Jemena i drugih zemalja koje predstavljaju otvorena krizna žarišta.

SPORO TRANZITIRANJE IZBEGLICA

Prve na udaru izbegličkog talasa iz Avganistana su njegove susedne zemlje, i to mahom one koje se nalaze na već ustaljenoj ruti ka Evropi. Tu je u prvom redu Pakistan, jer već postoji uhodan put preko Irana i Turske do Evropske unije. Međutim, i druge države se suočavaju sa prilivom izbeglica, a postoji bojazan da će u bliskoj budućnosti biti suočene sa svakodnevnim dolaskom avganistanskih izbeglica, što uključuje i druge susede Avganistana (Tadžikistan, Uzbekistan, Turkmenistan).

Pakistan je ionako već godinama u dubokoj političkoj i ekonomskoj krizi, a poznato je da stotine hiljada avganistanskih izbeglica nemaju dobar tretman u ovoj državi, te posle kraćeg ili dužeg vremena boravka u Pakistanu nastavljaju put dalje ka zemljama EU. Pakistan nije država članica Konvencije o statusu izbeglica, te se na ljudska prava i ne polaže dovoljno, s toga ni izbeglice iz Avganistana ne mogu da očekuju adekvatan prihvata. I u Iranu je slična situacija, s tim što je ova zemlja obavezana Konvencijom o statusu izbeglica, a zvanični jezik je farsi, kojim se služi i dobar deo Avganistanaca, pa je

GRANICE EVROPSKE UNIJE:

Ostajte tamo

Foto: Marija Janković

makar time kako-tako olakšana situacija. Ali, ostaje zabrinjavajući broj izbeglica iz Avganistana u Pakistanu i Iranu, koji je na kraju 2020. godine iznosio, prema podacima UNHCR-a, čak 2.215.445, što i ne čudi imajući u vidu četrdesetogodišnju golgotu Avganistanaca.

Deo avganistanskih izbeglica, pošto borave u Pakistanu i Iranu, mahom kreću put Turske. Pošto se domognu ove zemlje, izbeglice znaju da je to svojevrsna raskrsnica i mesto za "predah" na kome se ne ostaje dugo jer je poznato da je Turska jedna od nekoliko zemalja na svetu sa najvećim brojem izbeglica primljenih iz različitog broja država, što se odražava i na njihov tretman i na mogućnosti koje im se tamo (ne) pružaju. Dilema koja je stavljena pred izbeglice je kuda dalje. Da li preko Grčke, i kojim putem? Onim na kome se rizikuje život, preko mora, ili besomučno pokušavanje kopnenim putem? Ili isto takvo besomučno pokušavanje kopnenim putem preko granice Bugarske? Ako se prođe, valja odabrati rutu za dalje, a odatle put vodi preko Srbije u najvećem broju slučajeva.

SRBIJA NA IZBEGLIČKOJ RUTI

Pošto stignu u Srbiju, tu tek nastaju problemi kuda i kako nastaviti put ka zemljama Zapadne Evrope. Izazovi na granicama sa Hrvatskom, Mađarskom i Rumunijom postali su "igra bez granica" (izbeglice u žargonu pokušaj da se pređe granica i nazivaju "gejm").

Od intenziviranja izbegličko-migrant-ske krize, preko tzv. balkanske rute, Srbija je postala gotovo nezaobilazna tačka na mapi onih koji su se uputili ka Evropskoj uniji. Veliki broj avganistanskih izbeglica je prešao preko teritorije Srbije zadržavajući se kraći ili duži period, ali ne sa namerom da ostanu u Srbiji i tu potraže svoje utočište.

Imajući u vidu da je nekoliko susednih država Srbije već podiglo "zaštitnu" ogra-

du na svojim granicama ili imaju prirodne prepreke za prelazak granice (Hrvatska, na Dunavu), te su znatno pooštrile mere za vreme pandemije, ali i ranije, izbeglice koje se nađu u Srbiji ostaju ovde zaglavljene. Na južnoj granici sa Severnom Makedonijom postavlja se žičana ograda, što predstavlja još jednu, dodatnu prepreku izbeglicama na putu spasa. Njima preostaje besomučno pokušavanje prelaska granice i stalno susretanje sa brutalnošću policija susednih država, koje ih izlažu protivzakonitom proterivanju. Najčešće se vrši kolektivno proterivanje, a izbeglice su često izložene i zlostavljanju, pljačkanju, ali im se i ne pruža neophodna zdravstvena nega i ne omogućava pristup postupku azila. Tom prilikom, mahom za vreme instant "procedure", nemaju obezbeđenog prevodioca, lekara, te bivaju smešteni u neadekvatnim uslovima boravka (premale ili pretrpane prostorije policijskih stanica, itd.), uključujući decu bez pratnje i bez dodeljenog staratelja.

Tako je trenutno tužna slika na granicama sa Hrvatskom, Mađarskom i Rumunijom, gde stotine, pa i hiljade izbeglica svakodnevno pokušavaju da pređu granicu ili budu nezakonito vraćani na teritoriju Srbije. Na tom dvosmernom putu viđaju se sumorna lica ljudi koji moraju da nastave da pokušavaju da prelaze granicu, jer znaju da nemaju kuda nazad.

ETIČKE DILEME

Sve navedeno otvara etičke dileme koje se postavljaju pred međunarodnu zajednicu. Pitanje sveobuhvatnog plana prihvata izbeglica i dalje nije rešeno, kako na globalnom nivou, tako ni na regionalnom, što se najbolje vidi na primeru EU. Pojedine države snose nesrazmerno veliki teret, kako prema veličini teritorije i stanovništva (Jordan, Liban), tako i prema ekonomskoj moći (Pakistan i pome-nute države). Pojedine države članice EU,

Statistika

Prema podacima UNHCR-a, u 2020. godini u svetu se nalazilo ukupno 82,4 miliona prisilno raseljenih ljudi. Od tog broja, 26,4 miliona izbeglica, 20,7 miliona izbeglica pod mandatom UNHCR-a, 5,7 miliona palestinskih izbeglica, 48 miliona interno raseljenih lica, 4,1 milion tražilaca azila i 3,9 miliona venecuelanskih izbeglica.

Imajući u vidu situaciju u Avganistanu, ali i na drugim kriznim žarištima širom sveta, može se očekivati da će broj prisilno raseljenih lica u ovoj godini biti i znatno veći, posebno ako se ima u vidu veoma sporo rešavanje statusa lica koja su se već našla u prisilnom rasejanju.

usled geografskog položaja, ali i direktno EU o azilu, trpe najveći teret (Grčka, Italija, Španija). Prve zemlje u susedstvu Avganistana nalaze se u najvećem riziku od priliva velikog broja izbeglica, što nije bila nepoznata činjenica kada se pravio plan povlačenja međunarodnih snaga iz Avganistana.

Podizanje žičanih ograda i zidova na granicama evropskih država postao je nezaustavljiv trend. Tako se u poslednjim incidentima i na istočnim granicama EU (granice između Poljske i Litvanije prema Belorusiji) planira podizanje ograda. Ranijih godina, Mađarska je već podigla kilometarski dugačku ogradu na granici sa Srbijom. Ova slika je zapravo mozaik, koji se deo po deo polako sklapa, a gledano iz daljine, dobija obrise ponovnog stvaranja država-nacija, sa čvrstim i jasnim razgraničenjem među državama i ljudima. Ovaj korak unazad jeste posledica neravnornog tereta kojem su izložene pojedine države koje su prve na udaru izbegličkog talasa, ali i one koje su okružene državama članicama EU, a same nisu članice evropskog društva.

Daleko veći rizici postavljaju se pred avganistanske izbeglice od onih koji se stavljaju pred države tranzita i prijema – od toga da im nije obezbeđen adekvatan prihvata, do toga da su u društvima država prijema često nepoželjna kategorija ljudi, kojima se prava daju na kašičicu i najčešće su prepušteni samima sebi. Uz to, brojni su rizici kojima su izložene izbeglice, poput onih da su izvrgnuti volji krijumčara i trgovaca ljudima, a za vreme tranzitiranja često nemaju ni krov nad glavom, ni dovoljno hrane i vode. Ako se na sve to doda i pandemija virusa korona i svi rizici koji idu uz nju, i za običnog turistu bilo bi mnogo, a kamoli za ljude koji su u zbegu u potrazi za sigurnim utočištem. A to, svakako, jesu izbeglice iz Avganistana.

BOJAN STOJANOVIĆ

KOLIKO KOŠTA RAT?

Prema upravo objavljenim rezultatima projekta "Troškovi rata" Univerziteta Braun, troškovi i buduće obaveze američkih ratova posle 11. septembra iznose oko osam biliona dolara. Koliki je bio ceh prethodnih ratova

Koliko košta rat? Petar Đurić, koji ovo pitanje postavlja u naslovu jednog od poglavlja svoje knjige *Rekvijem za Kraljevinu*, odgovara da je, naravno, tako nešto teško izračunati, jer bi "osim efektivnog utroška za čisto vojne stvari i cene uništenih materijalnih dobara" trebalo izračunati poginule, obojane, zarobljene, umrle od bolesti i gladi, dakle sve one elemente koji su neizmerljivi. Pa ipak, posle svakog rata podvuče se crta i ispod nje se napiše neki broj.

Na primer, Ministarstvo finansija SAD je na kraju fiskalne 1920. godine objavilo da je državu Prvi svetski rat koštao 27 biliona dolara. Kako bi bilo jasnije, Đurić napominje da je američki bilion evropska milijarda, kao i da je prema ondašnjoj vrednosti dolara utrošeni novac na rat bio velika suma. Međutim, nakon malo savetnijeg računanja, 1936. godine taj trošak je povećan na 45 milijardi, a posle dve godine dodata mu je još jedna milijarda dolara.

Nakon Drugog svetskog rata, navodi Đurić, stručnjaci za globalne ratne proračune u SAD su predložili da je utrošeno nešto više od 300 milijardi dolara, ali je kasnije u jednom govoru predsednik Henri Truman rekao – 350 milijardi. Britanci su

izračunali da su na rat potrošili 20 milijardi funti, a Nemci su izračunali da je to 420 milijardi maraka. Izlišno je upustiti se u ove procene i nabrajati kako su formirane, i Đurić to i ne radi. Međutim, on navodi neke detalje – kao što to čini od korica do korica *Rekvijema za Kraljevinu* i zbog čega je ova knjiga interesantna i za istoričare isto koliko i za one koji to nisu – one koji su, iako vrlo važni, zbog raznoraznih interesa retko kome poznati. Na primer, pomoć poslata partizanskom pokre-

tu naplaćena je iz zlatnih rezervi koje je Jugoslavija deponovala pred sam rat prvo u Velikoj Britaniji pa u SAD. Nije poznato da li je tu uračunat i materijal koji su Amerikanci slali pokretu generala Mihailovića, niti da li je London tražio od Jugoslavije da plati za pomoć koju su njegovi avioni bacali iz vazduha. Nema podataka o pomoći koju su Britanci davali partizanskom pokretu.

Ali zna se da su Mihailovićeve jedinice primile oko sedam i po miliona dolara, oko 100 hiljada funti sterlinga (deo toga u zlatnicima i zlatnim polugama), oko 50 miliona italijanskih lira, oko 17 miliona bugarskih leva, milion rumunskih leja i oko 14 miliona srpskih dinara. Po-
menute informacije, kao uostalom i sve druge u knjizi, Đurić bogati dokumentima

i pričama iz života, što je za nas nestručne glavni razlog zašto je čitamo. Ovom prilikom, na primer, podseća da su nakon oslobođenja, vlade zapadnih sila, podrazumeva se u skladu sa svojim politikama, počele da umanjuju doprinos svojih istočnih saveznika protiv sila Osovine, pa tako i Jugoslavije. "Srbi se ne mogu pozivati na 27. mart 1941. godine jer smo mi tu revoluciju kupili!", rekao je Vilijam Donovan, američki pukovnik koji je tih godina u Jugoslaviji udarao temelje Centralnoj

istražnoj agenciji, jedan od prvih koji je javno istakao stav svoje vlade o doprinosu saveznika. Slično je rekao, podsećajući Đurić, i britanski istoričar Siton-Vatson: Britanija je "za ulazak Jugoslavije u rat platila pola miliona funti, pa mi Srbima ne dugujemo ništa". A Hju Dalton, šef SOE (Special Operations Executive) u Beogradu, u izveštaju Čerčilu je napisao: "Otkad sam preuzeo SOE u Jugoslaviji, potrošili smo najmanje 100.000 funti na finansiranje Zemljoradničke stranke i ostale vidove podmićivanja." Zna se da je među tim ostalim bio i list "Pravda" sa 150.000 dinara mesečno, a da su, na primer, Samostalna demokratska stranka Svetozara Pribićevića, Udruženje starih ratnika, Seljačka stranka Dragoljuba Jovanovića, Srpski kulturni klub, general Bora Mirković i Dušan Simović, nekoliko oficira, ađutanata, pisara, policajaca, carinika i razni mali listovi dobijali neutvrđene iznose redovno ili povremeno.

Mala su to bila sredstva za veliki učinak, za formiranje političkog stava hiljada pojedinaca, pogotovo u vreme nevelike moći medija, zaključuje Đurić, uz pretpostavku da je u vreme kad je neprijatelj bio pred vratima pa nije bilo vremena za mudrije trošenje, tim novcem mogao samo da se podmiti neki službenik i da se kupi bunda za poneku gospođu.

Odeljak o ceni rata u knjizi *Rekvijem za Kraljevinu* je detalj u pričama o ulozi folksdojčera u rušenju Kraljevine Jugoslavije, o špijunskim centrima u Beogradu, i o Paktu – državnom udaru, koji su osnova Đurićeve studije. Petar Đurić je začetnik dokumentarnog programa na Jugoslovenskoj radio-televiziji i publicista. Kako je objasnio u uvodnim napomenama, *Rekvijem za Kraljevinu* se delom nastavlja na iskaze Branimira Altgajera, jednog od vođa nemačke nacionalne manjine u Kraljevini Jugoslaviji (ti iskazi su, zahvaljujući Đuriću, takođe objavljeni) i umnogome ih pobija, što je posebna dimenzija njegove studije, koja je sasvim sigurno interesantna stručnjacima. *Rekvijem za Kraljevinu* je objavila Izdavačka knjižara Jugoistok. ¶

SONJA ĆIRIĆ

Ako se Jerko

O palatama slavnih bokeljskih pomoraca i trgovaca koje su kupili tajkuni i rođaci političara, o tome zašto Škaljari nisu poznati po brojnim crkvama i kako je Italijan na vrhu Lovćena zaprosio mladu Cetinjanku

Boke kotorska, prelepa i čudesna. Zastajem pored prelepe napuštene vile u Dobroti, nailazi momak iz komšiluka. "Izvini, jesi ti odavde?", pitam ga. "Nisam, no pitaj šta te zanima!" Interesujem se zašto je takva palata pusta. "Jeste čuli za Mila Đukanovića?" Smeh. "A je l' znate da on ima brata Aca?" Opet smeh. "Priča se da je to njegovo, bio nekad hotel, neko makedonsko odmaralište... Navodno, biće tu veliki hotelski kompleks. Kupio je ceo plac od magistrale do mora!"

DOBROTA

U svojoj palati je konte Josif (Jozo) Ivanović 1833. godine ugostio 20-godišnjeg vladara tada susedne Crne Gore Petra Drugog Petrovića Njegoša, sa pratnjom od 30 osoba, pre njegovog putovanja jedrenjakom za Petrograd. Nakon te posete Njegoš je napisao čuvenu pesmu *Srbin Srbima na časti zahvaljuje*. U vreme SFRJ deo sadašnjeg vlasništva Aca Đukanovića (vila i plac od 2246 metara kvadratnih) pripadao je Ferijalnom savezu Skoplja, koji ga je 1992. prodao beogradskoj farmaceutskoj kompaniji Medifarm, a ova AD Galenici Beograd. Aco Đukanović je parcelu i kuću kupio od ofšor kompanije Coast products ltd 2007. za 2.793.000 evra.

U Dobroti nailazim na još nekoliko napuštenih crkava, palata i kuća na sjajnim lokacijama... Vozim dalje, u prelepoj Crkvi Sv. Eustahije, u kojoj je nekad službovao don Branko Sbutega, neverovatna mešavina baroka i savremene umetnosti. Prethodne večeri u Kotoru smo na jednom od malih trgova u starom gradskom jezgri naleteli na koncert klasične muzike. "Don Brankovi dani muzike" posvećeni don Branku Sbutegi, legendarnom župniku iz Dobrote. Rođen je u verski mešovitoj porodici, od oca katolika i majke pravoslavke. Osnovnu školu i gimnaziju je završio u rodnom gradu. Para-

lelno sa gimnazijom završio je i muzičku školu (svirao je violončelo, klavir i orgulje). Studirao je medicinu u Beogradu a teologiju u Zagrebu, Beču i Rimu. Za sveštenika je zaređen 1979. u Crkvi Gospe od Škrpjela nadomak Perasta. Župnik crkve u Dobroti je postao 1982, umro je 2006. a sahranjen je u porti crkve u kojoj je službovao pune 24 godine.

Hotel Blue Kotor Bay u kojem smo smešteni ima bicikle za iznajmljivanje, pa sam mogao na svoj omiljeni način da istražim lepote Boke kotorske. Pre nastavka reportaže, evo nekoliko korisnih saveta i poređenja sa vožnjom bajsom po Istri i Vojvodini. U delu koji sam obišao (44 km), gotovo da uopšte nema biciklističkih staza, sem jednog malog dela u Dobroti. Vožnja je prijatna uskim putem od Lepetana do Kotora, nešto manje ugodna od Kotora preko Dobrote i Perasta do dela gde se između Lipika i Morinja uključuje magistralni put iz Nikšića. Tu počinje pravi pakao od saobraćaja, čak i oko podneva kada obično nema velikih gužvi. Potrebno je obratiti pažnju na vozila koja vuku neobeležene prikolice jer kada vas takvo vozilo obiđe, pomerate se malo ulevo računajući da je vozilo prošlo, kad ono iza sebe ima "nastavak" i to može da bude opasno.

Kao i u Vojvodini i Istri, u gradovima i selima multikulturalnost – Crnogorci, Srbi, Hrvati, pravoslavne i katoličke crkve, spomenici palim partizanima... Smeća ima više nego u Istri, ali ipak manje nego u Vojvodini. Put je uglavnom svuda ravan osim na nekoliko kratkih deonica sa podnošljivim usponima. U svakom slučaju, uz oprez zbog saobraćaja – uživajte!

PRČANJ

Na početku vožnje, u Prčnju, nailazim na Crkvu Rođenja Blažene Djevice Marije, ili Male Gospe, u narodu nazvana Bogorodičin hram, sa impresivnim stepeni-

vrati...

ZNAMENITOSTI BOKE: Palata Tre sorelle...

Fotografije: Robert Čoban

štem. Jedna je od najljepših crkava koje sam video, liči na portugalsku u Goi, u Indiji, u kojoj sam bio pre deset godina. Njena gradnja je počela 1789. a trajala je 124 godine, ako računamo i skalinadu ispred, a u njoj su dela venecijanskih slikara 17. veka: Pjaceta, Tjepolo, Balestra, Molinari, i jugoslovenskih: Kokolje, Meštrovića, Rosandića, Stojanovića, Milunovića i Lubarde. Stepenište i kipovi oko crkve prilično su dotrajali, pa se nadam da će uskoro biti dovedeni u propisno stanje.

U Prčnju se nalazi i pravoslavna Crkva Sv. Petra Cetinjskog, sagrađena 1976, a na samoj obali je i Crkva Sv. Nikole sa franjevačkim samostanom.

Među brojnim palatama slavnih trgovaca i pomoraca iz ovog mesta izdvaja se ona poznata po imenu "Tre sorelle" za koju se vezuje posebna legenda.

Legenda o *tre sorelle* (tri sestre) priča je o sestrama Fiomeni, Gracijani i Rini

koje su bile nadaleko poznate po svojoj lepoti, poštenju i čestitosti i koje su svu svoju ljubav dale jednom čoveku – mladom kapetanu Jerku Novanjaninu. Jerko, hercegnovski mornar nestalne prirode, nikako nije mogao da se odluči koja mu se najviše sviđa, pa je rešio da se otisne na dugu plovidbu s mišlju da će uzeti za ženu onu koja ga bude sačekala. Sestre su na svojim prozorima strpljivo čekale svaki brod, nadajući se da je upravo jedan od njih doveo i kapetana Jerka, jedinog čoveka kojem su poklonile ljubav. I, napravile su dogovor: da će kada jedna od njih umre, druge zazidati prozor, kako bi eto i Jerko, kad se bude vraćao, mogao da vidi da sestra čiji je prozor "zapatat" nije više živa. Da ga ne čeka više. Prošla je mladost, a one su čekale i čekale. Kada je najstarija sestra umrla, ostale su zazidale njen prozor, zatim je i druga sestra umrla, ne dočekavši svog morna-

ra. Kada je najmlađa Rina napustila ovaj svet, više nije bilo nikog ko bi mogao da zazida i njen prozor, pa je on ostao otvoren. Danas u brojnim turističkim turama palata "Tre sorelle", inače iz 15. veka, važi kao "must see" mesto. Tajkun Vojin Lazarević, njen najnoviji vlasnik, ne obazirući se na legendu otvorio je jedan od zazidanih prozora. Neki se meštani pitaju šta će da se desi ako se Jerko vrati i vidi Lazarevića na prozoru.

Pre desetak godina gledao sam u novosadskom Srpskom narodnom pozorišti *Tre sorelle* Stevana Koprivice u izvođenju Centra za kulturu Tivat. Inače, predstava po ovom njegovom tekstu jedan je od zaštitnih znakova beogradskog Zvezdara teatra. Od premijere 2004. godine igrana je sedam godina 125 puta, a trenutno je, nakon obnove početkom prošle godine, opet na repertoaru. Predstavu je režirao Milan Karadžić, a u obe verzije tri sestre

igraju Nataša Ninković, Sloboda Mićalović i Ana Franić.

MUO, ŠKALJARI

Nakon Prčnja evo me u mestu neobičnog imena – Muo. Naziv je dobilo po hiperštokaviziranom obliku reči “mul” – mol, pristan. Slikovito mestašće nekad je bilo poznato po ribarskim drušinama. Posebno se isticalo po mirnoj čudi svojih meštana za koje se govorilo da 300 godina nisu išli na sud niti se sukobljavali sa zakonom. Zanimljivo je da se graniči sa naseljem Škaljari. Krajem 19. veka bilo je to mestašće u kojem su živeli siromašni ribari i barkarioli (taksisti veslači), stešnjeno između Kotora i Prčnja, a onda je 1907. otvorena fabrika za konzerviranje ribe koja je zaposlila i muškarce i žene iz Mula. U mestu se nalazi prelepi hotel Belveder sagrađen odmah pored mora još 1913. godine.

Crkva Gospe od Snijega, Kristova crkva, Crkva Sv. Dujma, Crkva Sv. Mihovila, Crkva Pokrova Presvete Bogorodice... Zna li gde se ovi hramovi nalaze? U Škaljarima, u naselju koje je proteklih desetak godina postalo predgrađe Kotora, ali se “proslavilo” i po nekim drugim, manje “svetačkim” temama, o kojima nećemo ovog puta.

PERAST

Na ulasku u Perast automobili i autobusi – stop, biciklisti i pešaci – napred! Pravi način kako se čuva staro jezgro, nažalost gotovo opustelog grada koji je nekada imao 2000 stanovnika a danas jedva 500. Već 1336. imao je brodogradilište koje je radilo do 1813, a u 17. i 18. veku svetskim morima plovi stotinak peraških lađa. U njemu je bila jedna od najpoznatijih pomorskih škola, pa je Petar Veliki, na preporuku Venecije, slao u Perast sinove poznatih plemićkih porodica da se obučavaju kod poznatog matematičara i moreplovca Marka Martinovića. Podaci govore da je na njegovom brodu u jednom trenutku plovilo 17 ruskih kneževa.

U centru grada nalazi se Pjaca, trg kojim dominira Crkva Sv. Nikole sa impresivnim zvonikom visokim 55 metara. Penjanje na zvonik će vas koštati jedan evro, ali pogled sa njegovog vrha vreden je svake kapi prolivenog znoja uz strme kamene stepenice. Osim Crkve Sv. Nikole, Perast ima još 17 crkava. Veoma je intere-

Bogorodičina crkva u Prčnju

santna Crkva Sv. Ane koja se nalazi visoko iznad grada, a freskama ju je ukrasio Tripo Kokolja. Pravoslavna crkva u Perastu posvećena je Rođenju Presvete Bogorodice. Za njenu izgradnju i ukrašavanje, kao i za podizanje srpske škole, zaslužan je Đ. Đuranović, građanin peraški.

Prelepe peraške palate, iako danas velikim delom zapuštene i obrasle bršljanom, ipak svedoče o zlatnom dobu ovog grada: Palata “Šestokrilović”, Palata “Lučić-Kolović-Matikola”, Palata “Bujović”, Palata “Bronza”, Palata “Balović” (nova), Palata “Vukasović-Kolović”, Palata “Brajković-Martinović”, Palata “Smekija”, Palata “Visković”, Palata “Mazarović”, Palata “Mrsha”, Palata “Martinović”, Palata “Križević”, Palata “Čorko”, Mala palata “Zmajević”, Palata “Chismae-Štukanović”, Kuća Burovića, Kuća Đurišića sa kulom Mazarovića, Tvrdava Svetog Križa...

Preko puta Perasta, blizu obale, nalaze se dva ostrva koja predstavljaju posebnu atrakciju ovoga grada. Sveti Đorđe je prirodno ostrvo. Na njemu se nalazi benediktinski manastir iz 12. veka, kao i lokalno groblje Perasta. Gospa od Škrpjela je veštačko ostrvo nastalo nabacivanjem kamena na podvodna hrid. Do današnjih dana sačuvan je običaj ritualnog bacanja kamena oko otoka – Fašinada. Ova manifestacija održava se svakog 22. jula, kao spomen na dan kada je 1452. godine na hridi, škrpjelu, pronađena ikona Bogorodice sa malim Hristom, što je Peraštanima bio Božiji znak i povod za izgradnju crkve. U smiraj dana povorka okićenih barki napunjenih kamenjem kreće prema Gospi. Kao vrhunac svečanosti, u more oko ostrva baca se donešeno kamenje i barke se vraćaju natrag. U manifestaciji tradicionalno učestvuju

Mauzolej na Lovčenu

Crkva u Stolivu

Palata Ivanović

samo muškarci. Crkva je podignuta 1630. a osmougaona kapela dodata je četrdeset godina kasnije. Unutrašnjost crkve oslikao je najveći ovdašnji barokni slikar Tripo Kokolja (1661–1713), rodom Peraštanin. Freske se nalaze na tavanici i gornjim delovima bočnih zidova i prikazuju scene iz života Isusa Hrista, Bogorodice i Proroka. Ispod oslikanih delova nalazi se oko 2000 srebrnih zavetnih pločica koje prikazuju detalje pomorskih pobjeda, bilo nad piratima ili u oluji. Pomorci su ih donosili u znak zahvalnosti Gospi za sačuvane živote u tim okršajima.

Ulazim u Muzej grada Perasta, cena ulaznice osam evra, natprosečno visoka za ovdašnje prilike, vidi se da "gađaju" strane turiste. Na ulazu piše da je 2006. rekonstruisan sredstvima koje su dale SAD. Muzejska postavka je velika, nalazi se u dve zgrade na tri nivoa, i prilično

je konzervativna, bez bilo kakvih muzeoloških inovacija. Privlači mi pažnju deo posvećen konteu Luidiju Paulu Mariju Viskoviću (1828–1891), znamenitom pomorskom kapetanu, konzulu i rodoljubu. Članovi plemićke porodice Visković bili su istaknuti pomorci, trgovci, vojskovođe i diplomate, a sam Luidi Paolo približio je Perast evropskim društvenim tokovima. Reč je o izuzetnoj ličnosti, kapetanu, konzulu, Peraštaninu posvećenom svom kraju, njegovoj prošlosti i običajima te zaštititi kulturnog nasleđa. Odlikovan je brojnim visokim odlikovanjima od strane Austro-Ugarske, Rusije, Italije, Vatikana, Dve Sicilije, Saksonije, Pruske i Osmanskog carstva. U konzularnoj službi napredovao je do zvanja generalnog konzula Austro-Ugarske u Osmanskom carstvu u Solunu. Zanimljiv detalj: projekat koji je rezultirao izložbom posvećenom Luidiju

Viskoviću finansijski je podržao hotel i restoran "Conte" iz Perasta što nije preterano čest slučaj sinergije kulturne baštine i HoReCa industrije.

RISAN

Napuštam Perast i vrlo brzo stižem u Risan. Ovaj je grad potpao pod vlast Venecije 1684. godine i bio je pod njom sve do propasti Mletačke republike 1797.

Ruski plemić i rodonačelnik dinastije Tolstoj, Petar Andrejevič Tolstoj, prolazio je kroz Risan 1698. godine. On beleži da u selu žive Srbi "grčke vere", da su im kuće od kamena, da imaju dosta hrane, da su gostoljubivi prema Rusima kao i da su po svim aspektima slični Kozacima sa Dona. Risan je bio pod vlašću Austrije, Rusije i Francuske. Rišnjani su se isticali u borbama protiv Turaka. Za vreme Nevesinjskog ustanka 1875. Risan je bio sklonište iseljenih hercegovačkih porodica i veza između ustanika i mora. Lazar Tomanović je u svojim putopisima hvalio Rišnjane kao velike Srbe, ali je negodovao zbog njihovog odnosa prema ženama kao prema robinjama, što je tumačio kao ostatak turskih uticaja. Pisao je i da su imali lepu sabornu crkvu, pijacu su zvali Gabela (ital. *gabella* – carina), što dokazuje da je u vreme Mlečana tu bila carina. U 240 kuća živelo je 1500 stanovnika, svi pravoslavne vere.

Bilo je još puno toga da se vidi vozeći bicikl kroz Boku: Bajova kula kod Dražinog Vrta, ušće reke Ljute u more, crkve, palate, obeležja u sećanje na stradale u saobraćajnim nesrećama, farme ostriga, "Stari mlini", "Čatovića mlini" i, pred kraj, trajket Kamenare–Lepetane. Voze četiri broda, sve ide bez čekanja, besprekorno,

karta za bicikl i evro. Pred povratak u hotel, Crkva Sv. Marije iz 1774. u Stolivu. Za penjanje do Stoliva Gornjeg i crkava Sv. Ilije i Sv. Ane više nisam imao snage a i kasnio sam na ručak (smajli), pa će to da ostane za sledeći put...

LOVČEN

Za kraj našeg kratkog boravka u Boki odlučili smo se za izlet do Lovčena i Njeguša. Naši prijatelji Miljan i Tamara Mugoša došli su po nas četvoro sa dvojica kola, navigacija je pokazivala da smo za sat i petnaest minuta na ručku u hotelu "Ivanova korita". Međutim, ono što se na navigaciji nije videlo bile su vratolomne serpentine kakve sam viđao samo po Nepalu i Latinskoj Americi. Nenaviknuti na ovakve puteve ograđene zidovima preteklim iz vremena kada je Kotorom vladala Austrija, jedva preživimo. Ručak u "Ivanovim koritima" bio je odličan, ali je i brzo potrošen savladavanjem 461 stepenika do Njegoševog mauzoleja sagrađenog 1974. na vrhu Lovčena.

Na ulazu u Mauzolej, centralni deo građevine, dve su monumentalne figure Crnogorki od crnog granita, karijatide, predstavljaju majku i ćerku. Unutra, šest bočnih i centralna niša od bokeljskog i bračkog mermera. Svod je prekriven mozaikom od 200.000 pozlaćenih pločica. Sedeća figura Njegoša, sa otvorenom knjigom, delo je Ivana Meštrovića. Mermerni sarkofag vladike Rada je jednostavan, sa isklesanim krstom i državnim grbom, simbolima duhovne i svetovne vlasti. Cena ulaznice za odrasle je pet evra, a u podnožju se nalaze i veoma lepo sređen restoran i suvenirnica.

Iza Mauzoleja nalazi se kružni vikovak do kojeg se stiže uskom, neobezbeđenom stazom. Pored Miljana i mene, tu je i jedan par, učinilo mi se da su stranci. U jednom trenutku vrisak i plač. Mladić, Italijan, na vrhu Lovčena izvadio je prsten i zaprosio svoju devojku Cetinjanku. Rekla je "da", mi smo prvi čestitali i fotografisali ih.

"Ovo je bio lakši deo posla!", prokomentarisao je Miljan, čiji su roditelji sa Cetinja. "Sad treba otići njenom ocu i sve to saopštiti!"

ROBERT ČOBAN

Trijumf Zveri

Uzimajući u obzir koliko je puta Primož Roglič pao ove godine – a padao je i na Tur de Fransu i na klasiku Pariz–Nica – počeo je da se pronosi glas kako Rogliča može da zaustavi samo on sam: padovima

Zaradio je Slovenac Primož Roglič nekoliko nadimaka, Zver, Predator, Mašina, Terminator, i svi ti nadimci važe u isto vreme: čovek, na-prosto, kida. Ako mu se ukaže prilika da pobedi u etapi, ništa ga neće sprečiti da to uradi, čak ni neki bolji biciklistički običaji, recimo onaj da prvoplasirani ne mora da oduzme pobjedu u etapi slabije plasiranom biciklisti koji je hrabro vozio. Čovek, međutim, jednostavno voli da pobeđuje. U poslednjoj etapi ovogodišnje Vuelte koja se vozila na hronometar – biciklista, naime, pokušava etapu dugu nekoliko desetina kilometara da proveze najbrže što može, bori se, dakle, protiv vremena – u poslednjih 100 metara stigao je i prestigao drugoplasiranog Španca Enrikea Masa. Samo da podsetimo: u trci na hronometar biciklisti polaze na svaka dva minuta, dakle Mas je krenuo dva minuta pre Rogliča, a na kraju ga je Zver prestigla u poslednjih 100 metara i time zapečatila svoju treću Vueltu zaredom.

Vuelta d'Espanja (Krug oko Španije), uz Tur de Frans i Ćiro d'Italija, najveća je biciklistička trka na svetu. Ona je nešto poput grend slema u tenisu, vozi se 21 dan, duga je oko 3500 kilometara i užasno je naporna. S tri pobjede zaredom, Primož Roglič se svrstao među najveće bicikliste što ih ovaj sport ima, a u novijoj biciklističkoj istoriji samo je još Englezu Krisu Frumu pošlo za nogama da tri puta uzastopce osvoji jednu veliku trku (Tur de Frans). Danas je Primož Roglič, uz još jednog Slovenca, Tadeja Pogačara, nesumnjivo najbolji biciklista na svetu. Roglič je u Španiji potpuno dominirao i, na kraju, pobedio s četiri i po minuta prednosti ispred drugoplasiranog, što je ogromna razlika.

Na prošlogodišnju Vueltu Roglič je došao posle Tur de Fransa, najteže trke

na svetu koja se održava samo mesec dana ranije i na kojoj je upravo u poslednjoj, epskoj etapi, izgubio od zemljaka Tadeja Pogačara. Tri velike trke voze se u svega dva meseca i nemoguće je učestvovati na sve tri, a već i na dve jedva je izvodljivo. Roglič je, dakle, još neopopravljen posle Tura došao na Vueltu, borio se kao lav i u svojevrsnoj gigantomahiji pobedio sa 14 sekundi prednosti ispred Venecuelanca Rikarda Karapaza.

I ove godine Roglič je učestvovao na Tur de Fransu, ali već u trećoj etapi pao je toliko teško da je ostao, otprilike, bez polovine kože na telu, pa je uskoro morao da odustane, a Tur je, drugi put zaredom, osvojio, naravno, Tadej Pogačar (videti "Vreme" br. 1594). Taj pad, međutim, omogućio je Rogliču da se dobro pripremi za Španiju. U međuvremenu je na Olimpijadi nadmoćno osvojio trku na hronometar i, odmoran i željan pobjede, zbrisao svoje protivnike među kojima su, uz Enrikea Masa, bili Australijanac Džek Hejg, potom pobednik ovogodišnjeg Ćira i Tur de Fransa 2019. godine Kolumbijac Egan Bernal (koji se, istini za volju, nije sasvim oporavio od kovid-a), drugi Kolumbijac Migel Anhel Lopez, Englez Adam Jejts, izvanredni Danac Magnus Kort Nilsen, Francuz Gijom Marten. Dakle, krem svetskog biciklizma sa svojim sjajnim timovima, kao i veliki Španac, 41-godišnji Alesandro Valverde, ili legendarni Italijan Fabio Aru, koji se upravo na Vuelti oprostio od biciklizma.

Uprkos Rogličevoj dominaciji, ova Vuelta je, na mnogo načina, bila neponovljivo uzbudljiva.

PAD VALVERDEA

Već u prvoj etapi u vožnji na hronometar Roglič uzima crvenu majicu – za one koji ne prate biciklizam po-

ŠAMPION I NJEGOV TIM: Primož Roglič i Jumbo Visma

Fotografije: AP Photo / Luis Vieira

mno: na Tur de Fransu vodeći u generalnom plasmanu nosi žutu majicu, na Điro d'Italija ta majica je roze, dok je u Španiji crvena – ali narednih dana, u ravnim etapama, tu majicu gubi. Etape bez značajnih uspona koriste timovi s jakim sprinterima: ekipa dovede sprintera do poslednjih nekoliko stotina metara, a onda se najbolji sprinteri nadmeću među sobom. Ove godine nadmoćan je bio Namac Fabio Jakobsen, koji se u prvih nekoliko etapa nadmetao sa Belgijancem Jasperom Filipsonom, ali Filipson uskoro odustaje i Jakobsen Vuelta završava u zelenoj majici kao najbolji sprinter.

U četvrtoj etapi Francuz Roman Barde i Španac Mikel Nieve, koji su među favoritima, doživljavaju težak pad 11 kilometara ispred cilja, nastavljaju da voze, ali gube šansu za generalni plasman. U šestoj etapi u kojoj Magnus Kort Nilsen beži ispred svih, na usponu Alto de la Montaña de Kujera, Roglič prvi put posle prve etape demonstrira silu: na strašnom nagibu (više od 20 stepeni) "skače" i ostavlja svoje najveće konkurente iza sebe (u odnosu na Rogliča ostali izgledaju kao da su se zakucali u zid), stiže Nilsena i u cilj ulazi

kao drugoplasirani, ali ponovo izbija na prvo mesto u generalnom plasmanu.

Sedmu etapu dobija mladi Australijanac Majkl Storer, koji će u narednim etapama da se nametne svojom hrabrošću i borbenošću: svako malo izbija na čelo trke i vozi sam. (Ponovo za one koji slabije prate biciklizam: onaj koji pokušava da "pobegne" glavnoj grupi suočava se s otporom vazduha koji bicikliste iscrpljuje neuporedivo više nego kada voze u grupi, odnosno u zavetrini. Kada biciklista vozi u zavetrini iza nekog drugog, troši i 30 odsto manje snage od onoga koji "probija" vazduh.) Sedmu etapu, međutim, obeležio je težak pad velikog Aleandra Valverdea: on je na spustu, 43 kilometra pre cilja, preleteo zaštitnu ogradu i završio na dnu urvine, s prelomima. Iako je uspeo sam da se usigne do puta, već prvi lekarski pregled utvrdio je prelom desnog ramena.

Deveta etapa je uzbudljiva, sjajni Italijan Damjano Karuzo beži ispred glavne grupe, da bi, na jakom usponu, Roglič i Mas krenuli u poturu za njim. Bilo je fascinantno gledati kako, jedan po jedan, otpadaju sjajni biciklisti Jeits, Lopez, Bernal, Hejg (o ostalima i da ne govorimo), a u poslednjih nekoliko deseti-

na metara Roglič ostavlja Masa iza sebe i na cilj stiže drugi. Desetu etapu ponovo dobija Majkl Storer, a onda 11. etapa i žestok okršaj Rogliča, Masa i Lopeza. Fantastični Magnus Kort Nilsen već je bio viđen kao pobednik etape, ali puno snage je istrošio vozeći sam ispred grupe. Na 1800 metara pre cilja Valdepenjas de Haen biciklisti udaraju o zid pod uglom od čak 26 stepeni. Iz grupe se izdvajaju Roglič, Mas i Lopez i kreću u poturu za Nilsenom, stižu ga u poslednjih 300 metara i prolaze kraj njega kao da ovaj stoji (dok oni "jure" 15 kilometara na čas). Onda Roglič i Mas pojačavaju, Lopez to ne može da prati, da bi se dvojica vodećih, dok izvan sedišta sprintaju (ne sede na sedištu nego pedaliraju dok im je zadnjica u vazduhu), u poslednjih pedesetak metara sudarila. Ipak, ostaju na biciklima, Roglič s dve sekunde prednosti prolazi kroz cilj ispred Masa, da bi se, odmah posle toga, jedan drugome izvinili za slučajni sudar.

PAD ROGLIČA

Dvanaestu etapu, najzad, osvaja čvrsti Kort Nilsen, koji jednako dobro sprinta, ide po brdima i nizbrdo, ali etapu je obeležio Rogličev pad na nizbrdici.

Vrlo rano, na oštrom usponu na nekih 14 kilometara pre cilja, Roglič krajnje neočekivano napada sam i u svom razaračkom stilu za tili čas pravi veliku razliku u odnosu na pratioce, s finom prednošću stiže na vrh uspona i hrabro vozi na spustu. Ali, u jednoj krivini, u koju očigledno ulazi isuviše brzo, zadnji točak mu proklizava, Roglič pada na bok i nekih desetak metara kliza po asfaltu, da bi se zaustavio tik ispred zaštitne ograde. Sve to deluje vrlo neprijatno, ali

na trećem mestu. U 16. etapi gadan pad doživljavaju drugoplasirani Enrike Mas i jedan od favorita, Gijom Marten, obojica se vraćaju u trku, a Mas čak uspeva da se održi na čelu.

NAPASTI ROGLIČA

A onda fantastična 17. etapa, koja se završava na legendarnom usponu kod jezera Kovadonga. Četrdeset kilometara pre cilja Roglič i Bernal napadaju na oštrom usponu i prave vrlo pri-

strašnog uspona došli iscrpljeni. Grupa im se sve više približava, Bernalovo lice grči se u bolu, a Roglič pronalazi svoj tempo i, ne podižući se iz sedla, snažno gazi po pedalama i odlazi od Bernala. Glavna grupa na kraju stiže i prestiže Bernala, ali ne i Rogliča. Sjajni Amerikanac Sep Kus završava na drugom mestu, a Lopez na trećem.

Osamnaesta etapa s ciljem na Vrhru Gamoniteiro (Alto del Gamoniteiro), jedna je od dve najteže. Biciklizam je timski sport i pojedinac, čak i ako se zove Primož Roglič, nema nikakve šanse bez tima, a naročito bez dobrog tima. Zbog toga, kada se napada čovek, recimo onaj koji ima najbolje vreme u generalnom plasmanu, napada se čitav njegov tim. U 18. etapi, "kraljevskoj", tim Movistar odlučuje da napadne Rogliča tako što će da napadne čitav tim Jumbo Visme. I kako se to radi, kako se napada? Čitav tim ili nekoliko ljudi izađe na čelo trke i nametne toliko jak tempo da se grupa raspada, a pojedinci i timovi koji ne mogu da prate tempo počinju da otpadaju. Problem je, međutim, što je Rogličev tim Jumbo Visma jak kao zemlja sa, recimo, Sepom Kusom i Holanđaninom Stivenom Krisvikom (a ni ostala petorica nisu mnogo slabija), i svi oni voze za Rogliča.

Movistar je, dakle, snažnim tempom uspeo da slomi grupu, ali ne i Rogliča, koji završava kao drugi iza sjajnog Lopeza, ali povećava svoju prednost u generalnom plasmanu. Devnaesta etapa s ciljem na Monforte de Lemosu još je gora od osamnaeste, a osvaja je ponovo izvanredni Magnus Nilsen. U dvadesetoj, ravničarskoj etapi događa se nešto za šta još uvek nema objašnjenja: do tada trećeplasirani u generalnom plasmanu Mikel Anhel Lopez odustaje, a u neverovatno zanimljivoj jurnjavi na kraju etape, kada je karavan ušao u valovit brdski predeo, potpuno neočekivano pobeđuje Francuz Kleman Šampusen ispred Rogliča i Adama Jejtsa. U poslednjoj, 21. etapi na hronometar ubedljivo pobeđuje Roglič i osvaja prvo mesto, s četiri i po minuta ispred Enrike Masa i sedam i po minuta ispred Džeka Hejga.

Šta reći. Roglič kida.

IVAN MILENKOVIĆ

SANTJAGO, ŠPANIJA: Australijanac Džek Hejg na putu

odmah potom, po načinu na koji ustaje, sprema bicikl i kreće dalje, vidi se da pad nije ostavio ozbiljne posledice. Na cilju Roglič će reći da to nije bilo ništa, da je sve to bilo zabavno ("zar ne?") i da bez rizika nema slave. Tačno. Ipak, uzimajući u obzir koliko je puta Roglič pao ovde godine – a padao je i na Tur de Fransu i na klasiku Pariz–Nica – počeo je da se pronosi glas kako Rogliča može da zaustavi samo on sam: padovima.

U 14. etapi, koju fantastičnom vožnjom osvaja Roman Barde, Australijanac Džek Vajn doživljava strašan pad tako što, pri velikoj brzini, dok mu iz timskog automobila treneri dodaju vodu ili hranu, gubi ravnotežu i pada. Prva reakcija bila je da li će Vajn uopšte nastaviti trku, a on ne samo da je ponovo zajahao bicikl nego je, na kraju, uspeo da "osvoji podijum", to jest da bude

stojnu prednost u odnosu na grupu, te nastavljaju da voze sami na čelu, čime ponavljaju slavnu bitku između Alberta Kontadora i Alehandra Valverdea iz 2014. godine. No, ako dvojac može da napravi prednost na usponu i ako na spustu može da održi razliku u odnosu na glavnu grupu, na ravnom drumu to je gotovo nemoguće, sve i da se biciklisti zovu Roglič i Bernal. Osim, dabome, ako, kako se to kaže, ne rade zajedno, što znači da se smenjuju, najpre jedan probija vazduh a drugi skuplja snagu u zave-trini, pa posle nekog vremena zamene mesta. Uz to, obojica su fantastični hronometraši (Roglič je i olimpijski pobednik), što u ovakvim situacijama pomaže.

Trebalo je videti kako dvojica ljutih neprijatelja sarađuju, kako Roglič od napora, doslovno, balavi (ali nema vremena da se obriše), da bi do poslednjeg

Pažnja pod kontrolom

Na prvu loptu, mnogi roditelj bi pozavideo roditeljima u Kini gde je država najavila ograničenje igranja onlajn igara za mlađe od 18 godina na tri sata nedeljno. I to ne bilo koja tri sada i bilo kada. Ko hoće da se igra, to može da radi petkom, subotom i nedeljom (i praznikom) od osam do devet uveče, samo još nisu dopisali da prethodno treba da uradi domaće zadatke i pomogne oko kućnih poslova. Kompanije koje proizvode i plasiraju igrice opomenute su da svi maloletni igrači moraju biti registrovani pod pravim imenom i datumom rođenja. U suprotnom, slede drastične kazne u vidu još oštrije regulacije.

Ovo nije potpuna novost za Kinu, budući da je pre dve godine prvi put uvedena mera zabrane, ali na raskalašnih sat i po igranja dnevno. Gejming kompanije, među kojima je Tencent najveća, prilično mirno su primile ovu objavu, barem su takve bile javne reakcije. Većina je saopštila kako će poštovati propise, kao i da vrlo mali procenat prihoda imaju od maloletnih igrača, ispod tri odsto.

Kineske vlasti nisu previše prijateljski raspoložene prema video-igramama, da upotrebimo najblaži izraz. Nazivaju ih "duševnim opijumom", opasnim po mlade mozgove ako se na njega navuku u detinjstvu. S time će se složiti mnogi roditelji i izvan Kine.

Kao i svaka batina, i ova virtuelna ima dva kraja. Preterivanje nije dobro ni kada se uči matematika ili istorija, ili bavi sportom, pa kako da ne bude kada se igra na kompjuteru ili telefonu. Ali preterivanje uvek ukazuje na neki propust u vaspitavanju, što se teško leči državnim dekretima. Ako od države tražite pomoć jer sami ne možete nad detetom da uspostavite autoritet kojim bi odredili koliko vremena je prihvatljivo da se igra, onda ste na jedan korak od očajja, kada se pomoć traži i od vidovnjaka i nadrilekara, pa što ne bi i od vlasti.

Iako je gejming industrija, kada se gleda obrt novca, uveliko nadrasla muzičku i filmsku zajedno, od nje se i dalje zazire. Niko

neće kritikovati roditelje koji vode dete na časove klavira ili glume, ali bi se verovatno mnogima od nas obrve podigle kada bi nam neko saopštio da čerku ili sina vodi na trening Dote. Iako bismo voleli da nam je dete talentovano za programiranje i da bi moglo u životu lepo da zarađuje praveći upravo video-igre.

No, ovo je sve zanimljivo za neki roditeljski kružok, a mnogo više treba da nas uznemiri pitanje kako kineska država misli da sprovede kontrolu. Kako da znamo da se neki klinac nije prijavio na dedin nalog, kao što maloletnici umeju od starijih da traže da im kupe cigarete ili alkohol, uz izvesnu nadoknadu.

Jedno od ponuđenih rešenja je kamera na kompjuteru, odnosno laptopu. Ona bi morala da bude uključena neprestano tokom igranja i veštačka inteligencija prepoznava bi igrača. To nije ništa novo, niti neobično; još pre desetak godina u laboratoriji jedne globalne tehnološke kompanije video sam sistem koji predavaču javlja da li ga publika u sali prati. Kamera skenira lica, a kompjuter prepoznaje kome je sve opala koncentracija.

Već postoje i koriste se aplikacije koje pomoću kamere na kompjuteru nadgledaju one koji rade od kuće, ali se ne koriste masovno. U kombinaciji sa veštačkom inteligencijom, mogu da jave kome treba ne samo da li smo sedeli pred računarom, već i koliko smo bili usredsređeni na posao. Ili na onlajn predavanje, sastanak, konferenciju. Što znači da ćemo biti odgovorni i za prisustvo i za angažovanost, pa nam se to može predložiti ako iskažemo neko nezadovoljstvo.

Sad se postavlja pitanje da li bi to ipak bilo zgodno za onlajn školu, da nastavnici bolje kontrolišu đake na daljinu? Da li rade ono što im je zadato, da li prepisuju na kontrolnom? Kome se dopada ideja o ograničavanju igrice na tri sata nedeljno, dopašće mu se i to. U kakve ljude će izrasti oni koji su navikli da ih kamera kontroliše mislićemo jednog dana, kada to dođe na red, kao što smo im gurali tablet i telefon u ruke da se smire dok su bili baš mali.

PRODAJA I PRETPLATA

ŠTAMPANO IZDANJE

	kurirom [Beograd]	poštom [Srbija]	običnom poštom [Evropa]	avionom [ceo svet]
6 meseci / 26 brojeva	5800 RSD	5500 RSD	110 EUR	170 EUR
12 meseci / 52 broja	11.600 RSD	11.000 RSD	210 EUR	325 EUR

INTERNET IZDANJE

	iz Srbije uplatnicom	iz sveta karticom
1 broj sa PDF-om	—	2,00 EUR
1 mesec / 4 broja sa PDF-om	720 RSD	7,00 EUR
6 meseci / 26 brojeva bez PDF-a	3250 RSD	29,00 EUR
6 meseci / 26 brojeva sa PDF-om	4500 RSD	38,00 EUR
12 meseci / 52 broja bez PDF-a	5375 RSD	46,00 EUR
12 meseci / 52 broja sa PDF-om	7250 RSD	63,00 EUR

Opcija PDF podrazumeva i mogućnost preuzimanja fajla u obliku identičnog štampanom izdanju. **ZABRANJENO JE DA VIŠE LICA UPOTREBLJAVA ISTI NALOG.** PDF fajl se daje na ličnu upotrebu registrovanom pretplatniku, fizičkom licu, i **ZABRANJENO JE DISTRIBUIRATI CEO ILI DELOVE FAJLA** bez prethodne pisane saglasnosti NP Vreme doo, Beograd. U sve dinarske cene je uračunat PDV. U sve cene pretplate na štampana izdanja uračunata je poštarina.

Uplatu možete izvršiti lično u prostorijama redakcije, radnim danima od 9.30 do 14.30h.

Ako ne možete doći u redakciju, potvrdu o uplati zajedno sa svojim podacima pošaljite e-mailom na adresu prodaja@vreme.com, faksom na broj 011/3238-662 ili poštom na Vreme, Kosovska 17, Beograd, sa naznakom za šta je uplata izvršena. Za internet pretplatu obavezno navesti e-mail za kontakt. Vašu e-mail adresu ne ustupamo trećim licima. Dinarske uplate izvršite u korist NP VREME na račun broj **160-302538-91**.

Za dostavu u inostranstvu, uplata u zemlji se vrši uplatom odgovarajućeg iznosa na naš dinarski račun, u dinarskoj protivvrednosti prema srednjem kursu NBS na dan uplate. Iz inostranstva možete izvršiti uplate za sva naša izdanja pomoću kreditne kartice na internet adresi <http://www.vreme.com/pretplata> ili direktno na naš devizni račun (za detalje obratiti se službi prodaje). Trajanje pretplate na internet izdanje određuje se datumi od isteka poslednjeg dana pred izlazak broja za koji pretplata više ne važi.

DOSTUPNO U DIGITALNOM FORMATU
www.novinarnica.net

Usluge internet pretplate na Vreme vrši i
www.novinarnica.net prema svom cenovniku.

Dodatne informacije u vezi s prodajom i pretplatom: telefonom, radnim danom od 10 do 14h: 011/3234-774 ili e-mailom na prodaja@vreme.com

NEPRAVOLINIJSKI

ALEKSANDAR ZOGRAF.

KADA RAZMISLJAMO O RAZVOJU CIVILIZACIJE MI ZAMISLJAMO DA SE TO ODVIJA PRAVOLINIJSKI, I DA SE - NAPREĐUJUĆI I DOLAZEĆI DO NOVIH SAZNANJA - LJUDSKA DRUŠTVA KREĆU KA SVE EFIKASNIJIM KULTURNIM MODELIMA. MEĐUTIM, POSTOJE PRIMERI DA SU SE RAZLIČITE GRUPE, ILI KULTURE, TOKOM ISTORIJE PA I DANAS, KRETALE NAPRED I NAZAD, I DA SU PONEKAD ODBACIVALE ONO ŠTO MI ZAMISLJAMO DA JE "NAPREDNIJE" I "BOLJE", I VRAĆALI SE "PRIMITIVNOM" I "PREVAZIĐENOM"...

RECIMO, PODRAZUMEVA SE DA JE OBRADA METALA PREDSTAVLJALA NAPREDAK U ODNOSU NA TEHNOLOGIJU KAMENOG DOBA. PREMA NAJNOVIJIM ISTRAŽIVANJIMA, OBRADA BAKRA ZAPOČELA JE MEĐU LOVCIMA-SAKUPLJAČIMA, AMERIČKIM INDIJANCIMA IZ OBLASTI VELIKIH JEZERA, PRE 9500 GODINA (NAJRANIJE NA SVETU), I ZATIM PRESTALA PRE 5400 GODINA. ZA RAZLIKU OD DRUGIH KULTURA, GDE JE OBRADA METALA DOVELA DO TEHNOLOŠKOG NAPRETKA, U AMERICI JE NAPUŠTENA I ZADRŽALA SE SAMO U PROIZVODNJI SITNIH UKRASNIH PREDMETA...

TAKOĐE JE UVREŽENO MIŠLJENJE DA JE KULTURNI PREOBRAZAJ NASTUPIO KADA SU ZAJEDNICE LOVACA-SAKUPLJAČA NAPUSTILE NOMADSKI ŽIVOT I PRILAGODILE SE OBITAVANJU U STALNIM NASELJIMA, GAJENJU DOMAĆIH BILJAKA I ŽIVOTINJA, I PROIZVODNJI KERAMIKE. MEĐUTIM, POSTOJE PRIMERI DA SU ODREĐENE ZAJEDNICE NAPUŠTALE "NAPREDNE" TEKOVINE, DA BI SE VRATILE JEDNOSTAVNOM ŽIVOTU LOVACA-SAKUPLJAČA. GODINE 1971. U TROPSKIM ŠUMAMA FILIPINSKOG OSTRVA MINDANAO, OTKRIVENO JE IZOLOVANO PLEME TASADAJ (TASADAY), O KOJEM JE U LISTU NATIONAL GEOGRAPHIC OBJAVLJENA ZAPAZENA REPORTAŽA. FOTOGRAFIJE LJUDI KOJI NASTANJUJU PEĆINE, I KAO DA DOLAZE IZ KAMENOG DOBA, BRZO SU OBIŠLE SVET.

KASNIJE JE POSTALO JASNO DA JE FILIPINSKA VLADA U PRILIČNOJ MERI NASTOJALA DA PROFITIRA FRIZIRAJUĆI "EGZOTIKU" OVE GRUPE LJUDI, TAKO ŠTO SU DOVODILI NOVINARE PRED NJHOVO PEĆINSKO STANIŠTE, IAKO SU ONI TU BORAVILI SAMO PRIVREMENO I POD ODREĐENIM OKOLNOSTIMA. ČAK JE I NJHOVA "IZOLOVANOST" UPITNA, S OBZIROM DA JE IZVESNO DA RAZMENA DOBARA (UKLJUČUJUĆI METALNE ALATKE) TRAJE VEĆ DUŽE VREMENA PUTEM KONTAKTA SA OKOLNIM LJUDIMA. IPAK, ČINJENICA JE DA VATRU PROIZVODE NA NAČIN KOJI JE U OSTALIM KRAJEVIMA FILIPINA ZABORAVLJEN.

PREMA SADAŠNJIM SAZNANJIMA, TASADAJ SU DO 19. VEKA ŽIVELI KAO I DRUGI NARODI KOJI IH OKRUŽUJU, BAVEĆI SE POLJOPRIVREDOM, ALI SU SE IZ NEKOG RAZLOGA IZDVOJILI I NASTANILI DUBLJE U DŽUNGLI. IAKO SU RAZMENOM DOLAZILI DO PIRINČA, SAMI SU PRESTALI DA KULTIVISU BILJKE, A UMEŠTO KRUPNE DIVLJAČI UGLAVNOM SU SE HRANILI SITNIM ŽIVOTINJAMA - ŽABAMA, KRAVAMA, CRVIMA, MAKSIMALNO EKONOMIŠUĆI SA VREMENOM POSVEĆENIM ŽIVOTNIM POTREBAMA...

Mediteran

Bilo je leto 1994. godine. Svedoci epohe kažu da je bilo baš vruće, a takođe kažu da su bile i sankcije, što nije ostavljalo mnogo izbora oko toga gde provesti leto na Balkanu, pa smo se tako moji roditelji i ja obreli u Kumboru. Taj izbor nije bio slučajan: porodica moje majke je već godinama unazad imala tamo kuću u koju je svakog leta rado odlazila, pa sam i ja imao čast da je "overim". Nažalost, bio sam suviše mali da bih se življe sećao tog letovanja, ali ono što mi se još tada urezalo u svest jeste taj morski vazduh, prijatan miris mora koji se oseti već sa puta iznad obale. Godinama kasnije, na koje god more sam odlazio, prizor pučine koja se pruža unedogled budiće mi osećaj iskonskog uzbuđenja, kao kada se sretnete sa dragom osobom koju niste dugo videli. Za ljubav prema moru uopšte, a naročito prema Sredozemlju, zaslužan je upravo Kumbor, mesto u kojem sam upoznao more.

Posle sam mnogo čitao o tom Sredozemlju: sama reč Mediteran označava "srednju zemlju" na latinskom, što je sasvim logično: na prostoru između Evrope, Azije i Afrike oduvek je predstavljao među trgovačkih puteva i geopolitičkih interesa. Još davno su ga stari Rimljani krstili *Mare Nostrum*, "naše more", doduše tek pošto su u prvom veku naše ere počeli da stiču apsolutnu dominaciju stigavši do Egipta, a kasnije osvojivši Kartaginu, potvrđujući staru maksimu da onaj ko vlada morem vlada celim svetom. Isti termin će i Musolini koristiti prilikom (polu)neuspešne kampanje kolonizacije Afrike. Sredozemno more će i u našem dobu, protivno svojoj volji, biti izbrazdano istorijom: italijansko ostrvce Lampeduza je, uz Maltu, već godinama prva tačka na kojoj izbeglice i migranti iz Afrike, sa manje ili više uspeha, pokušavaju da se domognu Evrope.

Istinski početak moje ljubavne priče sa Mediteranom dogodio se početkom ovog veka, tačnije leta 2003. godine na Krfu, u nekadašnjem ribarskom naselju Guviji. Posle početnog kolebanja zbog hladnoće, voda i ja smo se relativno brzo zbližili: mogao sam da provedem sate plivajući ili igrajući odbojku u vodi sa ćaletom, a u trenucima odmora na plaži pogled mi je često zastajao na entuzijastima koji su svaki dan skijali na vodi. Na istom mestu ću upoznati i grčke kulinarske đakonije: još uvek mi je u sećanju ukus baklava koje se prosto lepe za nepca, kao i autentične grčke musake sa plavim patlidžanom, pravog otkrovenja za mene naviknutog na klasičnu,

"našu" musaku. Na istom letovanju smo otkrili još neke delove Krfa, od kojih izdvajam Srpsku kuću na Vidu, spomen na srpske vojnike prerano otrgnute od života u plavoj grobnici, i plažu Glifadu, čiji pesak i posle toliko godina osećam pod prstima. S godinama ću upoznavati i druge kutke Sredozemlja: na primer, Lutraki na ekskurziji u gimnaziji, grad turistički skromnih mogućnosti, ali za srednjoškolce idealan za zezanje na plaži i u sobama; Rodos, ostrvo koje odiše istorijom, na čijem istočnom delu je mestašće po imenu Lindos, na kojem je Entoni Kvin otplesao u kulturnom filmu *Grk Zorba* (jedna plaža nosi njegovo ime); i, posle nekoliko leta u severnijim predelima, Herceg Novi, u koji sam se zaljubio na prvi pogled, prošavši Njegoševom ulicom pored kuće Ive Andrića. Tokom

godina će mi različite situacije buditi osećaj koji volim da nazivam *dašak Mediterana*.

Tako mi, na primer, taj dašak nadođe uvek kada okusim makarone bilo kog oblika, što je u mojoj kući tradicija nedeljnog ručka već godinama. Još kada ih pospem kao sneg belim parmezanom, čarolija može da počne. Dašak Mediterana je tu i kada na Jutjubu uživam u majstorijama Dijega Maradone iz

Foto: BélaBéla

dana kada je nosio dres Napolija, kao i Dejana Savičevića u crno-crvenom dresu Milana dok ruši protivničke odbrane kao kegle. I kada mi u šetnji kraj Dunava nozdrve zagolica miris girica sa kioska blizu Četverca, što me vrati u jedno davno letovanje u Nesebaru (okej, Nesebar nije na Mediteranu, ali nećemo da sitničarimo). Eto ga i kada se u Herceg Novom, čak i po najvećoj vrućini, penjem nekim od njegovih bezbrojnih skalina, dok se mimoilazim sa kućama od belog kamena spuštenih zelenkastih žaluzina. Tu je i kada se na žurci u Dorćol placu čuje *Buona Sera*, *Ciao Ciao* disko zvezde Maura Spesota, a ja dignem ruke i u transu napravim pun krug. Naposljetku, evo ga i ove godine, čak dvaput: kada Italija pobedi na Evroviziji, i kada nešto kasnije postane prvak Evrope u fudbalu.

U nadi da ću uskoro moći opušteno da se otisnem put mora, sa željom da posle dužeg vremena udahnem aromu Mediterana, upravo slušam Tota Kutunja kako u svom hitu kaže "*Pensa a un'isola, senza nuvole*" ("*Pomisli na ostrvo, bez oblaka*"), preporučujući nam Mediteran kao prirodni lek za probleme i stres svakodnevice. Bolji recept za uživanje ne bih prepisao.

MILAN FILIPOV

„NAJBOLJI DEPOV PERFORMANS“
- PLAYLIST

„DŽONI DEP JE POSTAO JEDNO SA ULOGOM“
- DEADLINE

„FILM LEVITAŠA PREDSTAVLJA
SNAŽAN ODJEK SADAŠNJEG VREMENA“
- DAILY MAIL

ACADEMY AWARD® NOMINEE

JOHNNY DEPP

HIROYUKI SANADA

MINAMI

JUN KUNIMURA

RYO KASE

TADANOBU ASANO

AKIKO IWASE

AND BILL NIGHY

MINAMATA

REŽIJA **ANDREW LEVITAS**

INGENIOUS MEDIA AND ROGUE BLACK PRESENT IN ASSOCIATION WITH INFINITUM NIHIL, WINDHORSE ENTERTAINMENT, MAGNOLIAE FILMS UK, HANWAY FILMS, HEAD BEAR FILMS / METROL TECHNOLOGY, UPSYNG, A METALWORK PICTURES PRODUCTION A FILM BY ANDREW LEVITAS
JOHNNY DEPP, HIROYUKI SANADA, JUN KUNIMURA, MINAMI, RYO KASE, TADANOBU ASANO, AKIKO IWASE, AND BILL NIGHY "MINAMATA"
CASTING DIRECTOR YOKO NARAHASHI MUSIC SUPERVISOR GUDD CARR COMPOSER RYUICHI SAKAMOTO COSTUME DESIGNER MOMIRKA BAILOVIC EDITOR NATHAN LUIGET
PRODUCTION DESIGNER TOM EDDEN DIRECTOR OF PHOTOGRAPHY BENOIT DELHOMME ASSOCIATE PRODUCERS BILL NIGHY PAUL TUFT
EXECUTIVE PRODUCERS JASON FORMAN STEPHEN DEUTERS PETER TOUCHÉ STEPHEN SPENCE PETER WATSON MARIE-GABRIELLE STEWART PAUL HUNT
COMPTON ROSS NORMAN MERRY PETER HAMPTON NOBU HASEGAWA JOE HASEGAWA PRODUCED BY SAM SARKAR BILL JOHNSON GABRIELLE TANA
KEVAN VAN THOMPSON DAVID K. KESSLER ZACH AVERY ANDREW LEVITAS JOHNNY DEPP
WRITTEN BY DAVID K. KESSLER STEPHEN DEUTERS ANDREW LEVITAS JASON FORMAN DIRECTED BY ANDREW LEVITAS

INGENIOUS METALWORK PICTURES

WILDERNESS

HanWay

VERTIGO

MCF

ISTINA KAO PREDRASUDA

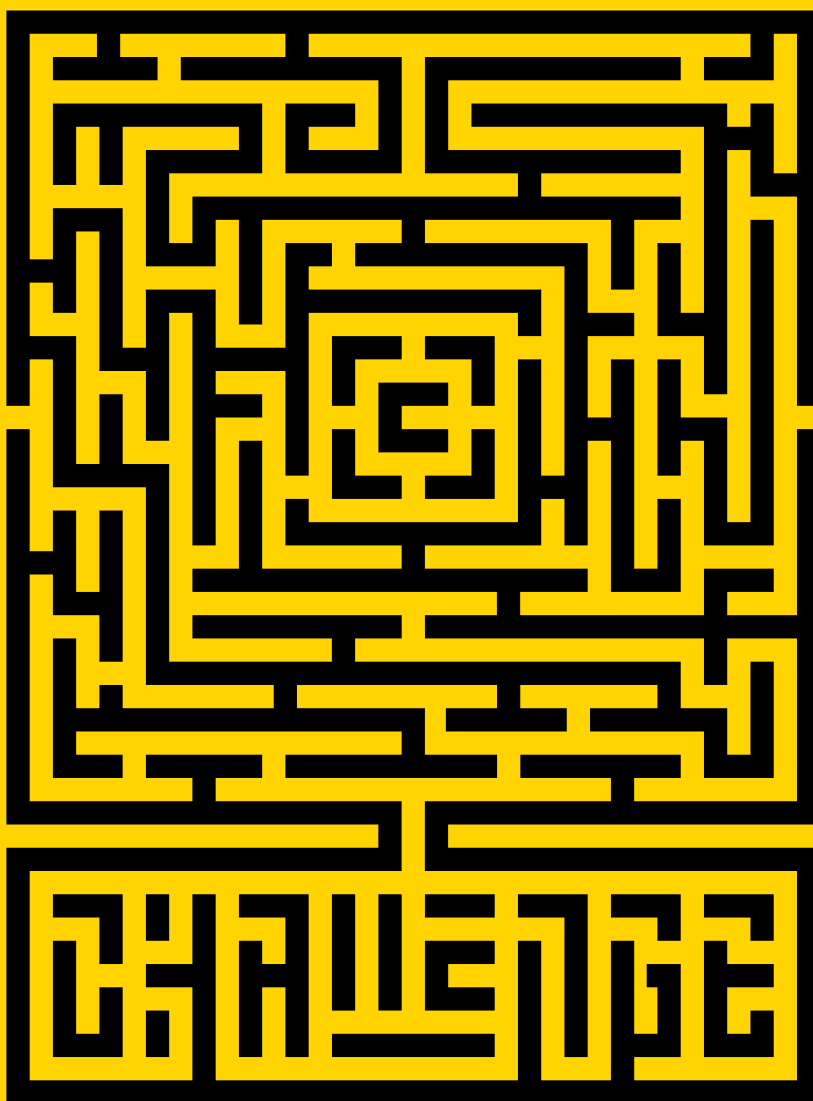
SAMO U BIOSKOPIMA

AL JAZEERA BALKANS
DOCUMENTARY FILM
FESTIVAL

10
14
SEPT

4. FESTIVAL DOKUMENTARNOG FILMA

CINEPLEXX SARAJEVO ■ ONLINE @ AJBDOC.BA

Copyright © NP Vreme, Beograd

Upotreba materijala iz ovog fajla u bilo koje svrhe osim za
ličnu arhivu dozvoljena je samo uz pisano odobrenje NP Vreme

PDF IZDANJE RAZVILI: Saša Marković i Ivan Hrašovec

OBRADA: Marjana Hrašovec